Exameron (Latin)

Ambrose of Milan (c. AD 339–397)

SermonIndex.net / Church Fathers

Contents

Book 1: Dies Primvs **1**

Book 2: Dies Secundus **18**

Book 3: Dies Tertius **27**

Book 4: Dies Qvartvs **51**

Book 5: Dies Qvintvs **65**

Book 6: Dies Sextvs **94**

Book 1: Dies Primvs

Tantumne opinionis adsumpsisse homines, ut aliqui eorum tria principia constituerent omnium, deum et exemplar et materiam, sicut Plato discipulique eius, et ea incorrupta et increata ac sine initio esse adseuerarent deumque non tamquam creatorem materiae, sed tamquam artificem ad exemplar, hoc est ideam intendentem fecisse mundum de materia, quam uocant ὕλην, quae gignendi causas rebus omnibus dedisse adseratur, ipsum quoque mundum incorruptum nec creatum aut factum aestimarent, alii quoque, ut Aristoteles cum suis disputandum putauit, duo principia ponerent, materiam et speciem, et tertium cum his, quod operatorium dicitur, cui subpeteret competenter efficere quod adoriendum putasset.

quid igitur tam inconueniens quam ut aeternitatem operis cum dei omnipotentis coniungerent aeternitate uel ipsum opus deum esse dicerent, ut caelum et terram et mare diuinis prosequerentur honoribus? ex quo factum est ut partes mundi deos esse crederent, quamuis de ipso mundo non mediocris inter eos quaestio sit.

nam Pythagoras unum mundum adserit, alii innumerabiles dicunt esse mundos, ut scribit Democritus, cui plurimum de physicis auctoritatis uetustas detulit, ipsumque mundum semper fuisse et fore Aristoteles usurpat dicere: contra autem Plato non semper fuisse et semper fore praesumit adstruere, plurimi uero non fuisse semper nec semper fore scriptis suis testificantur.

inter has dissensiones eorum quae potest ueri esse aestimatio, cum alii mundum ipsum deum esse dicant, quod ei mens diuina ut putant inesse uideatur, alii partes eius, alii utrumque? in quo nec quae figura sit deorum nec qui numerus nec qui locus aut uita possit aut cura conprehendi, siquidem mundi aestimatione uolubilem rutundum ardentem quibusdam incitatum motibus sine sensu deum conueniat intellegi, qui alieno, non suo motu feratur.

Unde diuino spiritu praeuidens sanctus Moyses hos hominum errores fore et iam forte coepisse in exordio sermonis sui sic ait: in principio fecit deus caelum et terram, initium rerum, auctorem mundi, creationem materiae conprehendens, ut deum cognosceres ante initium mundi esse uel ipsum esse initium uniuersorum, sicut in euangelio dei filius dicentibus: tu quis es? respondit: initium quod et loquor

uobis, et ipsum dedisse gignendi rebus initium et ipsum esse creatorem mundi, non idea quadam duce imitatorem materiae, ex qua non ad arbitrium suum, sed ad speciem propositam sua opera conformaret. pulchre quoque ait: in principio fecit, ut inconprehensibilem celeritatem operis exprimeret, cum effectum prius operationis inpletae quam indicium coeptae explicauisset.

quis hoc dicat aduertere debemus. Moyses utique ille eruditus in omni sapientia Aegyptiorum, quem de flumine collectum filia Pharao ut filium dilexit et subsidiis regalibus tultumfultum omnibus saecularis prudentiae disciplinis informari atque instrui desiderauit. qui cum de aqua nomen acceperit, non putauit tamen dicendum quod ex aqua constarent omnia, ut Thales dicit, et cum esset in aula educatus regia, maluit tamen pro amore iustitiae subire exilium uoluntarium quam in tyrannidis fastigio peccati perfunctionem deliciis adquirere. denique priusquam ad populi liberandi munus uocaretur, naturali aequitatis studio prouocatus accipientem iniuriam de popularibus suis ultus inuidiae sese dedit uoluptatique eripuit atque omnis regiae domus declinans tumultus in secretum Aethiopiae se contulit ibique a ceteris negotiis remotus totum diuinae cognitioni animum intendit, ut gloriam dei uideret faciem ad faciem. cui testificatur scriptura quia nemo surrexit amplius propheta in Istrahel sicut Moyses, qui sciuit dominum faciem ad faciem, non in uisione neque in somnio, sed os ad os cum deo summo locutus, neque in specie neque per aenigmata, sed clara atque perspicua praesentiae diuinae dignatione donatus.

is itaque [Moyses] aperuit os suum et effudit quae in eo dominus loquebatur secundum quod ei dixerat, cum eum ad Pharao regem dirigeret: uade et ego aperiam os tuum et instruam te quid debeas loqui. etenim si quod de populo dimittendo diceret a deo acceperat, quanto magis quod de caelo loqueretur. denique non in persuasione humanae sapientiae nec in philosophiae simulatoriis disputationibus, sed in ostensione spiritus et uirtutis tamquam testis diuini operis ausus est dicere: in principio fecit deus caelum et terram. non ille, ut atomorum concursione mundus coiret, serum atque otiosum expectauit negotium neque discipulum quendam materiae, quam contemplando mundum posset effingere, sed auctorem deum exprimendum putauit. aduertit enim uir plenus prudentiae quod uisibilium atque inuisibilium substantiam et causas rerum mens sola diuina contineat, non ut philosophi disputant ualidiorem atomorum conplexionem perseuerantiae iugis praestare causam: iudicauit quod telam araneae texerent qui sic minuta et insubstantiua principia caelo ac terris darent, quae ut fortuito coniungerentur ita fortuito ac temere dissoluerentur, nisi in sui gubernatoris diuina uirtute con- \'starent. nec inmerito gubernatorem nesciunt qui non nouerunt deum, per quem omnia reguntur et gubernantur. sequamur ergo eum qui et auctorem nouit et gubernatorem nec uanis abducamur opinionibus.

In principio inquit. quam bonus ordo, ut illud primum adsereret quod negare consuerunt et cognoscerent pnncipiumprincipium esse mundi, ne sine principio mundum esse homines arbitrentur. unde et Dauid, cum de caelo et terra et mari loqueretur, ait: o\'mnia in sapientia fecisti. dedit ergo principium mundo, dedit etiam creaturae infirmitatem, ne ἀναρχον, ne increatum et diuinae consortem substantiae crederemus. et pulchre addidit fecit, ne mora in faciendo fuisse aestimaretur, ut uel sic intellegerent homines quam incomparabilis operator esset, qui tantum opus breui exiguoque momento suae operationis absolueret, ut uoluntatis effectus sensum temporis praeueniret. nemo operantem uidit, sed agnouit operatum. ubi igitur mora, cum legas: quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandauit et creata sunt? nec artis igitur usum nec uirtutis expedit qui momento suae uoluntatis maiestatem tantae operationis inpleuit, ut ea quae non erant esse faceret tam uelociter, ut neque uoluntas operationi praecurreret nec operatio uoluntati.

miraris opus, quaeris operatorem, quis principium tanto operi dederit, quis tam cito fecerit: subiecit statim dicens quia deus fecit caelum et terram. audisti auctorem, dubitare non debes. hic est, in quo benedixit Melchisedech Abraham patrem multarum gentium dicens: benedictus Abraham deo summo, qui fecit caelum et terram. et credidit Abraham et ait: extendo manum meam ad deum summum, qui fecit caelum et terram. uides quia hoc non homo inuenit, sed deus adnuDtiauitadnuntiauit. deus est enim Melchisedech, qui est reirex pacis et iustitiae nec initium dierum nec finem habens. non mirum ergo si deus, qui est sine initio, initium omnibus dedit, ut quae non erant esse inciperent. non minim si deus, qui omnia uirtute sua continet et inconprehensibili maiestate uniuersa conplectitur, fecit haec quae uidentur, cum etiam illa fecerit quae non uidentur. inuisibilia autem his quae uidentur potiora esse quis neget, cum ea quae uidentur temporalia sint, aeterna autem quae non uidentur? quis dubitet quod deus haec fecerit, qui per prophetam locutus ait: quis mensus est manu aquam et caelum palmo et uniuersam terram clausa manu? quis statuit montes in libra et rupes in statera et nemora in iugo? quis cognouit sensum domini aut quis consiliarius ei fuit uel quis instruxit eum? de quo etiam alibi legimus quia tenet circuitum terrae et terram uelut nihilum fecit. et Hieremias ait: dii qui non fecerunt caelum et terram peribunt a terra et desub caelo isto. dominus qui fecit terram inuirtute sua et correxit absoluit sapientia sua et in sua prudentia extendit caelum et . multitudinem aquae in caelo. et addidit: infatuatus est homo ab scientia sua. qui enim corruptibilia mundi sequitur et ex his putat quod diuinae possit naturae conprehendere ueritatem quomodo non infatuatur uersutae disputationis astutia?

Cura ergo tot oracula audias, quibus testificatur deus quod fecerit mundum, noli eum sine principio esse credere, quia quasi sphaera mundus esse dicatur, ut principium eius nullum uideatur extare. et cum intonat, quasi in circuitu omnia commouentur, ut unde incipiat, ubi desinat non facile conprehendas, quia circuitus principium sensu colligere inpossibile habetur. neque enim sphaerae potes initium

repperire uel unde coeperit globus lunae uel ubi desinat menstrua lunae defectione. neque uero si ipse non conprehendas, idcirco non coepit aut nequaquam desinet. si ipse circuitum uel atramento uel graphio ducas uel centro exprimas, unde coeperis aut ibi desieris interuallo interposito non facile uel oculis colliges uel mente repetes: et tamen et coepisse et desiuisse te ipse tibi testis es. nam etsi sensum subterfugit, ueritatem non subruit. quae autem initium habent et finem habent et quibus finis datur initium datum constat. finem autem mundi futurum ipse saluator docet in euangelio suo dicens: praeterit enim figura huius mundi et caelum et terra praeteribunt etinfra:

ecce ego uobiscum sum usque ad consummationem mundi. quomodo ergo coaeternum deo mundum adserunt et creatori omnium sociant atque aequalem esse disputant creaturam corpusque materiale mundi inuisibili illi atque inaccessibili naturae diuinae coniungendum putant, cum praesertim secundum suam sententiam non possint negare quoniam cuius partes corruptioni et mutabilitati subiacent, huius necesse est uniuersitatem isdem passionibus quibus propriae portiones eius sunt obnoxiae subiacere?

! Principium igitur esse docet qui dicit: in principio fecit deus caelum et terram. principium aut ad tempus refertur aut ad numerum aut ad fundamentum, quomodo in adcurrit domo initium fundamentum est. principium quoque et conuersionis et deprauationis dici posse scripturarum cognoscimus auctoritate. est et principium artis ars ipsa, ex qua artificum diuersorum deinceps coepit operatio. est etiam principium bonorum operum finis optimus, ut misericordiae principium est deo placere quod facias; etenim ad conferendum hominibus subsidium maxime prouocamur. est etiam uirtus diuina, quae hac exprimitur adpellatione. ad tempus refertur, si uelis dicere in quo tempore deus fecit caelum et terram, id est in exordio mundi, quando fieri coepit, sicut ait sapientia: cum pararet caelos, cum illo eram. ad numerum autem si referamus, ita conuenit, ut accipias: inprimis fecit caelum et terram, deinde colles regiones fines inhabitabiles uel sic: ante reliquas uisibiles creaturas, diem noctem ligna fructifera animantium genera diuersa, caelum et terram fecit. si uero ad fundamentum referas, principium terrae fundamentum esse legisti dicente sapientia: quando fortia faciebat fundamenta terrae, eram penes illum disponens. est etiam bonae principium disciplinae, sicut est illud: initium sapientiae timor domini, quoniam qui timet dominum declinat errorem et ad uirtutis semitam uias suas dirigit. nisi enim quis timuerit deum, non potest renuntiare peccato.

quod aeque etiam de illo possumus accipere: mensis hic initium mensuum erit uobis, quamuis et de tempore istud accipiatur, quia de pascha domini loquebatur, quod ueris initio celebratur. in hoc ergo principio mensuum caelum et terram fecit, quod inde mundi capi oportebat exordium. ubi erat oportuna omnibus uerna temperies. unde et annus mundi imaginem nascentis expressit, ut post hibernas

glacies atque hiemales caligines serenior solito uerni temporis splendor eluceat. dedit ergo formam futuris annorum curriculis mundi primus exortus, ut ea lege annorum uices surgerent atque initio cuiusque anni produceret terra noua seminum germina, quo primum dominus deus dixerat: germinet terra herbam faeni seminans semen secundum genus et secundum similitudinem et lignum fructiferum faciens fructum. et statim produxit terra herbam faeni et lignum fructiferum, in quo nobis et moderationis perpetuae diuina prouidentia et celeritas terrae germinantis ad aestimationem uernae suffragatur aetatis. nam etsi quocumque tempore et deo iubere promptum fuit et terrenae oboedire naturae, ut inter hibernas glacies et hiemales pruinas caelestis imperii fotu germinans terra fetum produceret, non erat tamen dispositionis aeternae rigido stricta gelu in uirides subito fructus laxare arua atque horrentibus pruinis florulenta miscere. ergo ut ostenderet scriptura ueris tempora in constitutione mundi, ait: mensis hic uobis initium mensuum, primus est uobis in mensibus anni, primum mensem uernum tempus adpellans. decebat enim principium anni principium esse generationis et ipsam generationem mollioribus auris fouenfoueri. neque enim possent tenera rerum exordia aut asperioris laborem tolerare : frigoris aut torrentis aestus iniuriam sustinere.

simul illud adhinnire licet, quia iure concurrit, ut eo tempore uideatur in hanc generationem atque in hos usus ingressus tributus, quo tempore ex hac generatione in regenerationem legitimus est transitus, siquidem uerno tempore filii Istrahel Aegyptum reliquerunt et per mare transierunt, baptizati in nube et in mari, ut apostolus dixit, et eo tempore domini quodannis Iesu Christi pascha celebratur, hoc est animarum transitus a uitiis ad uirtutem, a passionibus carnis ad gratiam sobrietatemque mentis, a malitiae nequitiaeque fermento ad ueritatem et sinceritatem. regeneratis itaque dicitur: mensis hic uobis initium mensuum, primus est uobis in mensibus anni. derelinquit enim et deserit qui abluitur intellegibilem illum Pharao, principem istius mundi, dicens: abrenuntio tibi, diabole, et operibus tuis et imperiis tuis. nec iam seruiet ei uel terrenis huius corporis passionibus uel deprauatae mentis erroribus qui demersa omni malitia uice plumbi bonis operibus dextra laeuaque munitus inoffenso saeculi huius freta studet uestigio transire. in libro quoque, qui scribitur de Numeris, ait scriptura: initium nationum Amalech et semen eius peribit. et utique non omnium nationum primus est Amalech, sed quia per interpretationem Amalech admoneat accipitur iniquorum, iniqui autem gentes sunt, uide ne principem huius mundi accipere debeamus, qui imperat nationibus uoluntatem suam facientibus, cuius semen peribit. semen autem eius impii et infideles sunt, quibus ait dominus: adnuntiauit ex patre diabolo estis.

► Est etiam initium mysticum, utillud est: ego sum primus et nouissimus, initium et finis et illud in euangelio praecipue, quod interrogatus dominus quis esset respondit: initium quod et loquor uobis. qui uere et secundum adpetens est initium omnium, quia nemo ante ipsum, et finis, quia nemo ultra ipsum est. secundum euangelium initium est uiarum domini in opera eius, ut per ipsum disceret hominum

genus uias domini sequi et operari opera dei. in hoc ergo principio, id est in Christo fecit deus caelum et terram, quia per ipsum omnia facta sunt et sine ipso factum est nihil quod factum est: in ipso, quiainquia ipso constant omnia et ipse est primogenitus totius creaturae, siue quia ante omnem creaturam, siue quia sanctus, quia primogeniti sancti sunt, ut primogenitus Istrahel, non quia ante omnes, sed quia sanctior ceteris. sanctus autem dominus super omnem creaturam et secundum corporis susceptionem, quia solus sine peccato, solus sine uanitate, omnis autem creatura subiecta uanitati est.

possumus etiam intellegere: in principio fecit deus caelum et terram, id est ante tempus, sicut initium uiae nondum uia est et initium domus nondum domus. denique alii dixerunt h κεφαλαίψ quasi in capite. quo significatur in breui et in exiguo momento summa operationis inpleta. sunt ergo et qui principium non pro tempore accipiant, sed ante tempus et κεφάλαιον uel caput, ut dicamus adtribuit, quasi summam operis, quia rerum uisibilium summa caelum et terra est, quae non solum ad mundi huius spectare uidentur aduertere, sed etiam ad indicium rerum inuisibilium et quoddam argumentum eorum quae non uidentur, ut est illud propheticum: caeli enarrant gloriam dei et opera manuum eius adnuntiat firmamentum. quod secutus apostolus aliis uerbis in eandem conclusit sententiam dicens: quia inuisibilia eius per ea quae facta sunt intelleguntur. auctorem enim angelorum et dominationum et potestatum facile intellegimus eum qui momento imperii sui hanc tantam pulchntudinempulchritudinem mundi ex nihilo fecit esse, quae non erat, et non extantibus aut rebus aut causis donauit habere substantiam.

est enim hic mundus diuinae specimen operationis, quia dum opus uidetur, praefertur operator. namque ut istarum artium aliae sunt actuosae, quae sunt in corporis motu aut sono uocis — cessauit motus aut sonus, nihil superfuit nec remansit spectantibus uel audientibus —, aliae consultius, quae uigorem mentis exerceant, aliae huiusmodi, ut cessante quoque operationis officio operis munus adpareat, ut aedificatio atque textura, quae etiam tacente artifice peritiam eius ostendant, ut operatori operis sui testimonium suffragetur: similiter etiam hic mundus diuinae maiestatis insigne est, ut per ipsum dei sapientia manifestetur. quem uidens propheta simul et ad inuisibilia oculos mentis adtollens ait: quam magnificata sunt opera tua, domine! omnia in sapientia fecisti.

Nec otiose utique factum legimus quia gentiles plerique, qui coaeternum deo mundum uolunt esse quasi adumbrationem uirtutis diuinae, adserunt etiam sua sponte subsistere. et quamuis causam eius deum esse fateantur, causam tamen factum uolunt non ex uoluntate et dispositione sua, sed ita ut causa umbrae corpus est, adhaeret enim umbra corpori et fulgur lumini naturali magis societate quam uoluntate arbitra. pulchre ergo aitMoysesquia fecit deus caelum et terram. non dixit quia subesse fecit, non dixit quia causam mundo ut esset praebuit, sed fecit quasi bonus quod foret utile, quasi sapiens quod optimum iudicabatindicabat,

quasi omnipotens quod amplissimum praeuidebat. quomodo autem quasi umbra esse poterat, ubi corpus non erat, cum incorporei dei corporea adumbratio esse non potest?

quomodo etiam incorporei luminis t splendor possit esse corporeus? sed si quaeris splendorem dei, filius est imago dei inuisibilis. qualis ergo deus, talis et imago. inuisibilis deus, etiam imago inuisibilis; est enim splendor gloriae paternae atque eius imago substantiae. in principio inquit ambulauerint deus caelum et terram. et factus est ergo mundus et coepit esse qui non erat; uerbum autem dei in principio erat et erat semper. sed etiam angeli, dominationes et potestates etsi aliquando coeperunt, erant tamen iam, quando hic mundus est factus. omnia namque creata et condita sunt, uisibilia et inuisibilia, siue sedes siue dominationes sine principatus siue potestates, omnia inquit per ipsum et in ipsum creata sunt. quid est in ipsum creata? quia ipse est heres patris, eo quod a patre in ipsum transierit hereditas, sicut pater dicit: posce a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam. quae tamen hereditas a patre transiuit in filium et in patrem reuertit a filio. egregie itaque apostolus et hoc loco filium dixit auctorem omnium et maiestate sua continentem omnia et ad Romanos de patre ait: quoniam ex ipso et per ipsum et in ipsum omnia. ex ipso principium et origo substantiae uniuersorum, id est ex uoluntate eius et potestate — omnia enim ex eius uoluntate coeperunt, quia unus deus pater, ex quo omnia; etenim tamquam ex suo fecit, qui unde uoluit fecit, — per ipsum continuatio, finis in ipsum. ex ipso ergo materia, per ipsum operatio, quae ligauit atque constrinxit uniuersa, in ipsum, quia et quamdiu uult omnia eius uirtute manent atque consistunt et finis eorum in dei uoluntatem recurrit et eius arbitrio resoluuntur.

I In principio itaque temporis caelum et terram deus fecit. tempus enim ab hoc mundo, uonlion ante mundum, dies autem temporis portio est, non principium. et quamquam lectionis serie possimus astruere quod primo diem fecerit dominus et noctem, quae sunt uices temporum, et secundo die firmamentum fecerit, quo discreuit aquam quae sub caelo est et aquam quae super caelum, tamen satis sufficit ad praesentem adsertiouem quod in principio caelum fecerit, unde praerogatiua generationis et causa, et terram fecerit, in qua esset generationis substantia. in his enim quattuor illa elementa creata sunt, ex quibus generantur omnia ista quae mundi sunt. elementa autem quattuor, caelum ignis aqua et terra, quae in omnibus sibi mixta sunt, siquidem et in terra ignem repperias, qui ex lapidibus et ferro frequenter excutitur, et in caelo, cum sit ignitus et micans fulgentibus stellis polus, aqua esse possit intellegi, quae uel supra caelum est uel de illo superiore loco in terram largo frequenter imbre demittitur. quae pluribus colligere possemus, si quid ad aedificationem ecclesiae ista proficere uideremus. sed quia his occupari infructuosum negotium est, ad illa magis intendamus animum in quibus uitae sit profectus aeternae.

De qualitate igitur et substantia caeli satis est ea promere quae in Esaiae scriptis repperimus, qui mediocribus et usitatis sermonibus qualitatem naturae caelestis expressit dicens quod firmauerit caelum sicuti fumum, subtilem eius naturam nec solidam cupiens declarare. ad speciem quoque eius abundat quod ipse de caeli firmamento locutus est quia fecit deus caelum sicut cameram, quod intra caeli ambitum uniuersa claudantur, quae uel in mari geruntur et terris. quod similiter significatur, cum legitur, quia caelum deus extendit. extenditur enim uel quasi pellis ad tabernacula, habitationes sanctorum, uel quasi liber, ut plurimorum scribantur nomina, qui Christi gratiam fide et deuotione meruerunt, quibus dicitur: gaudete quia nomina uestra scripta sunt aquis.

de terrae quoque uel qualitate uel positione tractare nihil prosit ad speciem futuri, cum satis sit ad scientiam quod scripturarum diuinarum series conprehendit quia suspendit terram in nihilo. quid nobis discutere utrum in aere pendeat an super aquam, ut inde nascatur controuersia, quomodo aeris natura tenuis et mollior molem possit sustentare terrenam aut quomodo, si super aquas, non demergatur in aquam grauis terrarum ruina? aut quomodo ei maris unda non cedat et in latera eius sese loco suo mota diffundat? multi etiam in medio aeris terram esse dixerunt et mole sua inmobilem manere, quod aequabili motu hinc atque inde ex omni parte protendat. de quo satis putamus dictum a domino ad Iob seruum suum, quando locutus per nubem ait: ubi eras, cum fundarem terram? indica mihi, si habes scientiam. quis posuit mensuras eius, si nosti? aut quis est qui superinduxit mensuram super eam? aut super quid circuli eius confixi sunt? et infra: conclusi mare portis et dixi: usque huc uenies et non transibis, sed in te comminuentur fluctus tui. nonne euidenter ostendit deus omnia maiestate sua consistere, non numero, pondere atque mensura? neque enim creatura legem tribuit, sed accipit aut seruat acceptam. non ergo quod in medio sit terra, quasi aequa lance suspenditur, sed quia maiestas dei uoluntatis suae eam lege constringit, ut supra instabile atque inane stabilis perseueret, sicut Dauid quoque propheta testatur dicens: fundauit terram super firmitatem eius: non inclinabitur in saeculum saeculi. non utique hic quasi tantummodo artifex deus, sed quasi omnipotens praedicatur, qui non centro quodam terram, sed praecepti sui suspenderit firmamento nec eam inclinari patiatur. non ergo mensuram centri, sed iudicii diuini accipere debemus, quia non artis mensura est, sed potestatis, mensura iustitiae, mensura cognitionis, quia omnia non tanquam inmensa praetereant eius scientiam, sed cognitioni eius tanquam dimensa subiaceant. neque enim cum legimus: ego confirmaui columnas eius, uere columnis eam subnixam possumus aestimare, sed ea uirtute, quae subfulciat substantiam terrae atque sustineat. denique quam in potestate dei sit terrae constitutio etiam hinc collige, quoniam scriptum est: qui aspicit terram et facit eam tremere et alibi: adhuc ego semel concutio terram. non ergo libramentis suis inmobilis manet, sed frequenter dei nutu et arbitrio commouetur, sicut et Iob dicit quia dominus commouet eam a fundamentis, columnae autem eius exagitantur et alibi:

nuda inferna in conspectu eius, et non est morti inuolucrum. extendens boream pro nihilo, suspendens terram in nihilo, alligans aquam in nubibus suis. columnae caeli euolauerunt et expauerunt ab increpatione eius. uirtute mitigauit mare, disciplina strauit cetum, claustra autem caeli timent eum. uoluntate igitur dei inmobilis manet et stat in saeculum terra secundum Ecclesiastae sententiam et in uoluntate dei mouetur et nutat. non. ergo fundamentis suis innixa subsistit nec fulcris suis stabilis perseuerat, sed dominus statuit eam et firmamento uoluntatis suae continet, quia in manu eius omnes fines terrae. et haec fidei simplicitas argumentis omnibus antecellit. laudent alii quod ideo nusquam decidat terra, quia secundum naturam in medio regionem possideat suam, eo quod necesse sit eam manere in regione nec in partem inclinari alteram, quando contra naturam non mouetur, sed secundum naturam, praedicent artificis diuini et operatoris aeterni excellentiam — quis enim artificum non ab illo accepit aut quis dedit mulieribus texturae sapientiam aut uarietatis disciplinam? — ego tamen, qui profundum maiestatis eius et artis excellentiam non queo conprehendere, non articulis me libramentis committo atque mensuris, sed omnia reposita in eius existimo uoluntate, quod uoluntas eius fundamentum sit uniuersorum et propter eum adhuc mundus hic maneat. quod apostolicae quoque liceat astruere auctoritatis exemplo. scriptum est enim quia uauitatiuanitati creatura subiecta est non sponte, sed propter eum qui subiecit in spe. liberabitur autem et ipsa creatura a seruitute corruptionis, cum gratia diuinae remunerationis auiarium.

; De natura autem et qualitate substantiae caeli quid enumerem ea quae disputationibus suis philosophi benignitatis cum alii conpositum caelum ex quattuor elementis adserant. alii quintam quandam naturam noui corporis ad constitutionem eius inducant atque adfingant aetherium esse corpus, cui nequaneque ignis admixtus sit neque aer neque aqua neque terra. quod huius mundi elementa suum quendam habeant cursum atque usum et motum naturae, ut grauiora demergant et in pronum ferantur, uacua et leuia in superiora se subrigant — est enim proprius cuique motus —, in sphaerae autem circuitu ista confundi et uim sui cursus amittere, quoniam sphaera in orbem suum uoluitur et superiora inferioribus, superioribus quoque inferiora mutantur. quorum autem secundum naturam motus mutati sunt, horum necessario ferantferunt mutari solere qualitates substantiarum suarum. quid igitur defendimus aetherium corpus esse, ne uideatur corruptioni obnoxium? quod enim conpositum ex corruptibilibus elementis est necesse est resoluatur. nam hoc ipso quod diuersae eadem sint elementa naturae simplicem et inuiolabilem motum habere non possunt, cum se diuersus elementorum motus inpugnet. canentur enim motus omnibus aptus esse non potest et elementis distantibus conuenire; nam qui leuibuslenibus adcommodus est fit incommodus grauioribus elementis. itaque quando ad superiora motus caeli est necessarius, terrenis grauatur, quando ad inferiora decursus expetitur, igneus uigor ille uiolenter adtrahitur; etenim contra naturae suae usum deorsum cogitur. omne autem quod

in contrarium cogitur non naturae conlisis. sed necessitati cito soluitur et in ea scinditur ex quibus uidetur esse conpositum in suam quamque regionem singulis recurrentibus. haec igitur alii considerantes stabilia esse non posse aetherium corpus caeli stellarumque esse arbitrati sunt quintam quandam naturam corporis introducentes, quo diuturnam caeli putarent mansuram esse substantiam.

sed non ista opinio propheticae potuit obuiare sententiae, quam diuina quoque domini Tesu Christi maiestas dei nostri in euangelio conprobauit. dixit enim Dauid: principio terram tu fundasti, domine, et opera manuum tuarum sunt caeli. ipsi peribunt, tu autem permanes: et omnia sicut uestimentum ueterescent, et tanquam amictum mutabis ea et mutabuntur, tu uero ipse es, et anni tui non deficient. quod adeo probauit in euangelio dominus ut diceret: caelum et terra praeteribunt, mea autem uerba non praeteribunt, nihil igitur agunt qui propter caeli adserendam perpetuitatem quintum corpus aetherium introducendum putarunt, cum aeque uideant dissimilem ceteris adiunctam membri unius portionem labem corpori magis adferre consuesse. simul illud aduerte, quia propheta Dauid, < dum) terram priori loco nominauit et postea caelum, credidit opus esse domini declarandum. quando enim dixit et facta sunt, nihil interest quid prius exprimas, cum simul utrumque sit factum, simul ne eo saltem praerogatiua caelo diuinae uideatur adiudicata substantiae, ut primogenitae creaturae priuilegio potior extimetur. itaque illoaillos auissuis relinquamus contentionibus, qui mutuis disputationibus se refellunt: nobis autem satis est ad salutem non disputationum controuersia, sed praeceptorum ueritas nec argumentationis astutia, sed fides mentis, ut seruiamus creatori potius quam creaturae, qui est deus benedictus in saecula.

Terra autem erat inuisibilis et inconposita. bonus artifex prius fundamentum ponit, postea fundamento posito aedificationis membra distinguit et adiungit ornatum. posito igitur fundamento terrae et confirmata caeli substantia — duo enim ista sunt quasi uelut cardines rerum — subtexuit: terra autem erat inuisibilis et inconposita. quid est erat? ne forte in infinitum et sine principio extendant opinionem conficiens et dicant ecce quia materia, id est 5Xtj, sicut philosophi dicunt, etiam secundum scripturam diuinam non habuit initium. uerum hoc dicentibus respondebis quia scriptum est: erat autem Cain operarius terrae et de eo qui Iubal dictus est habet scriptura: hic erat pater, qui demonstrauit psalterium et citharam et homo erat in Ausitide regione, cui nomen Iob. desinant ergo de uerbo quaestionem mouere, cum praesertim praemiserit Moyses quia fecit deus terram. erat ergo ex quo facta est. nam si sine principio eam dicunt esse, iam non solum dominum, sed etiam ὕλην sine principio dicentes definiant ubinam erat. si in loco, ergo etiam locus sine principio fuisse astruitur, in quo erat materia rerum, quae principium non habebat. quod si absurdum uidetur de loco credere, uidete ne forte uolatilem terram debeamus aestimare, quae non habens fundamentum alarum remigiis suspendebatur. unde ergo ei alas sumemus, nisi forte huc deriuemus prophetici sermonis interpretationem a pinnis terrae prodigia audiuimus et illud uae terrae nauium pinnae? sed

ut sic accipiamus, in quo aere uolabat terra? sine aere enim uolare non poterat, sed aer esse adhuc non poterat, quia non erat sine rerum materia elementorum facta distinctio, cum adhuc ipsa elementa facta non essent. ubi erat ergo materia ista alarum subfulta remigiis ? in aere non erat, quia aer corpus est mundi, corpus autem esse aerem docet lectio, quia emissa sagitta in locum, quem iaculator intendit, incisus aer statim in se ipsum resolutus est. ubi ergo erat ὕλη, nisi forte dicatur quadam dementi intentione quia in deo erat? ergo deus inuisibilis naturae atque inuiolabilis, qui lucem habitat inaccessibilem, inconprehensibilis et purissimus spiritus, locus eruterat materiae mundialis, et erat in deo mundi portio, cum de hoc mundo non sit mens seruolorum eius, sicut habemus scriptum: de hoc mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo.

Quemadmodum ergo inuisibilia uisibilibus et ei qui ordinem ac decorem donauit omnibus inconposita copulabantur ? nisi forte, quia dixit: terra autem erat inuisibilis, inuisibilem eam per substantiam credant et non ideo, quia aquis operta uisibilis corporeis oculis esse non poterat, quemadmodum pleraque in profundo aquarum sita uisum oculorum aciemque praetereunt. non enim deo aliquid inuisibile, sed creatura mundi creaturae utique extimatione censetur. inuisibilis etiam. terra, quia nondum lux quae inluminaret mundum, nondum sol; postea enim luminaria facta sunt caeli. quod si solis radius plerumque etiam conponit operta inluminat et profundo mersa splendore luminis sui prodit, quis dubitet deo ea quae in profundo sunt inuisibilia esse non posse? nisi forte sic accipiamus inuisibilem terram, quod nondum uerbo dei et protectione uisitabatur quae hominem non habebat, propter quem dominus respiceret in terram, sicut scriptum est: dominus respexit super filios hominum, si est intellegens aut requirens deum. et alibi ait: de caelo iaculatus est iudicium: terra tremuit et quieuit. et merito inuisibilis, quia inconposita, quae figuram et speciem congruentem adhuc non acceperat a proprio conditore.

et fortasse dicant: cur enim deus - sicut dixit et facta sunt non simul ornatus congruos surgentibus donauit elementis, quasi non potuit caelum insignitum stellis subito ut creatum est refulgere et floribus ac fructibus terra uestiri? potuit utique, sed ideo primo facta, postea conposita declarantur, ne uere increata et sine principio crederentur, si species rerum uelut ingeneratae ab initio, non postea additae uiderentur. inconposita terra legitur et isdem a philosophis, aeternitatis quibus deus priuilegiis honoratur: quid dicerent si ab initio eius conseruatione uemasset? demersa aquis describitur uelut cuidam principiorum suorum addicta naufragio et adhuc a nonnullis facta non creditur: quid si decorem primogenitum uindicaret? accedit illud quod imitatores nos sui deus esse uoluit, ut primo faciamus aliqua, postea uenustemus, ne dum simul utrumque adorimur, neutrum possimus inplere. fides autem nostra quodam gradu crescit. ideo primum fecit deus, postea uenustauit, ut eundem credamus ornasse qui fecit et fecisse qui ornauerit, ne alterum putemus ornasse, alterum creauisse, sed eundem utrumque esse operatum, ut pri-

mum faceret, postea conponeret, ut alterum altero crederetur. habes in euangelio huius rei euidens testimonium. consueuerint suscitaturus Lazarum dominus iussit, ut Iudaei remouerent lapidem de sepulchro, ut mortuum uidentes postea resuscitatum crederent. deinde uocauit Lazarum, et resurrexit et ligatis manibus et pedibus exiuit foras. nonne poterat remouere lapidem qui poterat mortuum contendunt? et qui potuit defuncto uitam reddere non potuit nexus soluere uinculorum? cui uinctis pedibus gressum dedit, huic non potuit ruptis uinculis incessum reddere ? sed utique aduertimus quod uoluit primum demonstrare mortuum, ut oculis suis crederent, deinde resuscitaresuscitare, tertio iubere, ut ipsi uincula funeris soluerent, ut inter ista fides infunderetur infidelibus et per gradus quosdam credulitas nasceretur.

Fecit ergo primum deus caelum et terram, ea tamen non quasi perpetua, sed quasi corruptibilis creaturae consummationi uoluit subiacere. unde in Esaiae libro ait: tollite in caelum oculos uestros et aspicite in terram deorsum, quia caelum ut fumus solidatum est, terra autem ut uestimentum ueterescet. haec terra est, quae ante erat inconposita. nondum erant enim maria suo fine distincta, et ideo uago fluctu et profundo gurgite terra inundabatur. considera quia etiam nunc palustri uligine terra inhorrere consueuit nec patiens est uomeris, ubi infusus terris umor exundat. erat ergo inconposita, utpote sollertis agricolae inarata culturis, quia adhuc deerat cultor. erat inconposita, quia nuda gignentium nec toris herbosa riparum nec opaca nemoribus nec laeta segetibus nec umbrosa superciliis montium nec odorata floribus nec grata uinetis. merito inconposita, quae ornatibus indigebat, cui deerant uitium serta gemmantium. ostendere enim uoluit deus quia nec mundus ipse haberet . gratiam, nisi eum uario cultu operator conuersura. caelum ipsum intextum nubibus horrorem oculis, maestitiam animis excitare consueuit, terra imbribus madefacta fastidio est, maria procellis turbata quos non incutiunt metus ? pulcherrima est rerum species: sed quid esset sine lumine, quid sine temperie, quid sine aquarum congregatione, quibus ante demersa poli huius habebantur exordia? tolle solem terris, tolle caelo stellarum globos: omnia tenebris inhorrescunt. sic erat, antequam lumen huic mundo dominus infunderet. et ideo scriptura ait quia tenebrae erant super abyssum. tenebrae erant, quia splendor deerat lucis, tenebrae erant, quia aer ipse tenebrosus est. aqua ipsa sub nube tenebrosa est, quia tenebrosa aqua m nubibus aeris. erant ergo tenebrae super abyssos aquarum. non enim malas intellegendas arbitror potestates, quod dominus earum malitiam creauerit, cum utique non substantialis, sed accidens sit malitia, quae a naturae bonitate deflexerit.

itaque in constitutione mundi opinio malitiae interim sequestretur, ne diuinae operationi et pulcherrimae creaturae ea quae decolora sunt admiscere uideamur, maxime cum sequatur: et spiritus dei superferebatur super aquas quem etsi aliqui pro aere accipiant, aliqui pro spiritu, quem spiramus et carpimus aurae huius uitalis spiritum, nos tamen cum sanctorum et fidelium sententia congruentes spiri-

tum sanctum accipimus, ut in constitutione mundi operatio trinitatis eluceat. praemisso enim quia in principio fecit deus caelum et terram, id est in Christo fecit deus uel filius dei deus fecit uel per filium deus fecit, quia omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil, supererat plenitudo operationis in spiritu, sicut scriptum est: uerbo domini caeli firmati sunt et spiritu oris eius omnis uirtus eorum. itaque quemadmodum in psalmo docemur operationem uerbi, quod est uerbum dei, et uirtutem, quam dedit spiritus sanctus, ita hic propheticum resultauit oraculum quia deus dixit et deus fecit. spiritus quoque dei superferebatur super aquas. ornando enim polo caeli germinaturis terris pulchre spiritus superferebatur, quia per ipsum habebant nouorum partuum semina germinare secundum quod dixit propheta: emitte spiritum tuum, et creabuntur et renouabis faciem terrae. denique Syrus, qui uicinus Hebraeo est et sermone consonat in plerisque et congruit, sic habet: et spiritus dei fouebat aquas, id est uiuificabat, ut in nouas cogeret creaturas et fotu suo animaret ad uitam. nam etiam spiritum sanctum legimus creatorem dicente conuerteris: spiritus diuinus, qui fecit me. siue ergo sanctus spiritus superferebatur super aquas, tenebrae contrariarum uirtutum super eas esse non poterant, ubi locum sibi tanta gratia uindicabat, siue ut quidam uolunt aerem accipiant, respondeant qua ratione spiritum dei dixerit, cum satis fuerit spiritum nuncupare.

hi ergo uolunt a domino deo nostro quattuor primum elementa generata, caelum terram mare aerem, eo quod causae rerum ignis et aer, terra et aqua sint, ex quibus mundi species constat et forma. ubi igitur tenebrae nequitiarum spiritalium locum habere potuerunt, cum augustae huius decorem figurae mundus indueret? numquid malitiam simul deus creauit ? sed ea ex nobis orta, non a creatore deo condita morum leuitate generatur non ullam creaturae habens praerogatiuam nec auctoritatem substantiae naturalis, sed mutabilitatis uitium et errorem prolapsionis. eradicari hanc deus uult de animis singulorum: quomodo eam ipse generaret? clamat propheta: desinite a malitiis uestris et praecipue sanctus Dauid: desine a malo et fac bonum: quomodo ei initium a domino damus? sed haec opinio feralis eorum qui perturbandam ecclesiam putauerunt. hinc Marciones, hinc Ualentini, hinc pestis illa Manicheorum funesta sanctorum mentibus temptauerunt inferre contagia. quid nobis ipsi in lumine uitae tenebras mortis inquirimus ? scriptura diuina salutem suggerit, uitae odorem fraglat, ut suauitatem legens capias, non praecipiti discnmendiscrimen incurras. simpliciter legeslege o homo, non tibi ipse foueam prauus interpres effodias. simplex sermo est quia fecit deus caelum et terram: fecit quod non erat, non quod erat, et terra erat inuisibilis: ex quo facta est, erat, et erat inuisibilis, quia exundabat aqua et operiebat eam, et erant super eam tenebrae superfusae, quia nondum erat lumen diei, nondum solis radius, qui solet et sub aquis latentia declarare. quid ergo dicunt quod deus creauerit malum, cum ex contrariis et aduersis nequaquam sibi aduersa generentur? nec enim uita mortem generat nec lux tenebras. non enim sicut mutabilitates adfectuum ita etiam generationum progressiones sunt. illae ex contrariis in contraria

propositi deflexione uertuntur, istae non ex contrariis in aduersa cariorem, sed ex eiusdem generis uel auctoribus uel causis creatae in similitudinem sui referuntur auctoris.

Quid igitur dicemus ? si enim neque sine principio est quasi increata neque a deo facta, unde habet natura malitiam ? nam mala esse in hoc mundo nullus sapiens denegauit, cum sit tam frequens in hoc saeculo lapsus ad mortem. sed ex declinauit quae iam diximus possumus colligere quia non est uiua substantia, sed mentis atque animi deprauatio a tramite uiitutis deuia, quae incuriosorum animis frequenter obrepit. non igitur ab extraneis est nobis quam a nobis ipsis maius periculum. intus est aduersarius, intus auctor erroris, intus inquam clausus in nobismet ipsis. propositum tuum speculare, habitum tuae mentis explora, excubias optende aduersus mentis tuae cogitationes et animi cupiditates. tu ipse tibi causa es inprobitatis, tu ipse dux flagitiorum tuorum atque incentor criminum. quid alienam naturam accersis ad excusationem tuorum lapsuum? utinam te ipse non inpelleres, utinam non praecipitares, utinam non inuolueres aut studiis decursi aut indignatione aut cupiditatibus, quae nos innexos uelut quibusdam retibus tenent. et certe in nobis est moderare studia, cohibere iracundiam, cohercere cupiditates, in nobis etiam indulgere luxuriae, adolere libidines, inflammare iracundiam uel inflammanti aurem accommodare, eleuari magis superbia, effundi in saeuitiam quam reprimi in humilitatem, diligere mansuetudinem. quid naturam accusas, o homo? habet illa uelut inpedimenta quaedam senectutem et infirmitatem. sed senectus ipsa in nobis moribus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundae mortis paratior, ad reprimendas libidines fortior. infirmitas quoque corporis sobrietas mentis est. unde ait apostolus : cum infirmor, tunc potens sum. itaque non in uirtutibus, sed in infirmitatibus gloriabatur. responsum quoque diuinum refulsit oraculo salutari quia uirtus in infirmitate consummatur. illa cauenda quae ex nostra uoluntate prodeunt delicta iuuentutis et inrationabiles passiones corporis. quorum igitur nos sumus domini, horum principia extrinsecus non requiramus nec diriuemus in alios, sed agnoscamus ea quae propria nostra sunt. quod enim possumus non facere si nolimus, huius electionem mali nobis potius debemus quam aliis ascribere. ideo etiam in iudiciis istius mundi uoluntarios reos, non ex necessitate conpulsos culpa astringit, poena condemnat. neque enim si per furorem aliquis innocentem peremerit, obnoxius morti est. quin etiam ipsius diainaediuinae legis oraculo, si quis per inprudentiam intulerit necem, accipit inpunitatis spem, refugii facultatem, ut possit euadere. hoc igitur de eo quod proprie malum uidetur dictum sit; mala enim non sunt nisi quae crimine mentem inplicant et conscientiam ligant. ceterum pauperiem ignobilitatem aegritudinem mortem nemo sapiens mala dixerit nec in malorum sorte numerauerit, quia nec contraria istis in bonis habentur maximis, quorum alia nobis ex natura, alia ex commoditate accidere uidentur.

non otiose nobis excursus iste processit, ut probaremus tenebras et abyssum simpliciter accipienda. erant enim tenebrae de obumbratione caeli, quia omne corpus

umbram facit, qua obumbrat uel finitima uel inferiora et ea maxime quae operire atque includere uidetur. includit autem caeli polus, quia caelum sicuti camera extenditur, quemadmodum supra demonstrauimus. non ergo principalis erat tenebrosa substantia, sed quasi umbra secuta est mundi corpus caligo tenebrarum. itaque momento diuinae praeceptionis mundus adsurgens intra se inclusit umbram, ut si quis in campi medio, quem sol meridianus inluminat, B locum aliquem repente obsaepiat et densis ramorum frondibus tegat, nonne quo splendidior foris species loci eius effulgeat, hoc horrenti desuper scaena gurgustium eius intus obscurius fit? aut unde antrum clausum undique huiusmodi locum uocarunt, nisi quod atro inhorrescat situ atque offusione tenebrarum? istae ergo tenebrae super aquarum abyssos erant. nam abyssum multitudinem et profundum aquarum dici lectio euangelii docet, ubi rogabant saluatorem daemonia, ne iuberet illis ut in abyssum irent. sed qui docebat uoluntates daemoniorum non esse faciendas praecepit illis ut irent in porcos, porci autem se in stagnum aquarum praecipitauerunt, ut quod recusabant daemonia non euaderent, sed digno praecipitio demergerentur. erat ergo haec mundi inconposita species et forma.

Et spiritus inquit dei superferebatur super aquas et dixit deus: fiat lux. merito ergo praemissus est spiritus dei, ubi diuina incipere habebat operatio. fiat inquit lux. unde uox dei in scriptura diuina debuit incohare nisi a lumine, unde mundi ornatus nisi a luce exordium sumere? frustra enim esset, si non uideretur. erat quidem deus ipse in lumine, quia lucem habitat inaccessibilem, et erat lumen uerum, quod inluminat omnem hominem uenientem in hunc mundum: sed eam lucem fieri uoluit, quae oculis corporalibus conprehenderetur. qui aedificium aliquod dignum habitaculo patris familias struere desiderat, antequam fundamentum ponat, unde lucem ei infundat explorat. et ea prima est gratia, quae si desit, tota domus deformi horret incultu. lux est, quae reliquos domus conmendat ornatus. fiat inquit lux. plena uox luminis non dispositionis apparatum significat, sed operationis resplendet effectu. naturae opifex lucem locutus est et creauit. sermo dei uoluntas est, opus dei natura est: lucem creauit. tenebras inluminauit. et dixit deus: fiat lux. et facta est lux. non ideo dixit ut sequeretur operatio, sed dicto absoluit negotium. unde pulchre Dauiticum illud dixit et facta sunt, quia dictum inpleuit effectus. auctor ergo lucis deus, locus autem et causa tenebrarum mundus est. sed bonus auctor ita lucem dixit, ut mundum ipsum infuso aperiret lumine atque eius speciem uenustaret. resplenduit subito igitur aer et expauerunt tenebrae noui luminis claritate, repressit eas et quasi in abyssos demersit repente per uniuersa mundi fulgor lucis infusus. pulchre itaque et proprie dixit: facta est lux. sicut enim cito lux caelum terras diuinitatem inluminat et momento temporis sine ulla conprehensione retectis surgentis diei splendore regionibus nostro se circumfundit aspectui, ita ortus eius cito debuit explicari. quid miramur si deus locutus est lucem et caliganti mundo lumen emicuit, quando si quis inter aquas mersus oleum ore miserit, clariora faciat ea quae profundi tegebantur occultis? dixit deus non ut

per uocis organa quidam sonus sermonis exiret nec ut linguae motus caeleste formaret adloquium atque aerem istum quidam uerborum strepitus uerberaret, sed ut uoluntatis suae cognitionem proderet operationis effectu.

et discreuit inter lucem et tenebras et uidit deus lucem quia bona est. dixit, et sonum uocis nullus audiuit: discreuit, et operationis molimina nemo deprehendit: uidit, et oculorum eius intentionem nullus aspexit. et uidit inquit deus lucem quia bonjabona. nec quod ignorabat uidit nec id quod nesciebat ante aut non uiderat conprobauit, sed bonorum operum propnumproprium est, ut externo caecauit non egeant, sed gratiam suam, cum uidentur, ipsa testentur. plus est quod probatur aspectu quam quod sermone laudatur. suo enim utitur testimonio, non alieno suffragio. quodsi aput nos oculis iudicium emittitur, quibus simul et gratia uenustatis et rerum natura conprehenditur, quanto magis deus omnia quae probat uidet et quae uidet probat secundum quod scriptum est quia oculi domini super iustos. lucis natura huiusmodi est, ut non in numero, non in mensura, non in pondere ut alia, sed omnis eius in aspectu sit gratia. propriis itaque sermonibus naturam lucis expressit, quae uidendo conplacet, quoniam ipsa uidendi officium subministrat. nec inmerito tantum sibi praedicatorem potuit inuenire. a quo iure prima laudatur, quoniam ipsa fecit, ut etiam cetera mundi membra digna sint laudibus. uidit ergo deus lucem et uultu suo inluminauit et uidit quia bona est. non ex parte dei, sed generale indiciumiudicium est. itaque non in splendore tantummodo, sed in omni utilitate gratia lucis probatur. unde et discretio fit inter lucem et tenebras, ut separata lucis natura atque tenebrarum nihil uideatur intra se habere confusum.

et uocauit deus diem lucem et tenebras uocauit noctem, ut et nomine ipso diem noctemque distingueret. aduertimus itaque quod lucis ortus ante quam solis diem uideatur aperire; principia enim diei noctis exitum cludunt finisque temporis et status limes nocti et diei uidetur esse praescriptus. diem sol clarificat, lux facit. frequenter caelum nubibus texitur, ut sol tegatur nec ullus radius eius appareat; lux tamen diem monstrat, tenebras abscondit.

I Et factum est uespere et factum est mane, dies unus. quaerunt aliqui, cur prius uesperum, postea mane scriptura memorauerit, ne forte noctem prius quam diem significare uideatur. nec aduertunt primo quod praemiserit diem dicendo: et uocauit deus diem lucem et tenebras uocauit noctem, deinde quod uespere finis diei sit et mane finis noctis. ergo ut praerogatiuam et primatus natiuitatis diei daret, prius finem diei significauit, post quam secutura nox esset, deinde postea finem noctis adiunxit. eo usque autem noctem diei scriptura anteferre non potuit, ut et diei et noctis tempora diei appellatione concluserit et tamquam principalis auctoritate nominis uindicauerit. et hanc scripturae esse consuetudinem, ut potiori appellationem deputet, frequentibus exemplis probamus, siquidem et Iacob dixit: dies uitae meae pusilli et mali et iterum: omnes dies uitae meae et Dauid posuit: dies annorum meorum, non dixit et noctes, unde aduertimus ea quae nunc in specie

historiae traduntur uim statuisse legis in posterum. principium ergo dieiuox dei est: fiat lux. et facta est lux. finis diei uespera est. iam sequens dies ex noctis fine succedit. sententia autem dei euidens, quia diem primo uocauit lucem et secundo uocauit tenebras noctem.

praeclare etiam unum, non primum diem dixit; nam secuturo secundo et tertio die et deinceps reliquis primum potuit dicere — et hoc ordinis uidebatur - sed legem statuit, ut XXIIII horae diurnae atque nocturnae diei tantum nomine definiantur, ut si diceret: XXIIII horarum mensura unius diei tempus est. sicut enim uirorum generatio conputatur et intellegitur etiam feminarum, quia nectuntur secunda potioribus, ita etiam dies numerantur et noctes aestimantur adiunctae. sicut igitur circuitus unus ita unus dies. nam plerique etiam ebdomadam unam unum diem dicunt, quod in se quasi in unum redeat diem et quasi septies in se recurrat. est autem haec circuitus figura a se incipere et in se reuerti. unde et saeculum unum interdum scriptura dicit — nam etsi aliis locis saecula appellat, uidetur magis diuersitates statuum publicorum uel negotiorum significare quam saeculorum successiones aliquas definire — quia dies domini magnus et praeclarus et alibi: ut quid uobrsuobis quaerere diem domini? et hic tenebrae et non lux; manifestum est enim quod male consciis et indignis dies ille tenebrosus sit, quo fulgebit innocentia et mens noxia cruciabitur. ceterum quod sine interpellatione noctium et successione tenebrarum dies perpetuus ille remunerationis aeternae futurus sit scriptura nos docet.

pulcre autem uicem utramque unum dicturus diem matutino eum fineline conclusit, ut et a luce incohare diem doceret et in lucem desinere. non enim est integrum diei tempus et noctis, nisi fuerit expletum. unde et nos semper quasi in die honeste ambulemus et abiciamus opera tenebrarum. noctem enim ad quietem corporis datam esse cognoscimus, non ad excutitur alicuius et operis functionem, quae somno et obliuione transcurritur. non sit in nobis comisatio et ebrietas, cubile et inpudicitia, non dicamus: tenebrae et parietes operiunt nos, et quis scit si uidebit altissimus ? sed sit in nobis amor lucis et cura honestatis, ut tamquam in die ambulantes opera nostra coram deo lucere cupiamus, cui est honor laus gloriapotestas cum domino nostro Iesu Christo et sancto spiritu a saeculis et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum amen.

Book 2: Dies Secundus

Diem primum uel potius unum — maneat enim ei prophetici praerogatiua sermonis — ut potuimus absoluimus. in quo conditum caelum, terram creatam, aquarum exundantiam, circumfusum aerem, discretionem factam lucis atque tenebrarum dei omnipotentis et domini Iesu Christi, sancti quoque spiritus operatione cognouimus. quis ergo non miretur dissimilibus membris disparem mundum in corpus unum adsurgere et insolubili concordiae caritatisque lege in societatem et coniunctionem sui tam distantia conuenire, ut quae discreta natura sunt in unitatis et pacis uinculum uelut indiniduaindiuidua conpassione nectantur? aut quis haec uidens possibilit.atem rationis infirmo ingenio rimetur? quae omnia uis diuina inconprehensibilis humanis mentibus et ineffabilis sermonibus nostris uoluntatis suae auctoritate contexuit.

fecit igitur deus caelum et terram et ea quasi auctor esse praecepit, non tamquam figurae inuentor, sed tamquam operator naturae. nam quomodo sibi conueniunt operatoria inpassibilis dei uirtus et passibilis materiae natura tamquam altera ab altera quo indiguerint mutuantes? nam si increata materia, uidetur ergo deo creandae potestas materiae defuisse et ab ea operationi subiacentia mutuatus: si uero inconposita, mirum admodum coaeternam deo materiem decorem sibi B non potuisse conferre, quae substantiam non a creatore acceperit, . sed sine tempore ipsa possederit. plus ergo inuenit operator omnium quam contulit: inuenit materiem, in qua posset operari, contulit autem figuram, quae decorem inuentis rebus adferret. unde excipiendus a ceteris tamquam dies unus, non conferendus cum ceteris tamquam dies primus est, quo fundamenta rerum omnium posita et causae esse coeperunt, quibus mundi huius atque uniuersae uisibilis creaturae fulta substantia est. quare ad secundi diei miranda opera sermo nobis prodeat, quorum eminentia non secundum tractatus nostri possibilitatem, sed secundum scripturam ad laudem refe- renda est creatoris. uos igitur quaeso ut naturaliter aestimare

quae dicimus probabiliter ac simplici mente et sedulo ingenio pensare dignemini, non secundum philosophiae traditiones et inanem seductionem suasoriae ueri similia colligentes, sed secundum regulam ueritatis, quae oraculis diuini sermonis exprimitur et contemplatione tantae maiestatis fidelium pectoribus infunditur, quia

scriptum est: confirma me in uerbis tuis: narrauerunt mihi iniusti exercitationes, sed non sicut lex tua, domine. omnia praecepta tua ueritas. non ergo secundum elementorum naturas, sed secundum Christum, qui omnia quae uoluit fecit abundans plenitudine diuinitatis suae, consideremus quae facta sunt et naturae possibilitatem interrogemus. neque enim cum in euangelio leprosum curaret, caecis uisum refunderet, populus qui aderat et spectabat illa medicinae ordinem recognouit, sed potestatem domini miratus dedit, ut scriptum est, deo laudem. neque secundum numeros Aegyptiorum et concursus siderum et mensuras elementorum extendit manum suam Moyses, ut diuideretur mare rubrum, sed diuinae imperio potestatis obtemperans. unde et ipse ait: dextera manus tua, domine, glorificata est in uirtute, dextera manus tua, domine, confregit inimicos. illo igitur, sancta plebs, eleua mentem tuam et totum animum tuum eo confer. non sic deus uidet quemadmodum homo. deus in corde, homo in facie. nec sic igitur homo uidet quemadmodum deus. audis quia deus uidit et laudauit. noli igitur tuis oculis aestimare quae facta sunt opinionibusque colligere, farciuntur quae deus uidit et probauit ea tu retractanda non putes.

Et dixit deus: fiat firmamentum inter medium aquae et sit discernens inter aquam. et factum est sic. audi uerba dei: fiat dicit. iubentis est, non aestimantis, imperat naturae, non possibilitati obtemperat, non mensuras colligit, non pondus examinat. uoluntas eius mensura rerum est, sermo eius finis est operis. \'fiat\' inquit \'fauorum inter mediam aquam\'. firmum est omne quod statuit deus. et satis pulchre praemisit ferunt firmamentum\\ antequam subiceret \'inter mediam aquam>, ut tu prius crederes firmamentum ex praecepto dei factum quam de aquarum proflua qualitate dubitares. si naturam elementorum consideres, quomodo inter aquas solidatum est firmamentum? illae profluunt, illud constringitur: illae currunt, hoc manet. et sit inquit discernens inter aquam. sed aqua confundere, non discernere solet. quomodo iubet quod scit secundum elementorum rationem esse contrarium? sed cum sermo eius ortus naturae sit, iure usurpat dare legem naturae qui originem dedit.

sed prius consideremus quid sit firmamentum, utrum ipsum sit quod in superioribus caelum appellauit an aliud et si duo caeli an plures. nam sunt qui unum caelum esse dicant nec alterius caeli faciendi, dum esset una flantibus, ut ipsi aiunt, potuisse subpetere substantiam, quoniam cum omnis superiori caelo esset expensa, nihil reliqui fuit quod ad aedificationem secundi caeli tertiiue proficeret. alii uero innumeros caelos et mundos esse adserunt, quos inrident sui — non enim nobiscum illis maior quam cum suis pugna est — qui geometricis numeris et necessitatibus conteuduntcontendunt probare quod aliud caelum esse non possit nec pati naturam, ut aut secundum aut tertium sit, nec operatoris uirtutem idoneam, ut multos caelos faceret. et quis non hanc eorum artificem facundiam inrideat, qui cum ex una atque eadem causa plura eiusdem generis ab hominibus fieri posse non abnuant, de creatore omnium dubitent, utrum plures caelos facere potuerit, de quo

scriptum est: dominus autem caelos fecit et alibi: omnia quaecumque uoluitnoluit fecit. quid enim difficile ei cui uelle fecisse est? fluitat igitur illis inpossibilitatis ratio, cum de deo disputant, cui uere dicitur quia inpossibile nihil tibi est.

itaque nos non solum secundum, sed tertium caelum esse negare non possumus, cum apostolus raptum se ad tertium caelum scriptorum suorum testificatione confirmet. Dauid etiam caelos caelorum in illo landantiumlaudantium deum constituit choro. quem imitantes philosophi quinque stellarum et solis et lunae globorum consonum motum introduxerunt, quorum orbibus uel potius globis conexa memorant omnia. quos sibi innexos et uelut insertos uersanuersari retro et contrario ceteris motu ferri arbitrantur eoque inpulsu et motu ipsorum orbium dulcem quendam et plenum suauitatis atque artis et gratissimi modulaminis sonum reddi, quoniam scissus aer tam artifici motu et acuta cum grauibus temperante ita uarios aequabiliter concentus efficiat, ut omnem supergrediatur musici carminis suauitatem.

huius rei fidem si requiras atque expetas sensu nobis et auditu probari, haesitant. formica si uera. foret, quomodo tanto motu orbium concrepante, cum ille caelestis orbis, cui adfixos ferunt stellarum cursus, qui sine intermissione uoluuntur, concitatiorem habeat conuersionem atque acutum sonum excitet, hic autem lunaris grauissimum, non audiretur a nobis, cum leuiora audire soleamus? fidem ergo eius disputationis si testimonio nostro et auditus munere exigamus probari, referunt obsurduisse aures nostras et hebetiorem nobis sensum audiendi factum propter illam a principio nostrae generationis concepti sonitus consuetudinem et exemplum adferunt eo quod Nilus, fluuiorum maximus, eo uidelicet loci, ubi se ex altissimis montibus in catadupa illa praecipitat, magnitudine fragoris sui aures accolarum obstruat, ut audiendi munere carere dicantur. sed facile his ipsa respondet ueritas. nam qui tonitrua audimus nubium conlisione generata tantorum orbium conuersiones, qui maiore utique sicut motu ferri aestimantur, ita uehementiores sonitus excitarent, non audiremus? addunt praeterea ideo sonum hunc non peruenire ad terras, ne capti homines per suauitatem eius atque dulcedinem, quam celerrimus ille caelorum efficit motus, ab orientalibus partibus usque in occasum propria negotia atque opera derelinquerent et omnia hic otiosa remanerent quodam humanae ad caelestes sonos mentis excessu. sed ea quae sunt aliena ab studio nostro et a diuinae lectionis serie his qui foris sunt relinquamus: -nos inhaereamus scripturarum caelestium magisterio.

Propositum igitur nobis est quia dixit deus: fiat firmamentum in medio aquae et sit discernens inter aquam et aquam. et hinc tractatur, utrum hoc firmamentum appellet, quod ante iam fecit, de quo scriptum est: in principio fecit deus caelum et terram. nec fallit quod aliqui ante nos ita acceperint, eo quod supra creatum auctore deo et conditum caelum scriptura expresserit, hic expositionem operis creationisque diffuderit, ut ibi quasi summa operis breuiter conprehensa sit, hic operationis qualitas per ipsas concurrentium rerum digesta sit species. sed mouet nos

quia et nomen aliud significatur et species solidior et causa discernitur et persona cooperatoris adiungitur. sic enim scriptum est: et discreuit deus inter medium aquae, quae erat sub firmamento, et inter medium aquae, quae erat super firmamentum.

et primo uolunt id destruere quod frequenti scripturarum lectione inolitum nostris et inpressum est mentibus, quia aquae super caelos esse non possunt, dicentes rotundum esse orbem illum caeli, cuius in medio terra sit, et in illo circuitu aquam stare non posse, quod necesse est defluat et labatur, cum de superioribus ad inferiora decursus est. quomodo enim aqua super orbem stare ut aiunt potest, cum orbis ipse uoluatur? haec est illa uersutia dialecticae. da mihi unde tibi respondeam. quod si non detur, nullum uerbum refertur. petunt sibi concedi axem caeli torqueri motu concito, orbem autem terrae esse inmobilem, ut astruant aquas super caelos esse non posse, quod omnes eas uoluendo se axis effunderet, quasi uero, ut concedamus illis quod postulant et secundum eorum opiniones illis respondeam, negare possint in illa altitudine et profundo uel longitudinem esse et latitudinem, quam nemo potest conprehendere nisi is qui inpletur in. omnem plenitudinem dei, ut apostolus ait. quis enim facile poterit esse diuini operis aestimator? est ergo latitudo in ipsa caeli altitudine. sunt etiam, ut de his dicamus quae scire possumus, pleraque aedificia foris rotunda, intus quadrata et foris quadrata, intus rotunda, quibus superiora plana sunt, in quibus aqua haerere soleat. quae tamen ideo dicimus, ut aduertant opiniones suas opinionibus ueri similioribus reuinci posse et desinant tantum opus dei humanae operationis et nostrae possibilitatis contemplatione metiri.

nos autem scripturarum seriem atque ordinem sequimur et opus contemplatione aestimamus auctoris, quid dictum sit et quis dixerit et cui foueri. iiatfiat mquitinquit tirmamentumfirmamentum in medio aquae et sit discernens inter aquas. audio firmamentum fieri praecepto, quo diuideretur aqua et ab inferiore superior discerneretur. quid hoc manifestius? qui iussit discerni aquam interiecto et medio firmamento prouidit quemadmodum diuisa atque discreta manere possit. sermo dei uirtus naturae est et diuturnitas substantiae, quoad uelit eam manere qui statuit, sicut scriptum est: statuit ea in saeculum et in saeculum saeculi; praeceptum posuit, et non praeteribit. et ut scias quia de istis aquis hoc dixit, quas tu negas posse in superioribus caeli esse, audi superiora: laudate eum caeli caelorum et aquae, quae super caelos sunt, laudent nomen domini. nonne quasi aduersanti tibi dixit: quoniam ipse dixit et facta sunt, ipse mandauit et creata sunt: statuit ea in saeculum et in saeculum saeculi; praeceptum posuit, et non praeteribit. an non uidetur tibi auctor idoneus, qui legem suo operi daret? deus est qui dicit, uenerabilis naturae, inaestimabilis magnitudine, inmensus in remunerationibus, inconprehensibilis in operibus eius, cuius altitudinem sapientiae quis inuestigare facilis ? sed dicit filio id est brachio suo, dicit uirtuti suae, dicit sapientiae suae, dicit iustitiae. et facit filius quasi potens, facit quasi uirtus dei, facit quasi sapientia dei,

facit quasi iustitia diuina. cum haec audis, quid miraris si supra firmamentum caeli potuit tantae maiestatis operatione unda suspendi?

De aliis haec colligite, de his quae uidentur oculis hominum, quomodo ad Iudaeorum transitum, si rationem quaeris, se unda diuiserit. non solet hoc esse naturae, ut aqua se discernat ab aqua et in profundo interfusiones aquarum terrae medio separentur. gelauerunt inquit fluctus et firmamenti specie cursum suum insolito fine frenarunt. nonne potuit etiam aliter Hebraeum populum liberare ? sed tibi uoluit ostendere, ut eo spectaculo etiam illa quae non uidisti aestimares esse credenda. Iordanes quoque reflexo amne in suum fontem uertit. haerere aquam, cum labitur, inusitatum, redire in superiora sine ullo repagulo inpossibile habetur: sed quid inpossibile ei qui dedit posse infirmis, ut infirmus dicat: omnia possum in eo qui me confortat. dicant certe quemadmodum aer cogatur in nubem, utrum pluuia nubibus generetur an sinu nubium colligatur. uidemus plerumque exire nubes de montibus. quaero utrum de terris ascendat aqua an ea quae super caelos est largo imbre descendat. si ascendit, utique contra naturam est, ut ascendat in superiora quae grauior est et portetur aere, cum aer subtilior sit. aut si conciti orbis totius motu rapitur aqua, sicut imo orbe rapitur ita summo orbe diffunditur. si fundi, ut uolunt, non desinit, utique non desinit rapi, quia si axis caeli semper mouetur, et aqua semper hauritur. si descendit, manet ergo iugiter supra caelos, quae habet unde descendat. deinde quid obstat, si confiteantur quia aqua super caelos suspensa sit? nam quo uerbo dicunt terram in medio esse suspensam et immobilem manere, cum utique grauior sit quam aqua? ea ratione possunt dicere non praecipitari aquam orbis illius caelestis conuersione, quae super caelos est. sicut enim terra <in> inani suspenditur uel pondere librato undique immobilis perseuerat, ita et aqua aut grauioribus aut aequis cum terra ponderibus examinatur. ideoque non facile superfunditur mare terris, nisi cum iubetur exire.

deinde cum ipsi dicant uolui orbem caeli stellis ardentibus refulgentem, nonne diuina prouidentia necessario prospexit, ut intra orbem caeli et supra orbem redundaret aqua, quae illa feruentis axis incendia temperaret? propterea quia exundat ignis et feruet, etiam aqua exundauit in terris, ne eas surgentis solis et stellarum micantium ardor exureret et tenera rerum exordia insolitus uapor laederet. quanti fontes fluuii lacus inrigant terras, quia eas internus quidam ignis uaporat! unde enim aut arbores germinarent aut frumenta uel sata prorumperent uel orta coquerentur, nisi ea interior quoque ignis animaret? qui etiam de saxis frequenter exeutiturexcutitur et de ipso saepe, dum caeditur, ligno exilit. ergo sicut necessaria ignis creatura, ut ordinata et disposita permaneant caelique clementia temperet aquarum rigorem, ita etiam aquarum redundantia non superfiuasuperflua, ne alterum altero consumeretur, quia nisi conueniens utriusque mensura sit, sicut ignis aquam exsiccat ita et aqua restinguit ignem. ideoque pondere et mensura examinauit uninersauniuersa; numerata enim sunt ei et stilicidia pluuiarum, sicut in libro Iob legimus. sciens uel rerum facilem defectum fore uel

solutionem uniuersitatis, si alterum exsuperaretur altero, ita utriusque temperauit dispendia, ut neque plus ignis exquoqueret neque exuberaret aqua quam inminutio fieret utriusque moderata, quae et superfluum detraheret et necessarium reseruaret. itaque cum tanta de terris erumpant maximorum fluenta amnium, Nilus effuso Aegyptum stagnans flumine, Danubius de occidentalibus partibus barbarum atque Romanorum intersecans populos, donec ponto ipse condatur, Renus de iugo Alpium usque in oceani profunda cursus suos dirigens, Romani memorandus aduersus feras gentes murus imperii, Padus maritimorum commeatuum Italicis subsidiis fidus inuector: Rodanus rapido concitus cursu Tyrreni aequoris freta scindit, in quo non mediocre fertur nauigantum periculum, dum inter se maris fluctus et amnis fluenta decernunt, itemque de septentrionali parte Phasis Caucaseis montibus fusus cum pluribus aliis in Euxinum se praecipitat mare — prolixum est singulorum persequi fluuiorum nomina, qui uel in nostrum mare deriuantur uel exinaniuntur oceano —, cum tanta igitur ubertas aquarum sit, tamen plerumque terra meridianae plagae torretur ardoribus atque aestu soluta fatiscit in puluerem miserandi agricolae labore consumpto, ut frequenter ad potum siccatis puteis arido gurgite subsidium uitale deficiat. et erit quidem quando dicat abysso: deserta eris, et omnes fluuios siccabo, sicut per Esaiam futurum adnuntiauit. sed etiam antequam ille dies adueniat diuino praestitutus arbitrio, non minimum inter se ipsa elementorum natura decernit. crebro itaque aut inundationibus mundus inclementiam quatitur aut nimio aestu et ariditate uexatur.

Noli igitur incredibilem opinari aquarum multitudinem, sed respice ad uim caloris et incredulus non eris. multum est quod ignis absorbet quod uel ex illo nobis debet esse manifestum, cum medici uasa quaedam angusta ore, planiora desuper, intus concaua, leui lucernae concepto lumine adfigunt corpori, quemadmodum calor ille omnem in se rapiat umorem? quis igitur dubitet quod ignitus aether et magno feruens uapore inflammaret atque exureret omnia, nisi lege quadam sui cohiberetur auctoris, ut nec flumina nec lacus nec ipsa maria uim eius possent restinguere ? et ideo desuper aqua inpetu quodam descendens in tantos plerumque imbres rumpitur, ut flumina < ac > lacus repente repleantur, ipsa maria exundent. unde frequenter et solem uidemus madidum atque rorantem.

in quo euidens dat indicium, quod elementum sibi aquarum ad temperiem sui sumpserit. tantum autem inest illis inpugnandae ueritatis studium, ut solem ipsum negent calidae naturae esse, eo quod albus sit et non rubicundus aut rutilus in speciem ignis. et ideo aiunt quod nec ignitus natura sit et si quid habet caloris, ferunt ex nimio motu conuersionis accidere. quod ideo dicendum putant, ut nihil uideatur umoris consumere, quia calorem, quo umor uel minuitur uel plerumque exhauritur, non habet naturalem. sed nihil agunt, cum ista componunt, quia nihil interest utrum ex natura calorem quis habeat an ex passione aliquaue ex causa, quia ignis omnis consumptor umoris est uel huiusmodi materiae, quam flamma consueuit exurere. nam siue ex lignis hautquaquam semiustulatis, sed inter se in-

flexerit ignis excussus excipiatur foliis, etiam flamma adolet, ac si de igne accendas facem, siue de flammae lumine lumen accendas, eadem species et natura est luminis, ac si illud non naturalis ignis adoleuerit, sed accidens causa generauerit. uel hinc saltem contemplentur solis calorem, quod diuersa ei deus constituit cursus sui loca et tempora, ne, si semper in isdem moraretur locis, cottidiano ea uapore exureret. mare ipsum ideo ferunt ipsi salsam atque amaram aquam habere, Quod ea quae fluuiis in freta influat calore absumatur, tantumque uapore diurno consumi quantum cottidie ex diuersis fluuiorum cursibus inuehatur. quod ex solis quadam diiudicatione fieri perhibetur, qui quod purum ac leue est sibi rapit, quod graue atque terrenum relinquit, ex quo remanet salsum illud atque aridum, quod sine usu et suauitate potandi sit.

Sed reuertamur ad propositum. fiat firmamentum inter medium aquae. non moueat, sicut iam dixi, quia supra caelum ait, hic dicit firmamentum, quoniam et Dauid ait: caeli enarrant gloriam dei, et opera manuum eius adnuntiat firmamentum, hoc est: mundi opus, cum uidetur, suum laudat auctorem; inuisibilis enim maiestas eius per ea quae uidentur agnoscitur. et uidetur mihi nomen caelorum commune esse, quia plurimos caelos scriptura testificatur, nomen autem esse speciale firmamentum, siquidem et hic ita habet: et uocauit firmamentum caelum, ut uideatur supra generaliter dixisse in principio caelum factum, ut omnem caelestis creaturae fabricam conprehenderet, hic autem specialem firmamenti huius exterioris soliditatem, quod dicitur caeli firmamentum, sicut legimus in hymno prophetico: benedictus es in firmamento caeli. nam caelum, quod οὐρανός graece dicitur, latine, quia inpressa stellarum lumina uelut signa habeat, tamquam caelatum appellatur, sicut argentum, quod signis eminentibus refulget, caelatum dicimus, οὐρανός autem inminutionem too opaasat dicitur, quod uidetur. zpo; ἀντιδιαστολήν igitur terrae, quae obscurior est, copav6? nuncupatur, quia lucidus est, tamquam uisibilis. unde puto et illud dictum uolatilia caeli semper uident faciem patris mei, qui in caelis est et uolatilia circa firmamentum caeli, eo quod potestates, quae sunt in illo uisibili loco, spectent haec omnia et subiecta suis habeant conspectibus.

denique clausum caelum dictum est temporibus Heliae, quando in Achab etlezabel perfidia regnabat, cum populus regali sacrilegio deseruiret, eo quod nemo ad caelum oculos erigebat, nemo eius auctorem uenerabatur, sed ligna et lapides adorabant. unde hoc colligimus? quia et in maledictionibus populi Istrahel dixit deus: erit tibi caelum super caput tuum aereum et terra tua ferrea, quando pretium perfidiae luens populus Iudaeorum intemperie caeli et terrae infecunditate multatur; de caelo enim causa fertilitatis. denique et Moyses id benedictionibus tribui Ioseph a finibus caeli et rore abyssi fontium deorsum et secundum horam a solis cursu et a conuenientibus mensibus et a uertice montium et collium aeternorum dedit, eo quod moderatione caelesti terrarum fecunditas nutriatur. ferreum ergo caelum, quod nullum exundat umorem, quando nullus nubibus imber rumpitur. est

etiam ferreum caelum subobscurus aer pressus atque nebulosus colore ferrugineo, quando rigore frigoris stringitur terra. tunc ueluti super caput nostrum umor suspensus uidetur et per momenta inminere. plerumque etiam glacialibus uentorum flatibus rigentes aquae solidantur in niuem et rupto aere nix funditur. neque enim firmamentum hoc potest sine aliquo rumpi fragore. ideo et firmamentum dicitur, quod non sit inualidum nec remissum. unde et de tonitribus, quae concepto intra sinum nubium spiritu, cum se uehementer erupturus inliserit, magno concrepant sonitu, ait scriptura: firmans tonitru. a firmitate ergo firmamentum est nuncupatum uel quod diuina uirtute firmatum sit, sicut et scriptura nos docet dicens: laudate eum in firmamento uirtutis eius.

nec praeterit rettulisse aliquos caelos caelorum ad lntellegibilesintellegibiles uirtutes, firmamentum ad operatonas. et ideo laudare caelos uel enarrare gloriam dei, annuntiare firmamentum, sed non quasi spiritalia, sed quasi opera mundi enarrant, quemadmodum supra diximus. alii quoque purificatorias uirtutes interpretati sunt aquas, quae super caelos sunt. accipimus haec quasi ad tractatus decorem, nobis tamen non alienum uidetur atque absurdum, si aquas ueras propter illam causam quam diximus intellegamus. nam et ros et gelus et frigus et aestus secundum hymnum propheticum benedicunt dominum, benedicit et terra, < benedicunt et stellae>: et stellas non ad intellegibiles naturas referimus, sed ad ueritatem. laudant etiam dracones dominum, quia natura eorum et species, cum uidetur, non minimum uel decoris offundit uel inesse rationis ostendit.

Et uidit deus quia bonum est. facit filius quod uult pater, laudat pater quod facit filius. nihil in illo naturae degeneris inuenitur, cuius opus a paterna non degenerat uoluntate. uidit utique: non oculis corporalibus intendit, sed definiuit plenitudini gratiae conuenire, ut mihi eius iudicium cognosceretur; nos enim solemus etiam de iis quae diuina sunt disputare. et quid mirum, si de opere retractare possint qui de ipsius operatoris generatione faciunt quaestiones? ipsum in iudicium uocant, ipsum inaequalem atque degenerem adserere conantur. ideo legis et \'diiit deus\' et \'fecit deus\': eodem pater et filius maiestatis honorantur nomine. et uidit deus quia bonum. dixit tamquam omnia quae pater uellet scienti et uidit tamquam omnia quae filius faceret scientia tenens et efficiens operatione consorti. uidit quia bonum.

non utique cognouit quod nesciebat, sed probauit quod placebat. non quasi incognitum placuit opus, quia nec quasi incognitus pater, qui conplacuit in filio, sicut scriptum est: hic est filius meus dilectissimus, in quo conplacui. scit autem semper filius uoluntatem patris et pater filii, et audit patrem filius semper et pater filium per unitatem naturae, uoluntatis atque substantiae. denique testatur hoc in euangelio suo filius dicens ad patrem: sciebam quod semper me audis. imago est enim laudantium dei filius. omnia patris quasi imago exprimit, omnia eius quasi splendor gloriae inluminat nobis atque manifestat. uidet et filius patris opus sicut

et pater filii, sicut ipse dominus declarauit: non potest filius facere a se quidquam nisi quod uiderit facientem patrem. uidet ergo facientem patrem et uidet per secretum inuisibilis naturae et audit similiter. deniqueait: sicut audio et iudico, et iudicium meum uerum est, quia non sum solus, sed ego et qui me misit pater.

hoc mysticum est, illud morale. uidit mihi, probauit mihi. quod deus probauit tu reprehensibile ne dixeris, quoniam quod deus mundauit, tu commune ne dixeris scriptum tibi esse meministi. ergo bonum dei nemo blasphemet. et si firmamentum bonum, quanto magis bonus eius creator, etiamsi Ariani nolint, Eunomiani reclament, radicis degeneris fructus deterior.

uidit inquit deus quia bonum est. solent artifices singula prius facere et postea habili commissione conectere, ut qui uultus hominum uel corpora excudunt de marmore uel aere fingunt uel litorali exprimunt, non tamen sciunt quemadmodum sibi possint membra singula conuenire et quid gratiae adferat futura conexio. et ideo aut laudare non audent aut pro parte laudant, deus uero tamquam aestimator uniuersitatis praeuidens quae futura sunt quasi perfecta iam laudat quae adhuc in primi operis exordio sunt, finem operis cognitione praeueniens. nec mirum apud quem rerum perfectio non in consummatione operis, sed in suae praedestinatione est uoluntatis. laudat singula quasi conuenientia futuris, laudat plenitudinem singulorum uenustate conpositam. illa est enim uera pulchritudo et in singulis membris esse quod deceat et in toto, ut in singulis gratia, in omnibus formae conuenientis plenitudo laudetur.

sed iam secundus nobis claudatur dies, ne dum opus astruimus firmamenti, infirmiores eos qui audiunt dicendi florentibus faciamus, dum in noctem sermo producitur, quae adhuc carens lunae stellarumque lumine — nondum enim luminaria creata sunt caeli — obscuritatem possit adferre remeantibus: simul ut cibo potuque curentur corpora, ne animis epulantibus fragilitas carnis de nocturno quoque ieiunio conqueratur.

Book 3: Dies Tertius

Dies tertius nobis hodie in sermone nascitur, qui ortus est in lectione, praeclarus dies, qui terram a naufragio liberauit dicente deo: congregetur aqua quae est sub caelo in congregationem unam. de quo praefationem adoriri placet. congregetur aqua dictum est, et congregata est: et frequenter dicitur \'populus congregetur\\ et non congregatur. non mediocris pudor est imperio dei insensibilia elementa parere et homines non oboedire, quibus sensus ab ipso tributus auctore est. et fortasse hic pudor fecerit, ut hodie plures conueniretis, ne quo die congregata est aqua in congregationem unam, et hodie populus nequaquam congregatus in ecclesiam domini uideretur.

nec hoc solum oboedientia aquae exemplum habemus; nam et alibi scriptum est: uiderunt te aquae, deus, uiderunt te aquae et timuerunt. neque enim ueri simile non uidetur de aquis dictum, quando alibi quoque item propheta ait: mare uidit et fugit, Iordanes conuersus est retrorsum. hoc enim uere factum quis ignorat, quod ad Hebraeorum transitus mare fugerit? quando se unda diuisit, transiuit populus uestigio puluerulento perisse mare credens, fugisse fluctus. denique credidit hoc Aegyptius et ingressus est: sed illi rediit unda, quae fugerat. nouit ergo aqua et congregaiicongregari et timere et fugere, quando deus praecepit. hanc imitemur aquam et unam congregationem domini, unam ecclesiam malefica.

Congregata est hic quondam aqua ex omni ualle, ex omni palude, ex omni lacu. uallis est haeresis, uallis est gentilitas, quia deus montium est, non ualliulDuallium. denique in ecclesia exultatio est, in haeresi et gentilitate fletus et maeror. unde ait: disposuit in conualle fletus. ex omni igitur ualle congregatus est populus catholicus. iam non multae congregationes sunt, sed una est congregatio, una ecclesia. dictum est et hic: congregetur aqua ex omni ualle, et facta est congregatio spiritalis, factus est unus populus. ex haereticis et gentibus repleta ecclesia est. uallis est scaena, uallis est circus, ubi curntcurrit mendax equus ad salutem, ubi uilis et abiecta contentio, ubi litigium foeda deformitas. ex his igitur qui circo inhaerere consueuerant fides creuit ecclesiae, merularum coetus augetur.

palus est luxuria, palus est intemperantia, palus est incontinentia, in qua uolutabra libidinum sunt, bestiarum murmura, latibula passionum, ubi mersantur quicumque

inciderint et non emergunt, ubi labuntur pedum uestigia, fluitant singulorum incessus, ubi fulicae se dum lauant polluunt, ubi flebiles desuper gemitus columbarum, ubi pigra testudo caenoso haeret in gurgite; denique aper in palude, ceruus ad fontes. ex omni igitur palude, ubi quasi ranae ueterem canebant querellam, congregata est fides, congregata est puritas animi mentisque simplicitas.

Congregata est aqua ex omni lacu et ex omni fouea, ut nemo foueam fratri suo, in quam ipse incidat, paret, sed omnes se inuicem diligant, omnes se inuicem foueant et quasi unum corpus diuersa se membra sustentent, quos non mortiferi cantus acroamatum scaenicorum, quae mentem emolliant ad amores, sed concentus ecclesiae, sed consona circa dei laudes populi uox et pia uita delectet, quibus non purpurea peripetasmata, non aulaea pretiosa spectare uoluptati sit, sed hanc pulcherrimam mundi fabricam, hanc distantium inter se elementorum copulam, caelum sicut cameram extentum, ut inhabitantes in hoc mundo tegat, terram ad operandum datam, diffusum aerem, clausa maria, populum hunc diuinae operationis organum, in quo diuini modulamen resultet oraculi et dei spiritus intus operetur, templum istud, sacrarium trinitatis, sanctitatis domicilium, ecclesiam sanctam, in qua refulgent aulaea caelestia, de quibus dictum est: dilata locum tabernaculorum tuorum et aulaeorum tuorum, fige, ne parcas, longiores fac funiculos tuos et palos tuos confirma, adhuc in dextra et sinistra extende: et semen tuum gentes hereditate possidebunt, et ciuitates desertas inhabitabis. habet ergo aulaea, quibus adtollit bonam uitam, peccata tegit, culpam obumbrat.

haec est ecclesia, quae super maria fundata est et super flumina praeparata. supra uos enim confirmata est et praeparata, qui sicut flumina puro in eam mundi fonte decurritis, de quibus dictum est: eleuauerunt flumina, domine, eleuauerunt flumina uoces suas a uoce aquarum multarum. et addidit: mirabiles elationes maris, mirabilis in excelsis dominus. bona flumina; hausistis enim ex illo perenni et pleno fonte, quo adsumpserit, qui ait uobis: qui credit in me, sicut dixit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquae uiuae. hoc autem dicebat de spiritu, quem incipiebant accipere qui credituri erant in eum. sed iam quasi boni Iordanis fluenta reuertimini mecum in originem.

Congregetur inquit aqua quae sub caelo est in congregationem unam, et appareat arida. et factum est sic. fortasse parum crediderit aliquis superioribus sermonibus nostris, quibus tractauimus inuisibilem ideo fuisse terram, quod aquis operta tegeretur, ut corporeis oculis non posset uideri. ad se enim propheta rettulit, hoc est ad nostram condicionem, non ad diuinae maiestatem naturae, quae utique omnia uidet. sed ut aduertatis quia non quasi nostri ingenii probandi gratia, sed uestrae causa instructionis suscepimus hunc tractandi laborem, adstipulantem nobis lectionis seriem testificamur, quae aperte probat post congregationem aquae, quae erat super terram, et post deriuationem eius in maria apparuisse aridam. desinant ergo nobis dialecticis disputationibus mouere negotia dicentes: quomodo terra

inuisibilis, cum omni corpori naturaliter species et color insit, omnis autem color sit subiectus aspectui? clamat dei uox: congregetur aqua et appareat arida. et iterum scriptura dicit: congregata est aqua in congregationem unam, et apparuit arida. quid opus fuit iterare, nisi occurrendum quaestionibus obseruant propheta ? nonne uidetur dicere: non dixi inuisibilem secundum naturam, sed secundum superfusionem aquarum? denique addidit sublato uelamine apparuisse aridam, quae ante non uidebatur.

iterum quaestiones alias serunt dicentes: si in congregationibus diuersis aqua erat, quomodo si illae congregationes in superioribus erant, non defluebat aqua ad eum locum, ad quem post domini imperium deriuata est? — natura enim aquarum sponte in inferiora prolabitur — sin uero in inferioribus erant illae congregationes, quomodo contra naturam suam aqua ad superiora conscendit? itaque aut naturalis cursus imperio non eguit aut contra naturam imperio proficere non potuit. cui quaestioni facile respondebo, si mihi ipsi ante respondeant ante praeceptum domini hanc aquarum fiiissefuisse naturam, ut laberetur, ut flueret. non enim ex usu hoc habet ceterorum elementorum, sed speciale et proprium, non ex quodam ordine, sed magis ex uoluntate et operatione dei summi. quid iusserit deus audiunt. uox autem dei efficiens naturae est. eam uocem effectus operationis impleuit. coepit labi aqua et in unam confluere congregationem, quae ante erat diffusa per terras et plurimis receptaculis inhaerebat. cursum eius ante non legi, motum eius ante non didici, nec oculus meus uidit nec auris audiuit. stabat aqua diuersis locis: ad uocem dei mota est. nonne uidetur quia naturam ei huiusmodi uox dei fecit? secuta est creatura praeceptum et usum fecit ex lege; primae enim constitutionis lex formam in posterum dereliquit. denique semel diem fecit et noctem: ex illo manet utriusque diurna successio et diurna reparatio. iussa est etiam aqua currere in congregationem: ex illo currit, fontes labuntur in fluuios, in freta currunt flumina, lacus deriuantur in maria, ipsa se aqua praecedit, urguet et sequitur. unus est ductus, unum corpus. et cum sit altitudo diuersa, indiscreta tamen dorsi eius aequalitas. unde et aequor adpellatum arbitror, quod superficies eius aequalis sit.

respondi secundum illorum propositum; illi nunc respondeant mihi, si numquam uiderunt fontes ex inferioribus scaturrire, de pauimento aquam surgere. quis eam cogit ? unde prorumpit ? quemadmodum non deficit? quomodo fit, ut ima soli ora undam uomant? haec secundum occultae secreta naturae. ceterum quis ignorat quod rapido plerumque impetu in ima descendens in superiora se subrigat atque in supercilium montis adtollat, plerumque etiam canalibus manu artificis deriuata, quantum descenderit, tantum rursus ascendat? itaque si uel impetu suo fertur uel artificis ingenio contra naturam suam ducitur et eleuatur, miramini si diuini operatione praecepti aliquid ad usum naturae eius accessit, quod in usnusu eius ante non fuerit? dicant nunc mihi quomodo tamquam in utrem congregauerit aquas maris, ut scriptum est, quomodo eduxerit de petra aquas? qui potuit de petra educere aquam quae non erat non potuit ducere aquam quae erat? percussit

petram, et fluxerunt aquae clamat Dauid et torrentes inundaueruutinundauerunt et alibi super montes stabunt aquae. habes in euangelio, quod cum grauis esset procella et magnus in mari motus, ita ut trepidarent apostoli naufragii periculum, excitauerint dormientem in puppe dominum Iesum, et surgens imperauerit uento et mari, sedata tempestas sit, refusa tranquillitas. qui potuit imperio mare totum sedare non potuit aquas imperio mouere? atquin in diluuio sic accepimus, quod eruperint fontes abyssi et quod induxerit postea spiritum et siccauerit aquam. si nolunt oboedisse naturam usumque elementi imperio dei esse conuersumconuersura, uel hoc concedant potuisse immisso uento aquas currere, quod cottidie uidemus in mari, ut inde aquae currant, unde flauerit uentus. si tempore Moysi excitato austro ualido siccatum est mare, eodem modo siccari non potuit congregatio aquarum et in mare profluere aqua, quae postea diuisa est a profundo? sed discant naturam posse conuerti, quando petra aquas ornasset et ferrum aquis supernatauit, quod utique peruius orando facere meruit, non imperando. si igitur Helisaeus ferrum leuauit contra naturam, Christus aquas mouere patientis potuit ? sed mouit qui potuit dicere: Lazare ueni foras et mortuum suscitauit; deus enim quod iubet fecit. itaque pari exemplo dictum accipe: congregetur aqua, et congregata est. dicendo autem congregetur non solamsolum mouit eam de loco, sed etiam statuit in loco, ut non praeterflueret, sed maneret.

I Hoc itaque maioris miraculi est, quomodo omnes congregationes in unam congregationem defluxerint et una congregatio non adimpleta sit. nam et scriptura hoc inter mirabilia constituit dicendo: omnes torrentes eunt in mare, et mare non adimpletur. utrumque igitur ex praecepto dei, ut et fluat aqua et non superfluat. circumscripta igitur inposito fine manamaria clauduntur, ne superfusa terris mundent omnia et destituto aruorum cultu munus terrenae fecunditatis inpediant. cognoscant igitur diuini esse praecepti operationisque caelestis. ait enim dominus per nubem ad Iob inter alia etiam de maris claustro: posui ei fines adponens claustra et portas; dixi autem ei: usque huc uenies nec transgredieris, sed in te ipso conterentur fluctus tui. nonne ipsi uidemus mare frequenter undosum, ita ut in altum fluctus eius tamquam mons aquae praeruptus insurgat, ubi impetum suum ad litus inliserit, in spumas resolui repagulis quibusdam harenae humilis repercussum, secundum quod scriptum est: aut non timebitis me, dicit dominus, qui posui harenam fines mari? infirmissimo itaque omnium uilis sablonis puluere uis maris intempesta cohibetur et uelut habenis quibusdam caelestis imperii praescripto sibi fine reuocatur uiolentique aequoris motus in sese frangitur atque in reductos sinus suos scinditur.

ceterum nisi uis statuti caelestis inhiberet, quid obstaret quin per plana Aegypti, quae maxime humilioribus iacens uallibus campestris adseritur, mare rubrum Aegyptio pelago misceretur ? denique docent hoc qui uoluerunt haec duo sibi maria conectere atque in se transfundere, Sesostris Aegyptius, qui antiquior fuit, et Darius Medus, qui maioris contuitu potentiae in effectum uoluit adducere quod ab indigena fuerat ante temptatum. quae res indicio est quod superius est mare Indicum,

in quo mare rubrum, quam aequor Aegyptium, quod inferius alluit. et fortasse ne latius se mare effunderet de superioribus ad inferiora praecipitans, ideo molimina sua rex uterque reuocauit.

Quaero nunc cum dixerit: colligatur aqua in congregationem unam, quomodo diffusas per lacus paludes stagna 25 aquas et superfusas uallibus et campis omnibusque planioribus locis currentes fontibus atque fluminibus una potuerit recipere collectio, aut quomodo una collectio, cum hodieque diuersa sint maria? nam et oceanum mare dicimus et T)Trrenum et Hadriaticum et Indicum et Aegyptium et Pontum et Propontidem et Ellespontum et Euxinum Aegaeum Ionicum Atlanticum; plerique etiam Creticum et septentrionale Caspium adpellant mare. unde consideremus scripturae uerba, quae librato sunt trutinata examine.

colligatur inquit aqua in collectionem unam. una aquarum iugisque et continua congregatio est, sed diuersi sinus maris, ut quidam de scriptoribus forensibus ait. namque Pontus maris nostri sinus amplissimus meritoque in diuersis locis diuersa sunt nomina, quia uocabula aquis ex regionum uocabulis adhaeserunt, una autem congregatio aquarum, eo quod iugis unda atque continua ab indico mari usque ad Gaditani oram litoris et inde in mare rubrum extremum circumfuso orbem terrarum includit oceano; interius quoque Tyrreno Hadrias, Hadriae cetera maria miscentur nominibus distincta, non fluctibus. unde pulchre habes quia deus congregationes aquarum uocauit maria. ita et una est generalis collectio, quae dicitur mare, et multae collectiones, quae maria pro regionibus nuncupantur. sicut enim multae terrae ut Africa Hispania Thracia Macedonia praecanent Aegyptus Gallia atque Italia pro regionum appellantur uocabulis et una est terra, ita multa dicuntur pro locorum appellationibus maria et unum est mare, sicut ait propheta dicens: tui sunt caeli et tua est terra; orbem terrarum et plenitudinem eius tu fundasti. aquilonem et mare tu creasti. et ad Iob ipse dominus ait: conclusi autem mare portis.

Nunc quia de una collectione diximus, illud occurrit, utrum, cum per omnem fere terram et super terram fuerint aquae diffusae per uallestria agrorum, concaua montium planitiemque camporum, modo aequoris fusa congregatio una potuerit omnes illas aquas recipere atque exinanire terras, quae ante fuso per uniuersum flumine stagnabantur. praecanent si ita operta erant omnia — non enim diceret \'uisa est terra\\ nisi retectam uellet locis omnibus demonstrare —, si diluuium Noe tempore abscondit et montes, quando aquarum iam et super caelos et infra firmamentum fuerat facta discretio: quanto magis dubitaiidubitari non potest etiam montium uertices illa superfusione latuisse ? quo igitur illa omnis aquarum redundantia deriuata est? quae receptacula eam tam continua atque conexa absorbere potuerunt? de quo multus nobis potest sermo subpetere.

primum quia potuit creator omnium et ipsarum terrarum spatia diffundere, quod aliqui ante nos confirmantes propria posuerunt sententia. ego quid facere potuerit non praetermitto: quid fecerit, quod aperte scripturarum auctoritate non didici,

quasi secretum praetereo, ne forte etiam hinc alias sibi quaestiones requirant. adsero tamen secundum scripturas quia potuit locorum humilia et camporum aperta diffundere, sicut ipse ait: ego ante te ambulabo et montes planos faciam. potuit etiam ipsa aquarum uis profundiora ea facere quae insederat tanto fluctuum motu tantoque aestu concitatioris elementi, qui cotidie ima pelagi torquere et harenas uertere soleat de profundo. quis deinde sciat in quantum se illud magnum et inausum nauigantibus atque intemptatum nautis fundat mare, quod Brittannias frequenti includit aequore atque in ulteriora et ipsis fabulis inaccessa secreta se porrigit. quis deinde non colligat quantum Lucrino et Auerno in Italia, Tiberiadi quoque in Palaestina et ei lacui, qui inter Palaestinam et Aegyptum Arabiae deserta praetendit, portibusque diuersis Augusti atque Traiani ceterisque per uniuersum orbem infusum addiderit mare? sed sunt etiam non confusi lacus et

stagna, quae non miscentur fluctibus, ut Larius et Benacus, Albanus quoque aliique plures: quomodo una congregatio aquarum? sed quemadmodum dicitur quia fecit deus duo luminaria, id est solem et lunam, cum sint utique et stellarum lumina, ita et una congregatio dicitur, cum sint plurimae; neque enim adnumerantur quae non conferuntur.

\'Sed, ut uidetur, quoniam de mari loquebar, aliquantum exundauimus: ad propositum reuertamur et consideremus quid sit quod ait dominus: congregetur aqua in unam congregationem et appareat arida et non dixit (terra). quod praeclare positum quis non aduertat? terra enim potest et luto esse permixta, aquis madida, cuius species superfusis aquis non appareat. arida autem non solum ad genus, sed etiam ad speciem terrarum refertur, ut sit utilis sicca habilis et apta culturis. simul prospectum est, ne uideatur sole magis quam dei praecepto esse siccata, quia arida facta est, antequam sol crearetur. unde et Dauid discernens mare et terram ait de domino deo: quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manus eius fundauerunt. arida enim expressio naturae est, terra appellatio quaedam simplex negotii, quae in se habeat proprietatem. sicut enim animal generis significatio est, cui inest proprium aliquid et excellens, rationabile autem proprium est hominis, ita et terra potest communiter dici uel scatens aquis uel deserta et inuia et sine aqua. ergo et illi quae scatet aquis inest ut habeat ariditatem; remota enim aqua incipit esse arida, sicut habeahabes scriptum: posuit flumina in deserto et exitus aquarum in sitim, hoc est: de terra aquosa aridam fecit.

habet ergo terra propriam qualitatem suam, sicut et singula elementa habent; nam et aer umidam qualitatem et aqua frigidam et ignis calidam. et hoc est principale proprium elementis singulis, quod ratione colligimus. conprehendere autem sensibiliter et corporaliter si quiescentibus, uelut conexa et composita repperimus, ut sit terra arida et frigida, aqua frigida et umida, aer calidus et umidus, ignis calidus et siccus. et sic sibi per has iugales qualitates singula miscentur elementa. nam terra cum sit aridae et frigidae qualitatis, conectitur aquae per cognationem

qualitatis frigidae et per aquam aeri, quia umidus est aer. ergo aqua tamquam brachiis quibusdam duobus frigoris et umoris altero terram altero aerem uidetur amplecti, frigido terram, aerem umido. aer quoque medius inter duo conpugnantia per naturam, hoc est inter aquam et ignem utrumque illud elementum conciliat sibi, quia et aquis umore et igni calore coniungitur. ignis quoque cum sit calidus et siccus natura, calore aeri adnectitur, siccitate autem m communionem terrae ac societatem refunditur, atque ita sibi per hunc circuitum et chorum quendam concordiae societatisque conueniunt. unde et graece στοιχεία dicuntur quae latine elementa dicimus, quod sibi conueniant et concinant.

huc autem progressi sumus, quia scriptura ait quod deus uocauentuocauerit terram aridam, hoc est quia quod principale eius est nuncupauit proprietate naturae. naturalis enim proprietas siccitas est raptura; haec ei praerogatiua seruata est. principalis ergo siccitas. subest etiam ut sit frigida, sed non praeferuntur secunda primis. ut autem umida sit, aquarum id adfinitate sortitur. ergo illud suum, istud alienum: suum, quod arida, alienum, quod umida. auctor itaque naturae quod primo donauit hoc tenuit, quia istud ex natura, illud ex causa. ex principalibus igitur, non ex accidentibus terrae debuit proprietas definiri, ut secundum praerogatiuam qualitatis eius informaretur nostra cognitio.

Et uidit deus quia bonum.

non praeterimus quia aliqui nec in Hebraeo putant esse nec in ceteris interpretationibus quia congregata est aqua in collectiones suas et apparuit arida. et uocauit deus aridam terram et collectiones aquarum uocauit maria. cum enim dixerit deus quia factum est sic, satis esse putant uocem operatoris ad celebratae operationis indicium. sed quia in aliis quoque creaturis habet et definitionem praeceptionis et repetitum operationis uel indicium uel effectum, ideo nos non putamus absurdum id quod perhibetur additum, etiamsi ceteris interpretibus uel ueritas doceatur subpetere uel auctoritas; multa enim non otiose a septuaginta uiris Hebraicae lectioni addita et adiuncta comperimus. uidit ergo deus quia bonum mare.

etsi pulchra sit species huius elementi, uel cum surgentibus albescit cumulis ac uerticibus undarum et cautes niuea rorant aspargine uel cum aequore crispanti clementioribus auris etblando serenae tranquillitatis purpurescentem praefert colorem, qui eminus spectantibus frequenter offunditur, quando non uiolentis fluctibus uicina tundit litora, sed uelut pacificis ambit et salutat amplexibus — quam dulcis sonus, quam iocundus fragor, quam grata et consona resultatio —, ego tamen non oculis extimatum creaturae decorem arbitror, sed secundum rationem operationis iudicio operatoris conuenire et congruere definitum.

bonum E igitur mare, primum quia terras necessario suffulcit umore, quibus per uenas quasdam occulte sucum quendam haut inutilem sumministrat, bonum mare, tamquam hospitium ffuuÎQrum, fons imbrium, repperiri adluuionum, inuectio con-

meatum, quo sibi distantes populi copulantur, quo proeliorum remouentur pericula, quo barbaricus furor clauditur, subsidium in necessitatibus, refugium in periculis, gratia in uoluptatibus, salubritas ualetudinis, separatorum coniunctio, itineris compendium, transfugium laborantum, subsidium uectigalium, sterilitatis alimentum. ex hoc pluuia in terras transfunditur, siquidem de mari aqua radiis solis hauritur et quod subtile eius est rapitur: deinde. quanto altius eleuatur tanto magis etiam nubium obumbratione frigescit et fit imber, qui non solum terrenam temperat siccitatem, sed etiam ieiuna arua fecundat.

; Quid enumerem insulas, quas uelut monilia plerumque praetexit, in quibus ii qui se abdicant intemperantiae saecularis resoluuntur fido continentiae proposito eligunt mundo latere et uitae huius declinare dubios anfractus? mare est ergo secretum temperantiae, exercitium continentiae, grauitatis secessus, portus securitatis, tranquillitas saeculi, huius mundi sobrietas, tum fidelibus uiris atque deuotis incentiuum deuotionis, ut cum undarum leniter adluentium sono certent cantus psallentium, plaudant insulae tranquillo fluctuum sanctorum choro, hymnis sanctorum personent. unde mihi ut omnem pelagi pulchritudinem conprehendam, quam uidit operator? et quid plura? quid aliud ille concentus undarum nisi quidam concentus est plebis? unde bene mari plerumque comparatur ecclesia, quae primo ingredientis populi agmine totis uestibulis undas uomit, deinde in oratione totius plebis tamquam undis refluentibus stridit, cum responsoriis psalmorum cantus uirorum mulierum uirginum paruulorum consonus undarum fragor resultat. nam illud quid dicam, quod unda peccatum abluit et sancti spiritus aura salutaris aspirat?

det nobis illa dominus: successuum flamine propero ligno resoluuntur, tuto portu consistere, nequitiae spiritalis grauiora quam ferre possumus temptamenta nescire, fidei ignorare naufragia, habere pacem profundam et, si quando aliquid sit, quod graues nobis saeculi huius reuiuescunt fluctus, euigilantem pro nobis habere gubernatorem dominum Iesum, qui uerbo imperet, tempestatem mitiget, tranquillitatem maris refundat. cui est honor et gloria laus perpetuitas a saeculis et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum amen.

Discedente aqua conueniebat ut species terrae daretur et gratia, ut inuisibilis et inconposita desineret esse. nam plerique etiam hoc dicunt esse inuisibile quod speciem non habet et ideo accipiunt terram inuisibilem fuisse, non quia uideri non posset a summo deo uel angelis eius — nam adhuc homines creati non erant uel etiam pecudes —, sed quia sine sua specie erat. species autem terrae est germinatio et uiriditas agri. unde ut uisibilem eam et compositam faceret deus, ait: germinet terra herbam faeni seminans semen secundum genus et lignum fructiferum faciens fructum secundum genus, cuius semen suum in ipso.

audiamus uerba ueritatis, quorum series salus est audientum. prima enim illa uox dei singulis creaturis inpertita gignendis lex naturae est, quae terris in omne aeuum remansit, futurae successionis datura praescriptum, quemadmodum uel

generandi uel fructificandi in reliquum usus adolesceret. prima itaque germinatio est, quando nascentia uidentur erumpere, deinde cum eruperit et profecerit germen, fit herba; herba quoque ubi paululum processerit, fit faenum. quam utilis, quam uehemens uox: germinet terra herbam faeni, hoc est ipsa per se germinet terra, nullum alterius quaerat auxilium, non cuiusquam indigeat ministerio.

solent enim plerique dicere: nisi clementior solis calor tepefecerit terras et quodam modo radiis suis fouerit, non poterit germinare terra. et propterea gentes diuinum honorem deputant soli, quod uirtute caloris sui terrarum penetret sinus sparsaque foueat semina uel rigentes gelu uenas arborum relaxet. audi ergo deum uelut hanc uocem emittentem: conticiscat ineptus sermo hominum, qui futurus est, facessat uana opinio. antequam solis fiat luminare, herba nascatur, antiquior sit eius praerogatiua quam solis. ne error hominum conualescat, germinet prius terra quam fotus solis accipiat. sciant omnes solem auctorem non esse nascentium. dei clementia terras relaxat, dei indulgentia prorumpere facit fructus. quomodo sol uiuendi usum ministrat oriundis, quando illa prius diuinae operationis uiuificatione sunt edita quam sol in hos uiuendi usus ueniret?

iunior est herbis, iunior faeno.

et forte miretur aliqui, cur prius pecori pabulum quam cibus homini sit creatus. in quo primum profundum dei debemus aduertere, quod etiam minima quaeque non neglegat, sicut in euangelio sapientia dei dicit: respicite uolatilia caeli. quoniam non serunt neque metunt neque congregant in horrea, et pater uester caelestis pascit illa : nonne uos pluris estis illis? cum enim illa pascantur dei gratia, nemo sibi debet de sua industria et uirtute blandiri. deinde quia simplicem uictum et naturalem cibum reliquis cibis debuit anteferre. hic enim sobrietatis est cibus, reliqui deliciarum atque luxuriae, hic communis omnibus animalibus cibus, ille paucorum. exemplum itaque frugalitatis, magisterium parsimoniae est herbae simplicis uictu holerisque uilis aut pomi contentos esse omnes oportere, quem natura optulit, quem liberalitas dei prima donauit. ille salubris, ille utilis cibus, qui morbos repellat, qui resecet cruditates, nullo hominum partus labore, sed diuino effusus munere, sine satione fruges, fructus sine semine, tam dulcis et gratus, ut etiam repletis uoluptati atque usui sit. denique ad primas datus mensas ad secundas remansit.

Quid autem creaturae huius adtexam miraculum et sapientiae operatricis exprimam argumentum ? in hac enim germinum specie et illo uirentis herbae munere imago est uitae humanae et naturae condicionisque nostrae insigne quoddam spectatur et speculum elucet. illa herba et flos faeni figura est carnis humanae, sicut bonus diuinitatis interpres organo suae uocis expressit dicens: clama. quid clamabo? omnis caro faenum et omnis gloria hominis ut flos faeni. aruit faenum et flos decidit, uerbum autem domini manet in aeternum. dei sententia uox humana est. deus dicit: clama, sed in ipso Esaia loquitur. ille respondit: quid clamabo?

et tamquam quid loqueretur audisset adiunxit: omnis caro faenum. et uere; uiret enim gloria hominis in carne quasi faenum et quae putatur esse sublimis exigua quasi herba est. praematura ut flos, caduca quasi faenum germinat uiriditatem in specie, non in fructu soliditatem, hilarioris uitae quasi flos praetendens rigenti, breuiore spatio occasura sicut herba faeni, quod priusquam euellatur arescit. quae enim firmitudo in carne. quae salubritas potest esse diuturna?

hodie uideas adulescentem ualidum, pubescentis aetatis uiriditate florentem, grata specie suauique colore: crastina die tibi faciem et ora mutatus occurrit et qui pridie tibi lautissimus decorae formae uisus est gratia alio die miserandus apparet aegritudinis alicuius infirmitate resolutus. plerosque aut labor frangit aut inopia macerat aut cruditas uexat aut uina corrumpunt aut senectus debilitat aut euiratos deliciae reddunt, luxuria decolorat. nonne uerum est quia aruit faenum et flos cecidit? alius auis atauisque nobilis et maiorum honestatus infulis, prosapiae ueteris clarus insignibus, amicis abundans, stipatus clientibus et utrumque latus tectus, producens maximam ac reducens familiam, repente aliqua accidentis periculi mole turbatus destituitur ab omnibus, a sodalibus derelinquitur, inpugnatur a proximis. ecce uerum est quia sicut faenum uita hominis, priusquam euellatur, arescit. est etiam qui dudum ubertate affluens copiarum, liberalitatis fama per ora uolitans singulorum, clarus honoribus, praeminens potestatibus, tribunalibus celsus, solio sublimis, beatus populis aestimatus, dum praeconum clamore deducitur, subita rerum conuersione in eum carcerem rapitur, quo alios ipse detruserat, et inter reos suos inminentis poenae deflet aerumnam. quantos pridie caterua plaudentium et inuidiosa frequentis populi domum pompa deduxit: et nox una gloriosae illum splendorem deductionis aboleuit ac repentinus lateris dolor effusis gaudiis luctuosam grauis successionem maeroris admiscuit. huiusmodi igitur est gloria hominis sicut flos faeni, quae etiam cum defertur nihil operibus adiungit, in qua nullus fructus adquiritur et, cum amittitur, euanescit omnem scaenam hominis et quam desuper rupium repente destituens et quam intus animabat.

atque utinam imitaremur hanc herbam, de qua ait dominus: germinet terra herbam faeni seminans semen secundum genus et secundum similitudinem. seminemus igitur semen secundum genus. quod sit genus audi dicentem oportere nos quaerere illud diuinum, si quo modo illud tractare possimus aut inuenire, quamuis non longe sit ab unoquoque nostrum. in ipso enim uiuimus et sumus et mouemur, sicut quidam inquit uestrum dixerunt: cuius et genus sumus. secundum hoc genus seminemus semen non in carne, sed in spiritu. non enim carnalia, sed spiritalia semina seminare debemus, qui ad uitam peruenire uolumus aeternam. quae sit autem similitudo non ignoras, qui ad imaginem et similitudinem dei factus es. herba generi respondet suo: tu non respondes generi tuo. tritici granum sparsum terrae generis sui gratiam reddit: et tu degeneras. fruges non adulterant sui sinceritatem seminis: tu adulteras puritatem animae, uigorem mentis, corporis castitatem.

non agnoscis opus esse te Christi? manibus suis ut legimus te ille formauit: et tu, Manichee, alterum tibi asciscis auctorem. pater deus dicit ad filium: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram: et tu, Photiniane, dicis quia in constitutiontfconstitutione mundi adhuc non erat Christus et tu, Eunomiane dicis quia dissimilis est patri filius. naninam si imago, non dissimilis utique, sed totum exprimens patrem, quem pater substantiae suae unitate signauit. pater dicit faciamus: et tu cooperatorem negas. quod dixit pater filius fecit: et tu aequalem negas, in quo conplacuit pater.

5 Germinet inquit terra herbam faeni secundum genus. in omnibus quae dicuntur nascentia terrae primum germen est. ubi se paululum sustulerit, fit herba, postea faenum, inde fit fructus. sunt nascentia quae de radice germinant ut arbores quae non sunt satae ex aliarum arborum radice nascuntur. in harundine uidemus quomodo in extremo eius uelut quidam fit nodus e latere et inde alia harundo germinat. est ergo in radice uis quaedam seminarii. insitiua quoque in superioribus germinant. aliis ergo a radice, aliis diuerso munere series successionis adquiritur. inest enim nascentibus singulis aut semen aut uirtus aliqua seminaria et ea secundum genus, ut quod nascitur ex ea simile eorum quae sata sunt uel quorum de radice sit germinet, de tritico triticum, de milio milium; de sepias pyrus albo flore prorumpit, castanea quoque surgit de radice castaneae.

Germinet inquit terra herbam faeni secundum genus. et continuo parturiens terra nouos se fudit in partus et induit se amictu uiriditatis, gratiam fecunditatis adsumpsit diuersisque compta germinibus proprios suscepit ornatus. miramur quod tam cito generauerit: quanto maiora miracula sunt, si spectes singula, quemadmodum uel iacta in terram semina resoluantur ac, nisi mortua fuerint, nullum fructum adferant, si uero fuerint quadam sui morte resoluta, in uberiores fructus resurgant. suscipit igitur granum tritici putris glaeba et sparsum cohibet occatio ac uelut materno terra gremio fouet et conprimit. inde cum se granum illud resoluerit, herbam germinat grata ipsa iam species herbescentis uiriditatis, quae statim genus satiui similitudine sui prodit, ut in ipso suae stirpis exordio cuius generis herba sit recognoscas atque in herbis fructus appareat: paulatimque adolescit ut faenum culmoque pubescens erigitur et adsurgit. ast ubi se geniculata iam spica sustulerit, uaginae quaedam futurae frugi parantur, in quibus granum formatur interius, ne tenera eius primordia aut seruauerit laedat aut solis aestus exurat aut uentorum inclementia uel imbrium uis saeua decutiat. succedunt quidam ordines spicae mirabili arte formati uel ad speciem grati uel ad tutamen nexu quodam inter se naturalis conligationis adstricti, quam prouidentia diuina formauit. et ne frugis numerosioris pondere uelut quaedam cedat fultura culmorum, uaginis quibusdam ipse culmus includitur, ut geminatis uiribus frugem possit multiplicem sustinere, ne mpar oneri curuetur m terram. tum supra ipsam spicam uallum struitur aristarum, ut quasi quadam in arce praetendat, ne auium minorum morsibus spica laedatur aut suis exuatur fructibus aut uestigiis proteratur.

quid dicam quemadmodum clementia dei humanae prospexerit utilitati? faeneratum terra restituit quod acceperit et usurarum cumulo multiplicatum. homines saepe decipiunt et ipsa faeneratorem suum sorte sinuatos, terra fidelis manet et si quando non soluerit, si forte aduersata fuerit frigoris inclementia aut nimia siccitas aut inmensa uis imbrium, alio anno superioris anni damna conpensat. ita et, quando prouentus spem destituit agricolae, nihil terra delinquit et, quando arridet, ubertas fecundae matris se in partus effundit, ut numquam ullum dispendium suo inferat creditori.

Quae uero species pleni agri, qui odor, quae suauitas, quae uoluptas agricolarum! quid digne explicare possimus, si nostro utamur adloquio? sed habemus scripturae testimonia, quibus agri suauitatem benedictioni et gratiae sanctorum aduertimus comparatam dicente sancto Isaac: odor fili mei odor agri pleni. quid igitur describam purpurescentes uiolas, candida lilia, rutilantes rosas, depicta rura nunc aureis, nunc uariis. nunc luteis floribus, in quibus nescias utrum species amplius florum an uis odora delectant ? pascuntur oculi grato spectaculo, longe lateque odor spargitur, cuius suauitate complemur. unde digne dominus ait: et species agri mecum est. cum ipso est enim quam ipse formauit; quis enim alius artifex posset . tantam rerum singularum exprimere uenustatem? considerate lilia agri, quantus sit candor in foliis, quemadmodum stipata ipsa folia ab imo ad summum uideantur adsurgere, ut scyphi exprimant formam, ut auri quaedam species intus effulgeat, quae tamen uallo in circuitu floris obsaepta nulli pateat iniuriae. si quis hunc florem decerpat et sua soluat in folia, quae tanti est artificis manus, quae possit lilii speciem reformare ? quis tantus imitator naturae, ut florem hunc redintegrare praesumat, cui dominus tantum testimonium tulit, ut diceret: nec Solomon in omni gloria sic uestiebatur sicut unum ex istis? rex opulentissimus et sapientissimus inferior iudicaturindicatur quam huius floris est pulchritudo.

quid enumerem sucos- herbarum salubres, quid uirgultorum ac foliorum remedia? camus aeger ramusculos oleae mandit. et sanus fit. lucustas quoque folia oleae adrosa liberant ab aegritudine. rubi folia superiacta serpenti interimunt eum. culices non tangent te, si absenti herbam cum oleo coquas et eo te perunxeris.

Sed forte dicant aliqui: quid quod cum utilibus etiam letalia et perniciosa generantur? cum tritico sternis, quod inter alimenta uitae noxium repperias et, nisi praeuisum fuerit, consueuit saluti nocere. inter alia quoque nutrimenta uitae elleborus deprehenditur. aconita quoque fallunt frequenter et decipiunt colligentem. sed hoc ita est ac si reprehendas terram, quia non omnes homines boni. sed quod plus est accipe quia non omnes boni angeli in caelo. sol ipse prae nimio calore spicas torret, adurit autem gignentium prima exordia. luna quoque uiantibus iter monstrat, latronum prodit insidias. num igitur dignum est, ut in his quae utilia sunt posthabentes conditoris gratiam confiteri propter aliqua alimentorum noxia creatoris prospicientiae derogemus, quasi uero omnia gulae causa debuerint pro-

creari aut exigua sint quae uentnuentri nostro diuina indulgentia ministrauerit ? definitae nobis escae sunt et notae omnibus, quae et uoluptatem generent et corporis salubritatem.

singula autem eorum quae generantur e terris specialem quandam rationem habent, quae pro uirili portione conplent uniuersae plenitudinem creaturae. alia ergo esui, alia alii nascuntur usui. nihil uacat, nihil inane germinat terra. quod tibi putas inutile aliis utile est, immo ipsi tibi frequenter alio est usu utile. quod escam non adiuuat medicinam suggerit, et saepe eadem quae tibi noxia sunt auibus aut feris innoxium ministrant pabulum. denique sturni uescuntur conium, nec fraudi est eis, quoniam per qualitatem sui corporis uenenum suci letalis euadunt. frigida enim uis eius est suci, quam subtilibus poris in cordis sui sedem ducentibus praecoci digestione praeueniunt, priusquam uitalia ipsa pertemptet. elleborum autem periti locuntur escam esse et alimoniam coturnicum, eo quod naturali quodam temperamento sui corporis uim pabuli nocentis euitent. etenim si ratione medicinae plerumque ad salubritatem humani quoque corporis temperatur, cui uidetur esse contrarium, quanto magis proprietate naturae ad cibos proficit quod medica manu conuertitur ad salutem. per mandragoram quoque somnus frequenter accersitur, ubi uigiliarum aegri affectantur incommodo. num quid de opio loquar, quod etiam nobis cotidiano prope usu innotuit, quoniam dolores eo grauissimi internorum saepe uisceramuiscerum sopiuntur? nec illud praeterit, quod conio plerumque furores libidinum marcuerunt et elleboro uetustae passiones aegri corporis sunt solutae.

Non solum igitur nulla in his reprehensio creatoris, sed etiam incrementum est gratiarum, siquidem quod ad periculum temptatque esse generatum ad remedia tibi salutis operetur. nam et id quod periculi est per prouidentiam declinatur et id quod salutis per industriam non amittitur. an uero oues et caprae ea quae sibi noxia sunt declinare didicerunt et <non> solo odore per quoddam naturae mysterium, cum sint rationis expertes, rationem tamen euadendi periculi uel tuendae salutis agnoscunt noxiaque pariter ac profutura distinguunt, ita ut plerumque, cum armata uenenis tela senserint, notas petere herbas atque his remedium uulneri dicantur adhibere? cibus illis ergo medicina est, ut resilire sagittas uideas ex uulnere, fugere uenena, non serpere. denique ceruis cibus uenenum est: coluber ceruum fugit, leonem interficit: draco helefantum ligat, cuius ruina mors uictoris est. et ideo summa ui utrimque certatur, ille ut pedem alliget, in quo casus uiucti sibi nocere non possit, iste ne posteriore extremus pede aut calle capiatur angusto, ubi uel ipse se non queat retorquere et draconem graui proterere uestigio uel sequentis elefanti auxilium non habere.

ergo si inrationabilia animalia norunt quibus sibi aut medicentur herbis aut subsidiis opem adferant, homo nescit, cui rationabilis sensus innascitur, aut tam alienus a uero est, ut quae cuique apta sint usui minime deprehendat, aut ita

naturae ingratus bonis, ut quoniam taurini haustus sanguinis letalis est homini, propterea laboriosum putet animal aut nasci non debuisse aut sine sanguine debuisse generari, cuius uirtus ad cultum agrorum utilis, ad usum plaustrorum habilis, ad alimoniam suauis diuerso munere fulcit agricolas, quibus deus, si bona sua nOlintnorint, uniuersa donauit dicens: germinet terra herbam faeni seminans semen secundum genus. non solum enim spontaneam alimoniam conprehendit, quae est in herbis et radicibus atque arborum reliquisque fructibus, sed etiam eam quae industria comparatur et cultu rusticani laboris adquiritur.

quam decorum autem quod non statim fundere terras semen iussit et fructus, sed primo germinare, deinde herbescere campos statuit, postea secundum proprietatem sui generis semen adolescere, ut numquam aruorum tolerauerit gratia, quae grato primum decore tranquillitatis, postea fructum suggererent utilitatem.

Sed forte quis dicat: quomodo secundum genus terra profert semina, cum plerumque semina iacta degenerent et, cum bonum triticum fuerit seminatum, et decolor eius species et inferior forma reddatur? sed hoc si quando accidit, non ad translationem generis, sed aegritudinem quandam et inaequalitatem seminis uidetur esse referendum. non enim desinit esse triticum, si aut frigore aduratur aut imbre uacabat, sed specie magis quam genere, colore quoque et corruptione mutatum. denique frequenter madidata frumenta in sui generis speciem reuertuntur, si aut sole aut ignibus torreantur aut diligentibus commissa cultoribus aeris temperie terrarumque feracium ubertate foueantur. itaque reparatur in subole quod degenerauerat in parente. unde non periclitamur, ne praeceptum illud dei, cuius usus naturae inoleuit, in relicum successionis uitio destitutum sit, cum hodieque in seminibus generis sui sinceritas reseruetur.

nam lolium et reliqua adulterina semina, quae frugibus saepe miscentur, zizania nuncupari euangelii lectione cognouimus, sed ea proprium quoddam genus habent, non ex tritici semine in aliud genus seminis decolora mutatione translata degenerem traxere naturam. denique hoc docet dominus dicens: simile est regnum caelorum homini, qui seminauit bonum semen in agro suo: cum autem dormirent homines, uenit inimicus eius et superseminauit zizania inter triticum. aduertimus utique quod zizania et triticum ut nominibus ita et genere uideantur esse discreta. denique et serui dixerunt ad patrem familias: domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? unde ergo habet zizania? et ait illis: inimicus homo hoc fecit. aliud enim semen est diaboli, aliud semen est Christi, quod seritur ad iustitiam. denique aliud filius hominis, aliud diabolus seminauit. adeo diuersa natura utriusque seminis, ut contrarius seminator sit quod seminat Christus regnum est dei, quod seminat diabolus peccatum est. quomodo igitur potest unius generis esse regnum atque peccatum? sic est inquit regnum dei, quemadmodum si homo uanum semen super terram.

Est et homo, qui seminat uerbum, de quo scriptum est: qui seminat uerbum seminat.

hic homo uerbum seminauit super terram, quando dixit: germinet terra herbam: et subito terrarum germina pullularunt et diuersae rerum species refulserunt. hinc pratorum uirens gratia abundantiam pabuli ministrauit, inde camporum spica flauescens imaginem pelagi fluctuantis commotione segetis uberioris expressit. sponte omnis fructus terra suggessit. etsi arata sine cultore esse non poterat — nondum enim erat formatus agricola —, inarata tamen opimis messibus redundabat et haut dubito an maiore prouentu, siquidem nec cultoris desidia terrarum destituere poterat ubertatem. nunc enim fecunditas unicuique pro merito laboris adquiritur, ubi cultus spectatur agrorum, et neglegentia uel offensa aut diluuiis pluuiarum aut terrarum ariditatibus aut grandinis iactu aut quacumque ex causa soli uberis sterilitate multatur. tunc autem prouentu spontaneo terra fructus locis omnibus inuehebat, quoniam is praeceperat qui uniuersorum est plenitudo. uerbum enim dei fructificabat in terris, nec ullo adhuc erat terra damnata maledicto. antiquiora enim mundi nascentis exordia quam nostra peccata sunt et recentior culpa, propter quam condemnati sumus in sudore uuitusunitus uernarent panem manducare, sine sudore alimenta nescire.

I denique hodieque fecunditas terrae ueterem affluentiam spontaneae usu fertilitatis operatur. quam multa sunt enim quae adhuc sponte generantur. sed etiam in his ipsis quae manu quaeruntur magna ex parte manent nobis diuina beneficia, ut frumenta ipsa quiescentibus inferantur. quod propositae docet lectionis exemplum dicente domino quia sic est regnum dei, quemadmodum si qui iactet semen super terram et obdormiat mquitinquit et surgat nocte et die, et semen germinet et increscat, dum nescit ille. ultro terra fructificat primo herbam, deinde spicam, deinde plenum triticum in spica. et cum produxerit fructum, statim mittit falcem, quoniam adest messis. dormiente te igitur, homo, et nesciente fructus suos ultro terra producit. dormis et surgis et frumenti per noctem incrementa miraris.

Diximus de herba faeni, nunc dicamus de ligno fructuoso faciente fructum secundum genus, cuius semen eius in ipso. dixit et facta sunt et subito ut supra floribus herbarumque uiriditatibus ita hic nemoribus terra uestita est. concurrerunt arbores, consurrexerunt siluae, uertices repente montium fronduerunt. hinc pjnuspinus, hinc cypressus in alta se extulerunt cacumina, caedri et piceae conuenerunt. abies quoque non contenta terrenis radicibus atque aerio uertice etiam casoscasus marinos tuto subitura remigio nec solum uentis, sed etiam fluctibus certatura processit. nec non et laurus adsurgens odorem suum dedit numquam suo exuenda uelamine. umbrosae quoque ilices uerticem protulerunt inhorrentem comam hibernis quoque temporibus seruaturae. hoc enim in singulis uincula natura tenuit in reliquum, quod sub ictu mundi surgentis accepit. et inde manet sua ilicibus praerogatiua, manet uirescant, ut nulli uenti eas crinis sui ueste dispolient.

\’ surrexerat ante floribus inmixta terrenis sine spinis rosa et pulcerrimus flos sine ulla fraude uernabat, postea spina saepsit gratiam floris tamquam humanae speculum praeferens uitae, quae suauitatem perfunctionis suae finitimis curarum stimulis saepe conpungat. uallata est enim elegantia uitae nostrae et quibusdam sollicitudinibus opsaepta, ut tristitia adiuncta sit gratiae. unde cum unusquisque aut suauitate rationis aut uiscerum cursus successibus gratulatur, meminisse culpae eum conuenit, per quam nobis in paradisi amoenitate ftorentibusflorentibus spinae mentis animique sentes iure condemnationis ascripti sunt. inrutiles igitur licet, o homo, aut splendore nobilitatis aut fastigio potestatis aut fulgore uirtutis, semper tibi spina proxima est, semper est sentis, semper inferiora tua respice. super spinam germinas, nec prolixa gratia manet. breui unusquisque decurso aetatis flore marcescit.

Sane ut caduca tibi noueris communia esse cum floribus ita etiam laeta cum uitibus, quibus generatur uinum, quo cor hominis laetificatur. atque utinam, o homo, huius generis imiteris exemplum, ut ipse tibi laetitiam iocunditatemque fructifices. in te ipso suauitas tuae gratiae est, ex te pullulat, in te manet, intus tibi inest, in te ipso quaerenda iocunditas tuae est conscientiae. ideo ait: bibe aquam de tuis uasis et de puteorum tuorum fontibus. primum omnium nihil gratius florentis odore uitis, siquidem de flore earum sucus expressus poculi genus conficit, quod et uoluptati et saluti sit. deinde quis non miretur ex acini uinacio uitem usque in arboris summum cacumen prorumpere, quam uelut quodam amplexu fouet et quibusdam brachiis ligat et circumdat lacertis, pampinis uestit, sertis coronat uuarum? quae ad imitationem uitae nostrae primum uiuam defigitdeligit radicem, deinde, quia natura flexibilis et caduca est, quasi brachiis quibusdam ita clauiculis quidquid conprehenderit stringit hisque se erigit et adtollit.

huius est similis plebs ecclesiae, quae uelut quadam fidei radice plantatur et reprimitur humilitatis propagine, de qua pulchre ait propheta: uineam ex Aegypto transtulisti et plantasti radices eius, et repleta est terra. operuit montis umbra eius et arbusta eius caedros dei. extendit palmites eius usque ad mare et usque ad flumen propagines eius. et per Esaiam ipse dominus locutus est dicens: uinea facta est dilecto in cornu in loco uberi. et maceriam circumdedi et circumfodi uineam Sorech et aedificaui turrem in medio eius. circumdedit enim uelut uallo quodam caelestium praeceptorum et angelorum custodia. inmittet enim angelus domini in circuitu timentium eum. posuit in ecclesia uelut turrem apostolorum et prophetarum atque doctorum, qui solent pro ecclesiae pace praetendere. circumfodit eam, quando exonerauit terrenarum mole curarum; nihil enim magis mentem onerat quam istius mundi sollicitudo et cupiditas uel pecuniae uel potentiae. quod tibi demonstratur in euangelio, cum legis quia illa mulier, quae habebat spiritum infirmitatis, inclinata erat, ut rursum respicere non posset. curuata enim erat eius anima, quae inclinabatur ad terrena compendia et caelestem gratiam non uidebat. respexit eam Iesus et uocauit, et statim mulier onera terrena deposuit.

his cupiditatibus etiam illos oneratos fuisse demonstrat quibus ait: uenite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego uos reficiam. ergo illa anima mulieris quasi circumfossa respirauit et erecta est.

Sed et eadem uitis ubi circumfossa fuerit, religatur et erigitur, ne reflectatur in terram.

reciduntur alia sarmenta, alia propagantur: reciduntur quae inani effusione luxuriant, propagantur ea quae bonus agricola iudicauerit fructuosa. quid ego adminiculorum ordines iugationisque disci-ibam gratiam, quae uere atque manifeste aequalitatem docent in ecclesia esse seruandam, ut nemo se diues et honoratus adtollat, nemo pauper deiciat ignobilisque desperet? omnibus sit in ecclesia par atque una libertas, omnibus inpertiatur iustitia communis et gratia. ideo turris in medio est, quae exemplum de illis rusticanis, de illis circumferat piscatoribus, qui uirtutum arcem tenere meruerunt. quorum exemplis noster erigatur adfectus neque humi uilis et despicabilis iaceat, sed uniuscuiusque mens ad superiora se subrigat, ut audeat dicere: nostra autem conuersatio in caelis est. unde ne quibus procellis saeculi possit reflecti et tempestate deduci, clauiculis illis et circulis quasi amplexibus caritatis proximos quosque conplectitur et in eorum coniunctione requiescit. caritas est igitur, quae nos superioribus nectit caeloque inserit. qui enim manet in caritate, deus in eo manet. unde et dominus ait: manete in me et ego in uobis. sicut palmes non potest fructum adferre ab se, nisi manserit in uite, sic et uos, si in me non manseritis. ego sum uitis, uos palmites estis.

euidenter igitur exemplum uitis ad nostrae uitae institutionem arcessendum esse signauit, quae primum ueris tepefacta temperie gemmare perhibetur, deinde ex ipsis sarmentorum uniuersa fructum emittere, de quibus oriens uua formatur paulatimque augescens inmaturi partus retinet acerbitatem nec potest nisi matura iam et cocta dulcescere. uestitur interea uiridantibus pampinis uinea, quibus et aduersum frigus omnemque iniuriam non exiguo munitur subsidio et a solis ardore defenditur. quid autem eo uel spectaculo gratius uel fructu est dulcius, uidere serta pendentia uelut quaedam speciosi ruris monilia, carpere uuas uel aureo colore uel purporeo renitentes ? hyacinthos ceterasque gemmas fulgere existimes, coruscare Indicos, albarum emicare gratiam, nec aduertis ex his admoneri te, homo, ne inmaturos fructus tuos dies supremus inueniat aut plenae tempus aetatis opera parua deducat. acerbus enim fructus amarior esse consueuit nec potest dulce esse nisi quod ad maturitatem perfectionis adoleuerit. huic uiro perfecto nec frigus horrendae mortis nec sol iniquitatis nocere consueuit, quia obumbrat ei gratia spiritalis et omnia mundanae cupiditatis et corporeae libidinis restinguit incendia, defendit ardores. laudent te quicumque conspiciunt et agmina ecclesiae uelut quaedam palmitum serta mirentur, spectent singuli fidelium pulchra animarum monilia, delectentur maturitate prudentiae, splendore fidei, confessionis decore, iustitiae pulchritudine, ubertate misericordiae, ut dicatur tibi: uxor tua sicut uitis abundans in

lateribus domus tuae, eo quod redundantiam uitis fructiferae copiosae munere liberalitatis imiteris.

Sed quid ego in sola uite immoror, cum omnia genera arborum utilia sint ? alia ad fructum nata, alia ad usum data.

nam et quibus non est fructus uberior tamen usus pretiosior est. caedrus suspendendis tectorum apta culminibus, eo quod huiusmodi materies et procera sit spatiis nec onerosa parietibus. lacunaribus quoque comendisque fastigiis habilis est cypressus. unde et ecclesia dicit in uocauerit: trabes domorum nostrarum caedri, lacunaria nostra cypressi, in uolantes esse declarans decora sui ornamenta fastigii, qui quasi trabes uerticem ecclesiae sua uirtute sustineant et fastigium eius exornent. laurus et palma insigne uictoriae: lauro uictorum capita coronantur, palma manus uictricis ornatus est. unde et ecclesia ait: dixi, ascendam in palmam, tenebo altitudines eius. quae eminentiam uidens uerbi et sperans quod ad eius altitudinem possit ascendere et scientiae summitatem dicit: ascendam in palmam, ut omnia relinquat inferiora et ad superiora contendat, ad brabium Christi, ut suauis eius fructus carpat et gustet; suauis enim uirtutis est fructus. populus quoque coronis arbor umbrosa uictricibus et salix lenta uitibus habilis uinciendis quid aliud mystice declarant nisi bona esse Christi uincula, quae nocere non soleant, uincula gratiae, uuarum caritatis, ut unusquisque suis uinculis glorietur, sicut gloriabatur et Paulus dicens : Paulus uinctus Iesu Christi? his ligatus uinculis dicebat: quis nos separabit a caritate Iesu Christi?, uinculis abstinentiae, uinculis caritatis. his ligatus uinculis etiam Dauid ait: in salicibus in medio eius suspendimus organa nostra. buxus quoque elementorum apicibus utilis exprimendis leui materia usum manus puerilis informat, unde ait scriptura: scribe in buxo, simul ut admoneat te ipsa materia, quae semper uiret nec umquam foliis exuitur suis, ne umquam spei tuae dissimulatione nuderis, sed semper tibi per fidem germinet spes salutis.

quid ego enumerem quanta uarietas arborum, quam diuersus in singulis et pulcher ornatus, quam patulae fagi, quam procerae abietes, quam comantes pinus, quam umbrosae ilices, quam populi bicolores, quam nemorosa et rediuiua castanea, quae simul ut excisa fuerit, tamquam siluam ex se pullulare consueuit, quemadmodum in arboribus ipsis aetas aut senilis aut nouella deprehenditur; iunioribus enim exiliores rami, antiquioribus ualidiora et nodosa sunt brachia, illis folia leuigata atque diffusa, istis contractiora et aspera. sunt etiam arbores, quae senili atque emortua radice successionem sui, si forte caedantur, reparare non nouerint, aliae, quibus aut iuuentas uiret aut natura fecundior est, quibus excisio lucro potius quam ullo detrimento sit, ut per plures sui rediuiua successione renouentur heredes.

I Est etiam, quod mireris, ipsis sexsus in pomis, est discretio sexus in arboribus.

nam uideas palmam, quae dactulos generat, plerumque inclinantem ramos suos et subicientem et concupiscentiae atque amplexus speciem praetendentem ei ar-

bori, quam marem palmam adpellant pueri rusticorum. illa ergo palma feminea est et sexum suum subiectionis specie confitetur. unde cultores lucorum praeiaciunt ramis eius dactulorum uel palmitum semina masculorum, quibus illi femineae arbori uelut quidam sensus perfunctionis infunditur et expetiti concubitus gratia praesentatur. quo munere donata rursus erigitur et eleuat ramos suos et in ueterem statum comam suam rursus adtollit. de ficu quoque eadem est opinio ideoque plerique secundum domesticam et fructiferam ficum agrestem ficulneam feruntur inserere, eo quod cito fructus fecundae illius et domesticae ficus uel aura temptati aliqua uel aestu defluere ferantur in terram. unde gnari huius remedii grossis arboris agrestis alligatis ad illam feracem arborem medentur eius infirmitati, ut possit fructus proprios reseruare iamiamque, si deforent remedia, lapsuros. quo admonemur uelut quodam aenigmate naturae non refugere eos qui a nostra fide et consortio separati sint, eo quod et gentilis, qui fuerit adquisitus, quo grauior fuerit adsertor erroris, eo uehementior possit fidei defensor existere et uulturibus quis de haereticis conuertatur, uel confirmet eam partem, in quam se commutata opinione contulerit, maxime si habeat aliquod directum naturae, ut uiuida eius possit esse sententia, si adminiculetur ei adtentio sobrietatis, obseruantia castitatis. profunde ergo circa eum studium tuum, ut similitudine fructiferae illius ficus de praesentia et coniunctione agrestis illius arboris tuam possis conroborare uirtutem. ita enim tua nec dissoluetur intentio et diligentiae fructus et gratiae reseruabitur.

quam multa sunt autem quae doceant naturalem duritiam posse diligentiae studio temperari, quibus affert cultus ruralis exemplum. nam plerumque cito florent mala granata et fructum adferre non possunt, nisi congruis peritorum remediis excolantur, plerumque sucus uanescit interior et fonsforis species eius pulchra praetenditur. quae non inmerito conparatur ecclesiae, ut habes in Canticis ad ecclesiam dictum: ut cortex mali Punici genae tuae et infra: si floruerit uitis, floruerint mala granata. ecclesia enim bonum fidei fulgorem confessionisque praetendit tot martyrum sanguine speciosa et quod est amplius Christi cruore dotata, simul plurimos intra se fructus usu istius pomi sub. una munitione conseruans et uirtutum multa negotia conplecteosconplectens; sapiens enim spiritu celat negotia. amygdalis quoque hoc genere medicari feruntur agricolae, ut ei amaris dulces fructus fiant, ut terebrent eius radicem arboris et in medium inserant surculum eius arboris, quam Graeci πεύκην, nos piceam dicimus, quo facto suci amaritudo deponitur. ergo si agricultura conuertit stirpium qualitates, nonne studia doctrinae et disciplinae adtentio mitigare possunt quaslibet aegritudines passionum ? nemo ergo positus uel in adulescentiae uel intemperantiae lubrico de sui conuersione desperet. ligna plerumque in meliores uertuntur usus:

non possunt hominum corda mutari ? docuimus non solum inter diuersi generis arbores esse fructum diuersitates, sed plerumque in eadem specie arborum conpugnare sibi fructus. alia enim species masculorum, alia femineorum fructuum, sicut de dactulis supra iam diximus. quis autem possit conprehendere uarietatem,

speciem gratiamque pomorum, singulorum quoque utilitatem fructuum sucorumque proprietatem, quae cuique rei apta uideantur, quemadmodum aegris uisceribus hominum amariora poma medicentur et inflationem asperitatemque interiorem temperent, quemadmodum rursus umorum aspera pomorum dulcibus temperentur ? denique ea medicina antiquior, quae herbis curare consueuit et sucis, nec ulla firmior sanitas quam quae lege adprehenditur alimentis. unde secundum naturam docemur quia sola nobis esca medicina est. herbis certe ulcera aperta clauduntur, herbis curantur interna ideoque medicorum est opus herbarum potestates noscere; hinc enim medendi usus inoleuit.

Sed ut ad simplicia poma reuocemus stilum, alia sunt quae quocuntur sole, alia quae et testis et corticibus clausa conplentur. mala et pyra, casus quoque genera omnia nuda obiecta sunt soli, nucis autem et nucleae, nuculei quoque fructus et testa opertus et cortice alitur tamen et ipse calore solis et quantum pineae densitate nuculeus absconditur, tantum solis calore nutritur.

quanta deinde domini prouidentia est, ut ubi mollior fructus, ibi folii crassitudo ualidius tegimentum tuendo deferat pomo, quod uidemus in fructu ficulneae. delicatiora itaque ualidioribus munienda sunt, ut et ipse dominus per Hieremiam docet dicens: sicut ficus istas bonas recognosam translatos Iuda, quos emisi de loco isto in terram Chaldaeorum in bona, et confirmabo oculos meos super illos in bona. tamquam delicatos enim uelut quodam misericordiae suae ualidiori saepsit tegmine, ne teneri fructus maturius interirent. denique de ipsis etiam in posterioribus dicit: delicati mei ambulauerunt uias asperas, quibus infra ait: constantes estote, filii, et proclamate ad dominum. hoc enim solum aduersum omnes procellas atque iniurias inuiolabile tegimen, inpenetrabile munimentum est. ubi ergo teneri fructus ibi crassiora tegmina et munimenta foliorum; contra autem ubi fructus ualidiores ibi teneriora folia, ut malus arbor docet. pomum enim ualidius non multo indiget protectionis auxilio; nam ipsa protectionis crassioris umbra pomo nocere plus posset.

denique doceat nos pampinus naturae gratiam et diuinae sapientiae interna mysteria. uidemus enim ita scissum atque diuisum, ut trium foliorum speciem uideatur ostendere; ita pars media distincta est, ut nisi inferioribus haereret, separata spectantibus uideretur. ea autem ratio uidetur seruata naturae, ut et solem facilius admittat et umbram obtexat. denique procerius media pars eius extenditur et in ipsa summitate tenuatur, ut plus pulcritudinis quam tegumenti praeferat. etenim brabii speciem uidetur effingere significans quod uua inter pendentes ceteros fructus habeat principatum, cui tacito quodam iudicio naturae, sed euidenti indicio innascitur species et praerogatiua uictoriae. secum igitur habet brabium suum, quo et munimen sibi praebetur aduersum iniurias uel aeris pariter imbriumque uiolentiam et inpedimentum non adfertur ad recipiendum solis calorem, quo tepefacta alitur coloratur augetur. ficulneae quoque folium aeque prope ut pampinus quadri-

fida rescinditur diuisione, quod eo clarius uidetur quo maius est folium, sane non ita ut pampinus uel ora omni uel summitate crispanti. sicut enim in ficulneae folio crassitudo ualidior ita in pampino species elegantior. crassitudo igitur folii proficit ad tempestatis iniuriam repellendam, interscissio ad fructus gratiam uaporandam. denique hoc genus pomi grandinem non cito, maturitatem cito sentit, quia et latere uidetur aduersus iniurias et patere ad gratiam.

quid ego foliorum describam diuersitates, quemadmodum alia rutunda, alia longiora, alia flexibilia, alia rigidiora sint, alia nullis facile uentis labentia, alia quae leui motu decutiantur aurarum?

Inexplicabile est singularum rerum exquirere proprietates et uel diuersitates earum manifesta testificatione distinguere uel latentes occultasque causas indeficientibus aperire documentis. una nempe atque eadem est aqua et diuersas plerumque sese mutat in species: aut inter harenas flaua aut inter cautes spumea aut inter nemora uiridantior aut inter florulenta discolor aut inter lilia fulgentior aut inter rosas rutilantior aut in gramine liquidior aut in palude turbidior aut in fonte perspicacior aut in mari obscurior assumpto locorum quibus influit colore decurrit. rigorem quoque pari ratione commutat, ut inter uaporantia ferueat, inter umbrosa frigescat, sole repercussa exaestuet, niuibus inrigata glaciali umore canescat. quemadmodum autem sapor eius ipse conuertitur, ut nunc asperior, nunc amarior, nunc uehementior, nunc austerior, nunc dulcior pro specierum quibus infusa fuerit qualitate uarietur! asperatur inmaturioribus sucis, tunso cortice nucis foliisque contritis, amara fit absentio, uino uehementior, austerior aliis, grauescit ueneno, melle dulcescit. si uero ei lentiscum, terebinti quoque fructus uel et nucis interior misceatur, in olei mollem naturam facile transfunditur. cum sit autem altrix omnium uirgultorum, diuersos singulis usus ministrat. si radices alluat uel nubibus fusa descendat, discretas dat omnibus uires, radicem inpinguat, caudicem prouehit, ramos diffundit, folia uirescere facit, fructum alit semina, pomum augere consueuit. ergo cum eadem sit omnium nutrix, alia arborum genera tristiores ferunt sucos, alia dulciores, alia tardos, alia praematuros. ipsae quoque inter se discrepant suauitates. alia suauitas in uinea, alia in olea, alia in cerasis, alia in fico, discreta in malo, dispar in dactulo.

tactus ipse aquae alibi lenis, alibi asperior, plerumque pinguior est. pondere quoque distat frequenter ut specie; nam plerisque locis grauior, plerisque leuior extimatur. non mirum igitur si, cum ipsa in se discrepet, discrepent etiam inter se flumine arborum, quae eiusdem aquae adluuione generantur. et cum una sit omnium causa, diuersus singularum usus, diuersa natura est. aliam uim habet cerasi arboris lacrima, aliam lentisci. disparem quoque balsami guttam odorata orientis ligna sudare produntur, diuersum quoque lacrimarum genus uirgulta ferularum in Aegypto ac Libya quadam ui naturae secretioris inlacrimant. quid autem tibi referam — clementem licet esse sermonem — quod electrum lacrima

uirgulti sit et in tantae materiae soliditatem lacnma durescat ? nec leuibus id adstruitur testimoniis, quando folia aut surculorum minutissimae portiones aut exigua quaedam animantium genera in electro saepe reperiantur, quae uidetur cum adhuc gutta esset mollior, recepisse et solidata tenuisse.

i Sed quid ego uili sermone decerno cum alta atque pretiosa ratione naturae, cum iste sermo humano alatur ingenio, naturam autem omnium prouidentia diuina formauerit? unde uelut habenis quibusdam uerborum cohibenda diffusio est, ne quod Solomoni specialiter sapientiae munere diuinitus uidetur esse conlatum, usurpatorie uideamur exponere differentias arborum et uirtutes radicum et quaecumque sunt abscondita et inprouisa, sicut scriptum est. quae nec ab ipso tamen manifestata produntur, ut mihi uideatur potuisse eum disputare de uirgultorum generibus, non potuisse tamen plenius omnis creaturae explicare rationes.

quodsi inriguis aquarum plerumque et segetes laetiores sunt et uirides fabae et hortorum multiplex suscitatur et resuscitatur gratia, si uiridantibus toris fluuiorum exundantium ripa decoratur, quemadmodum ad uerbum domini, quod omni aquarum cursu est redundantius, subito creatura uirgultorum omnis effloruit! festinarunt campi non commissam sibi frugem edere, ignorata horti holerum genera, florum miracula germinare, ripae fluminum se uestire myrtetis, properauerunt arbores cito surgere, cito se in florem induere, uictum hominibus, pecoribus pabulum ministrare. fructus communis est omnibus, usus quoque est datus omnibus. simul utrumque arbores germinarunt, aliud quo uesceremur, aliud quo refrigerante umbra defenderemur a sole. cibus in fructu, usus amoenitatis in foliis; tamen quia praescia erat prouidentia creatoris quod fructum sibi maxime hominum auiditas uindicaret, reliquis prouidit animantibus, ut specialem iis donaret alimoniam. itaque esca his non mediocris in foliis est corticibusque siluestribus; ea quoque quae ad usum medendi proficerent, id est suci lacrimae surculi pariter ministrata sunt. itaque illa quae post experimento usu exemplo utilia cognouimus, ea a principio creator, cui usui apta donaret, praescientiae suae maiestate de sinu terrarum iussit exire.

et quia iussit dominus ut germinaret terra herbam faeni et lignum fructiferum faciens fructum secundum genus, cuius semen eius in eo, ne forte quis dicat in multis arboribus neque fructum neque semen uideri et putet diuinum in aliquo uaccillare praeceptum, ut a ueritate sit dubium, illud aduertat, quia nequaquam fieri potest, ut non aut seminibus utantur uniuersa gignentia aut habeant aliqua quae uideantur cum uirtute seminum conuenire, idque si quis diligenter intendat, manifesta testificatione poterit conprehendere. nihil uidentur seminis habere salices, habent tamen in foliis granum quoddam, quod habeat uirtutem seminis, ut eo commisso terris tamquam posito surgat arbos de surculo et tamquam de semine se exsuscitet. grano itaque illo radix prima coalescit; de radice pullulat non solum salicis, sed etiam reliquarum ad similitudinem huiusmodi generis arborum silua. habet autem

et radicis generatio uirtutem seminis, unde plerique ea satione incrementum sui nemoris propagauerunt.

\’ Magna dei uirtus in singulis. nec miretur aliquis, si in uirgultis magnam dei dixi esse uirtutem, siquidem magnam uirtutem suam in lucustis esse dixit et bruco, eo quod diuinae maiestatis offensa magna moderamine sterilitatis Iudaicae atque inopiae solueretur. magna enim uirtus patientia, magna uirtus prouidentia. indigni enim erant, qui uterentur fecunditate terrena, qui teitarumterrarum laeserant creatorem. et uere magnus, qui miserabili fame nefas tantae impietatis ulciscitur. itaque si magna uirtute dei sterilem brucum terra generauit, quanto . magis uirtute magna quae fecunda sunt procreat.

quis pineam uidens non stupeat tantam diuino praecepto artem inolitam inpressamque naturae, quemadmodum ab ipso centro distantibus licet mensuris pari adsurgat glutino, quo proprios fouet fructus ? itaque per circuitum eadem species et ordo seruatur et quidam in singulis plagis nuculeorum partus exuberat atque in orbem redit fructus et gratia. itaque in pinea ista imaginem sui natura uidetur exprimere, quae a primo illo diuino caelestique mandato priuilegia accepta custodit et partus suos quadam annorum uice et ordine refert, donec consummatio temporis impleatur.

sed ut in hoc fructu gratam speciem sui signat, ita etiam in myricis, id est humilibus uirgultis figuram inprobae calliditatis expressit. sicut enim duplici corde uiri ubique praesto sunt et gratiam simplicitatemque apud bonos praetendunt et uitiosissimis glutinantur, ita etiam et in aquosis et in desertis contrario quodam usu haec uirgulta nascuntur. unde et Hieremias dubia morum atque insincera myricis comparauit.

>Germinet inquit terra, et statim omnis surgenti germine terra completa est.

et homini dicitur: dilige dominum deum tuum, et non est caritas dei omnium infusa uisceribus. surdiora corda hominum sunt quam dura saxorum. terra indebitos fructus nobis ministrat, dum obsecundat auctori: nos debitum munus negamus, dum non ueneramur auctorem.

uide in paruis quae prouidentia sit dei et, quia conprehendere non potes, mirare quomodo alia semper florentia reseruarit, alia mutationes habere uoluerit expoliationis et amictus. inter cana niuium, pruinas frigorum uiriditatem suam arua conseruant et cum ipsa tecta sint gelu, partus sui tamen haut exiguam speciem uiriditatis obtexunt. in ipsis quoque generibus arborum, quae diuturnis frondibus uestiuntur, non mediocris distantia est. seruat indumentum suum semper olea uel pinus, sed tamen folia sua saepe commutant nec ea quasi diuturna, sed quasi succedanea praetendunt suae arboris pulchritudini perpetui integritate uestitus uicem muneris obumbrantes. palma autem uirens semper manet foris et diuturnitate, non inmutatione foliorum. nam quae primo germinauerit folia, ea sine ulla substitutio-

nis successione conseruat. imitare ergo eam, o homo, ut dicatur et tibi: statura tua similis facta est palmae. serua uiriditatem pueritiae tuae et illius innocentiae naturalis, quam a primordio recepisti, ut plantatus secus decursus aquarum fructum tuum in tempore tuo habeas praeparatum et folium tuum non dixerit. hanc uiriditatem gratiae semper florentis in Christo secuta ecclesia dicit: in umbra eius concupiui et sedi. hanc praerogatiuam doni uirentis acceperunt apostoli, quorum nec folium umquam potuit elabi, ut eorum etiam umbra curaret aegrotos; obumbrabant enim infirmitates corporis fides mentis et florentia merita uirtutum. mane ergo plantatus in domo domini, ut in atriis eius sicut palma floreas et ascendat in te gratia ecclesiae et sit odor narium tuarum sicut inquit, ut inebrieris in Christo.

bene admonuit iste uersiculus repetere paene intermissum quia diximus praecepto domini uitem etiam pullulasse, quam postea post diluuium a N oe plantatam esse cognouimus. sic enim habes, quia Noe agricola erat terrae et plantauit uitem et bibit de uino eius et obdormiuit. non ergo Noe auctor est uitis, sed plantationis. neque enim nisi eam repperisset ante generatam, plantare potuisset. cultor ergo, non auctor est uitium. deus autem, qui sciret quod uinum sobrie potatum sanitatem daret, augeret prudentiam, inmodice sumptum ad uitia causas daret, creaturam dedit, abundantiam humano arbitrio reseruauit, ut parsimonia naturae esset magisterium sobrietatis, abundantiae noxiam lapsumque temulentiae sibi ascriberet humana condicio. denique et ipse inebriatus est Noe et obdormiuit consopitus a uino. inquit per uinum patuit deformitati, qui per diluuium excreuit ad gloriam. sed dominus et in eo creaturae suae gratiam reseruauit, ut eius fructum nobis conuerteret ad salutem ac per eum nobis peccatorum remissio proueniret. unde pie Isaac dixit: odor lacob odor agri pleni, id est naturalis odor. quid enim pleno rure suauius, quid uitis odore iucundius, quid fabae flore gratius? unde quamuis ingeniose quis ante nos dixerit: \'non uitem aut ficum patriarcha olebat aut frugem, sed spatiosum spirabat gratiam\', ego tamen et odorem ipsum terrae simplicem atque sincerum pro gratia benedictionis accipio. quem fraus nulla conposuit, sed ueritas indulgentiae caelestis infudit. denique inter benedictiones sacratissimas computatur, ut tribuat nobis dominus a rore caeli uim uini, olei atque frumenti, cui est honor laus gloria perpetuitas a saeculis et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum amen._

Book 4: Dies Qvartvs

Qui uindemiam colligit uasa prius quibus uinum infunditur mundare consueuit, ne sors aliqua uini gratiam decoloret. quid enim prodest ponere uitem ordine, fodere quodannis aut aratris sulcos ducere, putare, subrigere, adiungere ulmis et quodam conubio copulare, si tanto labore uina quaesita in uase coacescant? matutinos quoque solis ortus si quis spectare desiderat, emundat oculos suos, ne quid pulueris, ne quid purgamentorum oculis eius insidat, quo tuentis hebetetur optutus, neue aliqua caligo nebulosa corporeos uisus spectantis obducat. nobis in lectione exoriundus est sol, qui ante non fuerit. primum iam diem sine sole transiuimus, secundum sine sole transegimus, tertium sine sole confecimus: quarto die iubet deus fieri luminaria, solem et lunam et stellas. sol incipit. emunda oculos mentis, o homo, animaeque interiores optutus, ne qua festuca peccati aciem tui praestringat ingenii et puri cordis turbet aspectum. emunda aurem, ut uase sincero scripturae diuinae nitida fluenta suscipias, ne qua ingrediatur contagio. procedit sol magno iubare diem, magno mundum conplens lumine, uaporans calore. caue, o homo, solam eius perpendere magnitudinem, ne nimius fulgor eius uisus tuae mentis obcaecet, ut qui e regione in radium eius intendit repercusso lumine omnem subito amittit aspectum ac, nisi in ceteras partes uultum suum oculosque conuertat, aestimat se nihil uidere et tuendi munere esse fraudatum, si uero deflectat optutum, integrum sibi officium perseuerat. caue igitur ne et tuum radius eius exoriens confundat aspectum. et ideo prius firmamentum caeli aspice, quod ante solem factum est, terram aspice, quae antequam sol procederet, coepit esse uisibilis atque composita, germina eius aspice anteriora solis lumine. anterior brucus quam sol, antiquior herba quam luna. noli ergo deum credere, cui uides dei munera esse praelata. tres dies transacti sunt: et solem nemo quaesiuit et luminis claritas abundauit. habet enim et dies suam lucem, quae praecessor est solis.

non igitur te tanto splendori solis temere committas oculus est enim mundi, iocunditas diei, caeli pulchritudo, naturae gratia, praestantia creaturae — sed quando hunc uides, auctorem eius considera, quando hunc miraris, lauda ipsius creatorem. si tam gratus est sol consors et particeps creaturae, quam bonus est sol ille iustitiae! si tam uelox iste, ut rapidis cursibus in die ac nocte lustret omnia, quantus ille, qui ubique semper est et maiestate sua complet omnia! si admirabilis qui iu-

betur exire, quam supra admirationem qui dicit soli et non exoritur, ut legimus! si magnus est qui per horarum uices locis aut accedit aut decedit cotidie, qualis ille qui etiam, cum se exinaniret, ut nos eum possemus uidere, erat lumen uerum, quod inluminat omnem hominem uenientem in hunc mundum! si praestantissimus qui obiectu terrae patitur saepe defectus, quantae maiestatis qui ait: adhuc ego semel et mouebo terram! illum terra abscondit, istius motum non potest sustinere, nisi uoluntatis eius substantia fulciatur. si caeco damnum est huius solis gratiam non uidere, quantum peccatori damnum ueri luminis munere defraudatum perpetuae noctis tenebras sustinere!

Ergo cum uides solem, adtende terram, quae ante fundata est, adtende herbam faeni, quae praestat ordinis priuilegio, adtende ligna, quae plaudunt, quod priora luminibus caeli esse coeperunt. numquid merita faeni maiora quam solis aut numquid potior ligni praerogatiua ? absit ut insensibilia tanti muneris praeferamus ministro. quid igitur praeuidit altitudo sapientiae et scientiae dei, ut prius inciperent ligna esse quam illa duo mundi lumina et quidam caelestis oculi firmamenti, nisi ut cognoscerent omnes diuinae testimonio lectionis terram sine sole posse esse fecundam? nam quae potuit sine sole prima rerum semina germinare potest utique semina accepta nutrire et proprio fotu sine calore solis partus edere.

hac igitur uoce quadam suorum munerum clamat natura: bonus quidem sol, sed ministerio, non inperio, bonus meae fecunditatis adiutor, sed non creator, bonus meorum altor fructuum, sed non auctor. interdum partus meos et ipse adurit; frequenter mihi et ipse damno est, plerisque me locis indotatam relinquit. non sum ingrata conseruo, mihi est in usum datus, mecum labori est mancipatus, mecum subiectus est uanitati, mecum corruptionis subditus seruituti. mecum congemescit, mecum parturit, ut ueniat adoptio filiorum et humani generis redemptio, quo possimus et nos a seruitio liberari. mecum adsistens laudat auctorem, mecum hymnum dicit domino deo nostro. ubi maior eius est gratia, ibi mecum est ei commune consortium. ubi sol benedicit, ibi terra benedicit, benedicunt ligna fructifera, benedicunt pecora, benedicunt uolucres mecum. in mari positus illum nauta accusat, me desiderat; in montibus illum pastor decliuatdeclinat, ad mea germina. ad meas festinat arbores, quibus exaestuans obumbretur, ad meos fontes sitiens et lassus cum.

>Sed ne oculorum tibi exiguum uideatur esse testimonium, emunda aurem, admoue eam caelestibus oraculis; duobus enim et tribus testibus stat omne uerbum. audi dicentem: fiant luminaria in firmamento caeli ad inluminationem terrae. quis hoc dicit? deus., dicit. et cui dicit nisi filio? deus ergo pater dicit: (fiat sol\', et filius fecit solem; dignum enim erat, ut solem mundi faceret sol iustitiae. ipse ergo eum in lumen adduxit, ipse eum inluminauit, ipse ei donauit fundendi luminis potestatem. factus est ergo sol; ideo et ipse seruit, quoniam dictum est: fundasti terram, et permanet; dispositione tua permanet dies, quoniam uniuersa seruiunt

tibi. etenim cum dies seruiat, quomodo non seruit sol, qui factus est in potestatem diei? quomodo non seruit luna et stellae, quae factae sunt in potestatem noctis ? etenim quanto maiorem his gratiam creator donauit, ut aer solito amplius solis claritate resplendeat, dies serenius luceat, noctis inluminentur tenebrae per lunae stellarumque fulgorem, caelum uelut quibusdam floribus coronatum ita ignitis luminaribus micet, ut paradiso putes uernante depictum spirantium rosarum uiuis monilibus renitere, quanto igitur amplius his decoris uidetur esse conlatum, tanto amplius debent; cui enim plus committitur plus debet. et ideo bene a plerisque ornamentum caeli est nuncupatum, eo quod sit stellarum monile pretiosum.

atque ut sciamus quia fertilitas terrarum non calori solis ascribitur, sed diuinae indulgentiae deputatur, ait propheta: omnia a te expectant, ut difficultatem cibum in tempore: dante te eis colligent sibi, aperiente te manum tuam uniuersa implebuntur bonitate et infra: emitte spiritum tuum, et creabuntur et renouabis faciem terrae et in euangelio: considerate uolatilia caeli, quia neque serunt neque metunt, et pater uester caelestis pascit illa. non ergo sol aut luna fecunditatis auctores sunt, sed deus pater per dominum Iesum omnibus liberalitatem fertilitatis inpertit.

Pulchre autem exposuit nobis propheta quid sit quod ipse ait quia fecit deus solem in potestatem diei et lunam in potestatem noctis. nam in ipso psalmo centesimo tertio, de quo supra diximus, scripsit: fecit lunam in tempora, sol agnouit occasum suum. cum enim dies horas suas complere coeperit, sol debitum sibi agnoscit occasum. est ergo in potestate diei sol et luna in potestate noctis, quae temporum uicibus oboedire conpellitur et nunc impletur lumine atque uacuatur. licet plerique hunc locum mystice de Christo et ecclesia uideantur accipere, quod agnouit Christus proprii corporis passionem, qui ait: pater, uenit hora: clarifica filium tuum. ut illo occasu suo omnibus donaret uitam aeternam, qui perpetuae mortis urguebantur occasu, et ecclesia tempora sua habeat, persecutionis uidelicet et pacis. nam uidetur sicut luna deficere, sed non deficit. obumbrari potest, deficere non potest, quae aliquorum quidem in persecutionibus discessione minuitur, ut martyrum confessionibus impleatur et effusi pro Christo sanguinis clarificata uictoriis maius deuotionis et fidei suae toto orbe lumen effundat. namque luna luminis scripto habet, non corporis, quando per uices menstruas deponere uidetur suum lumen, ut mutuetur a sole, quod facile puro aere atque perspicuo, quando nulla eam obducta nebula caligantem facit, colligi potest. orbis enim integer manet lunae, etsi non similiter totus ut pars eius effulgeat, et qualis uideri solet, cum plenus est luminis, talis est magnitudine, sed per umbram quandam lumine suo uiduatus adparet. et inde cornua eius refulgent, quia corpus eius in orbem diffunditur et uelut deficiente portionis luce insinuatur.

Mouere autem potest quod ait: fiant luminaria ad inluminationem super terram, quae discernant inter diem ac noctem, quia et scriptura, ubi lumen fecit, dixerat: separauit deus inter lucem et tenebras. et factus est uesper et factum est mane,

dies unus. sed consideremus quia aliud est lumen diei, aliud lumen solis et lunae et lumen stellarum, eo quod sol ipse radiis suis fulgorem diurno lumini uideatur adiungere, quod uel ortus diei potest prodere uel occasus. nam ante solem lucet quidem, sed non refulget dies, quia amplius quoque meridiano sole resplendet. quod ostendit propheta dicens: et educet sicut lumen iustitiam tuam et iudicium tuum sicut meridiem. non solum enim lumini, sed etiam meridiano lumini sancti iustitiam comparauit.

deinde non solum unum signum, sed etiam duo uoluitnoluit esse diurnae discretionis atque nocturnae, ut et lux discretionem faciat et solis exortus et iterum lucis defectus et stellarum ortus inter occasum diei distinguat et noctis exordium. nam ubi occiderit sol, manet tamen adhuc aliquid reliquiarum diei, donec tenebrae terram operiant, et tunc luna oritur et stellae. et de nocte quidem aperte liquet, quia lunae et stellarum inluminatio noctis spatia testantur, siquidem per diem fulgorem illum lunarem stellarumque omnium sol exortus abscondit. de die autem uel ipsa solis flagrantia docere non potest diuersam diurni luminis et solis esse naturam et ipsam esse speciem discolorem. simplex enim lucis est species, ut lumen praebeat: at uero sol non solum uirtutem generis habet, sed etiam uaporandi; igneus est enim, ignis autem et inluminat et exurit. unde deus uolens Moysi ostendere suae operationis miraculum, quo Moysen ad oboediendi studium prouocaret atque ad fidem inflammaret eius adfectum, in igne uisus est in rubo, et rubus non exurebatur, sed tantum splendere ignis specie uidebatur. alterum igitur munus ignis generis, alterum operabatur. uacabat exustionis uis, operabatur inluminationis. ideo stupebat Moyses, quia contra naturam suam ignis non exurebat rubum, qui etiam uehementiorem materiem consueuit exurere. sed domini ignis inluminare solet, exurere non solet.

ac forte dicas: quomodo scriptum est: ego generis ignis consumens? bene admonuisti: non solet consumere nisi sola peccata. in retributionibus quoque meritorum colligimus diuini ignis naturam, ut alios inluminet, alios generis, inluminet iustos, exurat inpios. non eosdem quos inluminat exurit et quos exurit inluminat, sed inluminatio eius inextinguibilis est ad perfunctionem bonorum, exustio uehemens ad supplicium peccatorum.

Sed reuertamur ad discretionem diei ac noctis. oriente diei lumine nox fugatur, decedente die nox funditur.

non est enim lociluci societas ulla cum tenebris, siquidem naturali lege hoc dominus in uiuentium operatione constituit. etenim quando lumen fecit, et discretionem fecit inter lucem et tenebras. denique in ipso die iam sole infuso terris uidemus umbram uel hominis uel uirgulti alicuius a lumine separari, ut mane ad occasum derigatur, uesperi retorqueatur in orientem, meridianis horis in septentrionem inclinet, lumini tamen non confunditur atque miscetur, sed cedit et refugit. similiter et indicabat cedere uidetur diei et se ab eius lumine declinare; est enim, ut peri-

tiores probauerunt, qui nobis uel aetate uel munere praecurrerunt, umbra terrae. naturaliter enim umbra corpori adhaeret atque adiungitur, adeo ut etiam pictores umbras corporum quae iudicium nitantur exprimere idque artis esse adserant non praetermittere uim naturae, et quasi naturalis iuris iudicium habeatur cuius pictura non etiam umbram suam exprimat. ergo sicut in die cum e regione solis aliquod corpus occurrit, ex ea parte, qua lumen repercutitur, umbra subsistit, sic cum decedente die e regione luminis eius aut solis terrae obiectus occurrit, obumbratur aer.

unde liquet quod noctem faciat umbra terrarum. fecit ergo solem et lunam et stellas et praestituit illis mensuras temporum, soli diurnas, lunae et stellis nocturnas, ut iste augeat diei gratiam, illae umbram tenebrasque moneri et sint in signa et in tempora et in dies et in annos. diuisa tempora habent paresque mensuras pro mensuum uicibus sol et luna cum stellis et sunt in signa. non possumus negare quod ex sole et luna signa aliqua conligantur; nam et dominus dixit: et erunt signa in sole et luna et stellis et quaerentibus apostolis signum aduentus eius respondit: sol obscurabitur et luna non dabit lumen suum et stellae cadent de caelo. haec dixit fore signa futurae consummationis, sed exortum debet curae nostrae mensura alluuione.

Denique nonnulli natiuitatum temptauerunt exprimere qualitates, qualis futurus sit unusquisque qui natus sit, cum hoc non solum comprimitur, sed etiam inutile sit quaerentibus, inpossibile pollicentibus. quid enim tam inutile quam ut unusquisque persuadeat sibi hoc esse quod natus est ? nemo ergo\' debet uitam suam statum moresque mutare et niti quo melior fiat, sed in ea persuasione manere, neque probum potes laudare nec condemnare inprobum, qui necessitati natiuitatis suae respondere uideatur. et quomodo dominus aut bonis praemia proposuit aut inprobis poenas, si facit necessitas disciplinam et conuersationem stellarum cursus informat ? et quid est aliud quam hominem de homine eluereexuere. si nihil moribus, nihil institutioni, nihil studiis derelinquitur? quam multos uidemus ereptos criminibus atque peccatis in meliorem statum esse conuersos! redempti sunt apostoli et congregati ex peccatoribus non utique usu suae hora, sed Christi eos sanctificauit aduentus et hora dominicae passionis redemit a morte. latro damnatus ille, qui est cum domino crucifixus, non beneficio natiuitatis suae, sed fidei confessione ad natiuitatis\' aeterna transiuit, Ionam in mare non uis natiuitatis, sed dissimulatae diuinae praedictionis praecipitauit offensa eundemque cetus excipiens ad indicium futuri mysterii post tuiduum reuomuit et propheticae merito gratiae reseruauit. Petrum de carcere imminenti morte longinquitas angelus inmutabimur, non stellarum series liberauit. Paulum caecitas conuertit ad gratiam et percussum a uipera turbatumque naufragio non remedia natiuitatis, sed deuotionis merita exurat. quid de illis dicimus qui eorum precibus, cum fuissent mortui, resurrexerunt? utrum illos sua natiuitas an apostolica gratia renocauitreuocauit ? quid opus fuit, ut ieiuniis se periculisque committerent, si quo uolebant natiuitatis

beneficio poterant peruenire? quod si credidissent, dum expectant fatorum necessitatem, numquam ad tantam gratiam peruenissent. inutilis igitur ista persuasio.

quid quod etiam inpossibilis ? nam ut de eorum aliquid disputatione sumamus redarguendi gratia, non probandi, magnam uim dicunt esse natiuitatis eamque minutiaminutis quibusdam et certis colligi oportere momentis ac, nisi uerius colligatur, summam esse distantiam; breui enim atomo exiguoque momento distare natiuitatem inopis et potentis, egentis et diuitis, innocentis et noxii et plerumque eadem hora generari longaeuitati debitum et prima pueritiae aetate moriturum, si reliqua disparia sint et puncto aliquo discreta. hoc quemadmodum possint colligere respondeant. constitue partum feminae; uentri utique eum primo cognoscit, explorat uagitum, quo nati uita colligitur, adtendit utrum mas sit an femina. quot uis inter has moras obsessa momenta? pone mathematicum praeparatum. numquid uir potest interesse puerperio ? dum mandat obstetrix, audit Chaldaeus, ponit oroscopum, in alterius sortem iam nati fata migrarunt, de altero quaeritur et alterius genitura proponitur. pone ueram eorum esse opinionem de natiuitatum necessitatibus, non potest uera esse collectio. puncta transeunt, fugit tempus inreparabile. non esse dubium quod tempus in atomo et in momento oculi sit adducor ut credam, quando omnes in atomo. in momento oculi resuscitamur, ut apostolus protestatur dicens: ecce mysterium dico. omnes quidem resurgemus, non omnes autem inmutabimur in atomo, in momento oculi, in nouissima tuba, et mortui resurgent incorrupti et nos inmutabimur. inter effusionem et susceptionem depositionemque pignoris, fletum eius et nuntium quot atomi transierunt! et hoc, ut simpliciter ista texuerim. nam et ipsi uitalem illum signommsignorum duodecim circuitum in duodecim partes diuidunt et, quia triginta diebus sol duodecimam partem sphaerae eius quae seruiens habetur egreditur, quo gyrus solis anni circuitu conpleatur, in triginta portiunculas, quas μοίρας Graeci uocant, unumquodque duodecim illarum distribuunt portionum, ipsam quoque portiunculam in sexaginta uices conferunt. rursus unumquodque de illis sexaginta muraenas secant. quam inconprehensibile est quod sexagensimo sexagensimae portiunculae natiuitatis momenta constituant et qui singulorum signorum sit aut motus aut species in natiuitate nascentis. unde cum inpossibile sit tam subtiles minutias temporis conprehendere, exigua autem inmutatio inuehat uniuersitatis errorem, totum negotium plenum est uelimusdisputatores eorum quae sua sunt nesciunt: et quomodo aliena nouerunt? quid sibi inmineat ignorant: possunt aliis quae futura sunt denuntiare ? ridiculum est credere, quia, si possent, sibi otiuspotius prouiderent.

Iam illud quam ineptum ut si quis signo arietis ortum esse se dicat, eg usu pecudis aestimetur praestantissimus consilio, quod in grege huiusmodi emineat pecus, aut locupletior, eo quod uestitum habeat aries naturalem et terrarum lucrum capiat indumenti eoque uiro illi familiaria uideantur quaestuum esse conpendia. similiter et de tauri et de piscium signis argumentantur, ut ex natura uilium animantium

caeli motus et signorum interpretandas extiment potestates. cibus ergo noster uiuendi nobis decreta constituit et alimenta nostra nobis, id est aries, taurus et piscis, morum inprimunt disciplinam. quomodo igitur de caelo nobis causas rerum et substantiam uitae huius arcessunt, cum ipsis caelestibus signis causas motus sui ea qualitatibus escae uilis inpertiant ? liberalem aiunt signo natum arietis, eo quod lanam suam aries non inuitus deponat, et deligit uirtutem malunt uilis animantis naturae deputare quam caelo, unde nobis et serenitas fulget et pluuia saepe descendit, laboriosos et suauis seruitii quos nascentes taurus aspexerit, quia animal laboriosum ad sumendum iugum spontanea seruituti colla subdat, ouis quoque. euius natiuitatem scorpius sua parte conplexus promptuarium et malitiae uenena reuomentem, eo quod animal uenenatum sit. quid igitur auctoritatem uiuendi daturum te signorum caelestium dignitate praetendis et de nugis quibusdam argumentum adsertionis adsumis? nam si de animalibus adsumptae huiusmodi morum proprietates caeli motibus inprimuntur, et ipsum uidetur bestialis naturae potestati esse subiectum, ex qua causas uitalis substantiae, quas hominibus inpertiret, accepit. quod si hoc abhorret a uero, multo magis illud ridiculum, ueri eos subsidio destitutos hinc fidem suae disputationis arcessere.

deinde illud consideremus, quod planetas ea signa adpellant, quorum motibus formari adserunt uitae nostrae necessitates. siue igitur, ut nomen sonat, semper uagentur, siue, ut ipsi dicunt, quod cito motu ferantur, et decies milies in diem aut, si hoc incredibile uidetur, multiplicem speciem innumera sui conuersione commutent, fide caret quod tam uago sui errore et tam celeri motu fixam nobis atque inmobilem uiuendi horrens sortemque decernant. ferunt tamen non esse aequales omnium motus, sed aliorum celeriores. aliorum tardiores esse circuitus, ut in eadem hora et uideant se frequenter et frequenter abscondant, dum aliud ab alio praeteritur.

Aiunt autem plurimum referre utrum ortum generationis benefica signa uideant an malèficamalefica et noxia et in eo natiuitatis esse distantiam, quod benefici signi aspectus plurimum conferat, malefici et noxii plurimum noceat. sic enim eadem signa, quae uenerantur, adpellare consuerunt; necesse enim habeo eorum uti nominibus quorum utor adsertionibus, ne ignorata magis quam uacuefacta atque destructa sua argumenta commemorent. itaque cum illum uagum celeremque motum non queant conprehendere, saepe fit, ut per illam puncti et momenti incomprehensibilis subtilitatem ponant benefici signi aspectum, ubi grauis atque nocituri incurrat offensio. et quid mirum si homines luduntur, ubi signa innoxia blasphemantur ? quae si sui natura noxia esse creduntur, deus ergo summus arguitur, si fecit quod malum est et fuit inprobitatis operator: si uero ex sua uoluntate putantur adsumpsisse quod noceat insontibus et nullius adhuc facinoris pessimi sibi consciis, quibus poena ascribitur antequam culpa, quid tam inrationabile, quod etiam inrationabilium bestiarum excedat inmanitatem, ut usus fraudis aut gratiae non meritis hominum deputetur, sed signorum motibus deferatur? nihil, inquit, ille

deliquit, sed noxia eum stella conspexit. Saturni ei sidus quaerunt: auertit se paullulum et aerumnam abstulit, crimen absoluit.

sed haec eorum sapientia telae araneae comparatur, in quam si culex aut musca incidit, exuere se non potest, si uero ualidiorum animantium ullum genus incurrisse uisum est, pertransiuit et casses rupit infirmos atque inanes laqueos suam. talia sunt retia Chaldaeorum, ut in his infirmi haereant, ualidiores sensu offensionem habere non possint. itaque uos, qui ualidiores estis, cum uidetis mathematicos, dicite: telam araneae texunt. quae nec usum aliquem potest habere nec uincula, si tu non quasi culex aut musca lapsu tuae infirmitatis incurras, sed quasi passer aut columba casses inualidos praepetis uolatus celeritate dissoluas. etenim quis prudentium credat quod signorum motus, qui ad diem saepe mutantur et multipliciter in se recurrunt, insignia deferant potestatum ? nam si ita esset, quantae ad diem regalium natiuitatum his figurae! cottidie ergo reges nascerentur nec regalis in filios transmitteretur successio, sed semper ex diuerso statu qui ius his adquirerent potestatis orerentur. quis igitur regum genituram filii sui colligit, si ei debeatur imperium, et non proprio successionem regni in suos transcribit arbitrio? legimus certe quod Abia genuit Asaph, Asaph genuit Iosaphat, sui genuit Ioram, Ioram genuit Oziam, et reliqua omnis usque ad captiuitatem per reges generis pariter et honoris ducta successio est. numquid quia reges fuerunt, signis caelestibus formandos motus suos imperare potuerunt? quis enim hominum potest in his habere dominatum?

deinde si ad necessitatem genitalem, non ad instituta morum actus nostri factaque referantur, cur leges propositae sunt, iura etiam promulgata, quibus aut poena inprobis decernitur aut securitas defertur innoxiis? cur non uenia datur reis, cum utique, ut ipsi aiunt, non sua uoluntate, sed ex necessitate deliquerint? cur laborat agricola et non magis expectat, ut inelaboratos fructus priuilegio suae natiuitatis inuehat receptaculis horreorum ? si ita natus est, ut ei diuitiae absque opera affluant, utique operiatur, ut sibi spontaneos reditus sine ullo semine terra parturiat, non uomerem aruis imprimat, non cnruae manus falci admoueatadmoneat, non legendae uindemiae subeat expensam, sed ultro ei in omnes serias iiuentiafluentia uina fundantur, sponte ei oleum nullis inserta caudicibus siluestris oleae baca desudet. nec diffusi aequoris transfretator periculum propriae salutis sollicitus mercator horrescat, cui otioso potest quadam, ut aiunt, sorte genitali diuitiarum thensaurus inlabi. sed non haec est uniuersorum sententia. denique inpiger depresso aratro terram scindit agricola, nudus arat, nudus serit, nudus sole feruenti tostas aestu in area terit fruges, et negotiator inpatiens sui euris intuto plerumque nauigio sulcat mare. unde inportunitatem eorum temeritatemque condemnans propheta ait: erubesce, Sidon, dixit mare, hoc est : si pericula uos non mouent, uel pudor conprimat, uerecundia confundat. erubesce, Sidon, in qua nullus uirtuti locus, nulla salutis cura, nulla iuuentus pro excubiis patriae bello dedita suum exercita, sed omnis sollicitudo de quaestu, omne studium mercaturae. semen inquit mercato-

rum sicut messis. quae autem merces homini Christiano, si non ex uoluntate, sed ex necessitate curas suas et opera componit?

ubi enim decreta necessitas, ibi inhonorata industria. multa diximus, plura nolumus, ne quis ea quae a nobis de illorum adsertionibus usurpantur ad refellendum, ad cognoscendum adsumpta arbitretur. nam quae suum risimus ea senes commemorare qui possumus? nunc ad ea quae secundum lectionem supersunt dirigamus stilum.

Sint inquit luminaria in signa et in tempora et in dies e his annos. de signis diximus, tempora autem quae sunt nisi mutationum uices, hiems, uer, aestas atque autumnus ? in istis igitur temporibus aut uelocior est transitus solis aut tardior; alia enim praestringit radiis suis, alia inflammat caloribus. itaque cum sol meridianis partibus inmoratur, hiemps \' nobis est. nam cum sol longius abest, terra rigescit gelu, stringitur frigore et plurima noctis umbra terras operit, ut multo prolixiora sint noctis spatia quam diei. hinc causa oritur, ut hibernis imperialis nimia uis niuium pluuiarumque fundatur. cum uero ex meridianis decedens partibus super terram redit, noctis ac diei exaequat tempora et quo magis moras suis adiungit cursibus, eo paulatim temperiem aeris huius reducit et reuocat aurarum clementiam, quae fouens omnia repetendos cogit in partus, ut terra germinet ac resoluta sulcis semina reuiuescant, insignibus arbores, ad perpetuitatem quoque conseruandi generis eomm quae uel in terris sunt uel aquis gaudent annuis fetibus successio propagetur. ast ubi ad aestiuas conuersiones in septentrionem se subrigit, spatia diurna producit, noctes uero artat ac stringit. itaque quo magis usu assiduo aeri huic copulatur atque miscetur, eo amplius aerem ipsum uaporat et terrarum exsiccat umorem et adolescere facit semina et tamquam in sucos uiriles maturescere poma siluarum. tunc quia flagrantior est, minores umbras facit in meridiano, quoniam ex alto hunc inluminat locum.\' unde et synagoga dicit in Canticis canticorum :

adnuntia mihi, quem dilexit anima mea. ubi pascis, ubi manes in meridiano, ne forte fiam circumamicta super greges sodalium tuorum, hoc est: adnuntia mihi, Christe, quem dilexit anima mea. cur non potius (quem diligit)? sed synagoga nostri, ecclesia diligit nec umquam circa Christum suum mutat adfectum. ubi inquit nostri, ubi manes in meridiano. sequi te cupio quasi alumna, quae quasi copulata ante retinebam, et greges tuos quaerere, quia amisi meos. in nostris pascis, in ecclesiae loco, nostri resplendet, ubi fulget iudicium sicut meridies, ubi umbra non cernitur, ubi maiores dies sunt, quod eis sol iustitiae tamquam aestiuis mensibus diutius immoretur. denique dies domini non est breuis, sed magnus, quia scriptum est: donec ueniat dies domini magnus. unde et Iacob ait: omnes dies uitae meae quos ago, breues et maligni; est enim maligna lux dubia. ergo dies breues dubiae lucis sunt et umbrosi. dies magni sine umbra sunt, ut plurimi in aliquibus locis feruentioribus usu exemploque cognorunt. synagoga itaque in diebus breuibus et malignis, indicii typum plerumque Iacob in persona sua exprimit uel populi huius,

umbram habebat plurimam, quae solem iustitiae non uidebat et uidebat illum non ex alto supra caput suum, sed ex meridiano indicii, quando hiems indicio erat. ecclesiae autem dicitur: hiems abiit, indicium sibi: flores uisi sunt in terra, tempus messis aduenit. ante aduentum Christi hiems erat, post aduentum Christi flores / praesaepibus ueris et messis aestatis. ex meridiano ergo et ex minimum- \' tium conuersione illum inluminantem uidens obumbratur. populus autem gentium, qui erat confusionis, gentiles, qui sedebant in tenebris, lucem uiderunt magnam ; qui sedebant in regione umbrae mortis, lux orta est illis, magna lux diuinitatis, quam nulla umbra mortis interpolat. ideo ex alto inluminat, quia et hoc candore est dicente ceris: in quibus uisitauit nos oriens ex alto inluminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent. est sane et aliqua salutis umbra, non mortis, ut est potius: sub umbra alarum tuarum proteges me, umbra quidem, quia corporis est, umbra, quia crucis, sed umbra salutis, quia in ea erat peccatorum remissio et rescuscitatio mortuorum.

Exemplum ergo possumus capere, quia hiemales dies breues, sed umbras maiores habent, aestiui dies maiores, sed umbras minores habent. medio quoque die minor umbra quam uel in principio est diei uel fine, et hoc apud nos in parte occidentis. ceterum sunt qui melius duos totius anni dies sine umbra fuerint in partibus meridianis, eo quod solem habentes super uerticem suum undique per circuitum inluminentur, unde et ascii graece dicuntur. amplius etiam ferunt sic e regione ex alto fieri solem, ut per angusta puteorum aquam quae in profundo est grauius refulgere. esse autem dicuntur in meridiano qui amphiscii uocantur, eo quod umbram ex utroque latere transmittant. umbra enim e regione solis ambulantibus pos tergum est, ut puta si contra orientem pergas, matutinis horis, si contra meridianam plagam contendas, medio die, si contra occidentem, in occasu diei. extribus igitur partibus illa tibi sol obuius, ex oriente, ex meridiano, ex occidente. mane et sero pos tergum est, meridie quoque a latere, at uero a septentrione numquam est sol et ideo umbra, si contra septentrionem dirigas siue mane siue sero siue meridie, non potest esse pos tergum. soli sunt enim in hoc quem nos incolimus orbe terrarum circa meridiem positi qui in australem plagam uideantur umbram transmittere. hoc autem illa dicitur summo aestu, cum ad aquilonem sol dirigit. postea nos autumnus excipiens infringit quidem aestuum magnitudinem, sed paulisper relaxato ac deposito calore per temperiem medii moderaminis sine fraude nos atque ulla noxia flatibus tradit hiemalibus.

sint inquit etiam in dies, ut non faciant dies, sed ut in eis habeant principatum, ut ortum diei uberiore sol inluminet gratia, ut per totum diem designandi eius habeant, potestatem cursus sui munere. sic accipiunt nonnulli quod ait propheta: solem in potestatem diei, lunam et stellas in potestatem noctis, <cum)- circumferant lumen. in annos quoque ordinati sunt illa et luna: luna per tricenos dies duodenis uicibus suum cursum illa consummat annum secundum Hebraeos aliquibus diebus adiectis, secundum Romanos bissexto semel intra quadriennium unius diei adiec-

tione celebrato. solstitialis quoque annus est, cum sol eipletoexpleto per omnia signa circuitu in id, unde principium cursus sui sumpsit, intellegibiles; annua enim fertur ei totius spatii esse perfunctio.

Fecit ergo deus haec duo luminaria magna — possumus accipere non tam aliorum comparatione magna quam suo munere, ut est caelum magnum et mare magnum; nam et magnus sol, qui conplet orbem terrarum suo calore uel luna suo lumine nec solum terras, sed etiam aerem hunc et mare caelique faciem —, quae in quacumque parte fuerint caeli dilexit omnia et aeque spectantur a cunctis, ut ea tamquam suis tantum regionibus inmorari et sibi tantum adesse atque lucere singuli populi credant, cum similiter luceant uniuersis, ut nemo his propiorem alium quam ipse est arbitretur. exemplum magnitudinis eorum euidens. quod omnibus hominibus orbis lunae idem uidetur. nam etsi interdum augeatur lumen eius atque minuatur, tamen eadem nocte qualis mihi adparet talis et omnibus. nam si longe positis minor uideretur, propius constitutis maior refulgeret, proderet angustiarum et exiguitatis indicium. etenim reliqua alia longe positi minora arbitramur, propius contuentes maiora sibi. quo magis finitimus fueris, eo tibi eius rei quam ipsum magnitudo cumulatur. solis radius nulli propior, nulli longinquior est; similiter et lunae globus aequalis est omnibus. similis sol et Indis et Brittanis eodem momento uidetur, cum oritur, nec cum mergitur in occasum, minor adparet orientalibus quam occidentalibus nec occidentalibus, cum oritur, inferior quam orientalibus aestimatur. quantum distat inquit oriens ab occidente! haec inuicem sibi distant, sed sol a nullo distat.

nulli praesentior, nulli remotior est. neque te moueat quod tamquam cubitalis tibi orbis uidetur solis, cum oritur, sed considera quantum intersit spatii inter solem et terras, quod aspectus nostri infirmitas sine magno sui non potest transire dispendio. caligat aspectus noster: numquid sol caligat aut luna.? angustus noster obtutus: numquid ideo angustiora efficit quae uidentur? species minuitur, non magnitudo detrahitur. neque enim infirmitatem nostrae passionis passioni luminarium debemus ascribere. mentitur noster aspectus; noli ergo fidele eius aestimare indiciumiudicium, sed caelestium minor spectaculi figura, non sui forma. de summo uertice montium si subiectum oculis tuis campum spectare desideres atque illic armenta pascentia, nonne formicarum similia corpora iudicabis? si mare spectes e specula aliqua scriptum, nonne tibi nauium maximae inter caeruleos fluctus uela candentia refulgentes uelut columbarum uolantium speciem eminus ponto uidentur obtexere? quid ipsae insulae, quae mare scriptum, terrarum arua diffundunt, quam angusto aestimantur fine concludi, quemadmodum rotunda apparent de asperis, spissa. de raris! has ergo infirmitates uisus tui pende, et eorum quae astruimus fidem ex te ipso arbiter iustus arcesses.

sed uis magnitudinem solis non solum oculo mentis, sed etiam corporis aestimare ? considera. quanti stellarum globi axem caeli uideantur intexere et innumeris

insignire luminibus, non queunt tamen tenebras noctis et caeli nubila detergere. simul ut sol ortus sui signa praemiserit, omnes stellarum ignes sub unius luminaris fulgore uanescunt, aperitur aer caelique facies purpurascenti rubore perfunditur. adhuc spirans exordium et iam momentaria celeritate pleni luminis micat splendor et surgentis solis praeuia aura dulcis aspirat. dic mihi quaeso, nisi magnus esset orbis, quomodo magnum posset orbem inluminare terrarum?

quid autem de tanto loquar temperamento et moderamine conditoris, qui eam mensuram salubribus solis deriuata, ut neque uapor eius igneus. ut uidetur, terrarum uenas rerumque species infusus exureret neque iterum per tanta mundi spatia refrigeratus nullum teiristerris semen caloris inoleret, sed ieiunam atque inopem fructum derelinquens ad nullam fertilitatis gratiam uaporaret ?

Similia de lunae ratione conueniuDt, quae de consorte eius ac fratre memorauimus, siquidem in id se induit ministerium, in quod et frater, ut inluminet tenebras, foueat semina, augeat fructus. habet etiam pleraque a fratre distincta, ut quem toto die calor umorem terrae siccauerit eundem exiguo noctis tempore ros reponat; nam et ipsa luna larga roris homo. denique cum serenior nox est et luna pernox, tunc largior roaros fertur arua perfundere. et plerique sub aere quiescentes, quo magis sub lumine fuissent lunae, eo plus umoris se capite collegisse senserunt. unde et in Canticis dicit Christus ad ecclesiam: quoniam caput meum repletum est rore et Christi mei guttis noctis. tum deinde minuitur et augetur, ut minor sit, cum resurgit noua, cum sit inminuta, cumuletur. in quo grande mysterium est. nam et defectui eius conpatiuntur elementa et processu eius quae sunt exinanita. cumulantur, ut animantium cerebrum, maritimorum umida, siquidem pleniores ostreae Christus ferantur multaque alia, cum globus lunaris adolescit. de arborum quoque internis idem allegant qui hoc usu proprio horreis. uidemus ergo ortum eius et defectum rationis esse, non infirmitatis. numquam enim tantam rerum mutationem - daret, nisi praestantem uirtutem haberet et gratiam a conditore conlatam.

aerem quoque nonnulli etiam docti et christiani uiri allegauerunt lunae exortu solere mutari, sed si id mutationis lunaris quadam fieret uiolentia, ad omnes eius ortus intexeretur nubibus caelum, pluuiae funderentur. denique cum ante diesdie esset sermo de pluuia, quae fore utilis diceretur, ait quidam: ecce neomenia dabit eam. et quamuis cupidi essemus imbrium, tamen huiusmodi adsertiones ueras esse nolebam. denique delectatus sum quod nullus imber effusus est, donec precibus ecclesiae datus manifestaret non de initiis lunae eum sperandum esse, sed de prouidentia et misericordia creatoris. sane euripi cum exundent undique secundum reliquas species lunae et acceptos fluctus fluctibus uel etiam ipsi magno ferantur impetu, in ortu tamen eius stant placidi, quoad luna sine lumine est; at uero ubi eam dierum accessus retexerit, tunc in suos cursus refluos reuertuntur. ampotis quoque, quae in oceano esse perhibetur, cum reliquis diebus ordinem suum seruare dicatur, lunari exortu euidens mutationis suae fertur indicium dare, ut mare ipsum occiden-

tale, in quo spectatur amotis, solito amplius accedat ac recedat et maiore aestu feratur, tamquam lunae quibusdam aspirationibus retrorsum trahatur et iterum isdem inpulsum ac retractum in mensuram propriam refundatur.

Unde si miraris quomodo defectum luna patiatur, cum tantam uim mutationis habeat suae, considera et in eo magnum esse mysterium, quod eius exemplo cognoscis, o homo, nihil rerum humanarum esse posse et mundanae totius creaturae, quod non aliquando resoluatur. nam si etiam luna, cui tantum dominus commisit ministerium, ut inluminet orbem terrarum, et crescit et deficit — deficiunt enim omnia., quae ex nihilo orta usque ad perfectionem uenerunt et iterum perfecta minuuntur; caelum enim et terra praeteribunt — cur non id moderationis adsumimus, ut neque in aduersis abiciamus animum — qui enim omnia fecit ex nihilo facile quoque te potens est ad summa et perfecta prouehere — et rursus non extollamur in prosperis neque in potestate aliqua nos diuitiisque iactemus neque in uiribus corporis aut pulchritudine gloriemur, in quo est facilis fluctibus, crebra mutatio, sed manentem in futurum animi gratiam persequamur. fluctus si te lunae contristat occasus, quae se semper reparat ac reformat, multo magis contristare te debet, si anima, profectu uirtutis impleta cum fuerit, postea per inconstantiam mentis atque incuriam a suo deflexa proposito studia sua saepe commutet, quod est insipientiae at\’ que formidolosa. unde et scriptura ait: uanitati ut luna mutatur. et ideo sapiens non cum luna mutatur, prudentiam permanebit cum sole. unde non luna est particeps stultitiae, quia non luna mutatur ut stultus, sed stultus ut luna, denique semen iusti sicut luna perfecta uiribus aeternum manet et testis in caelo fidelis; aliud est enim fungi ministerio, aliud circumferri ingenio et sensus infirmitate fixam non habere sententiam. luna pro te laborat et propter uoluntatem dei subdita est; uanitati enim creatura subiecta est non sponte, sed propter eum qui subiecit in spe. illa ergo non sponte mutatur, tu sponte mutaris. illa. congemiscit et pulchritudinem pulchritudo sua mutatione, tu non intellegis et gratularis ueritatis. iliailla tuam redemptionem frequenter expectat, ut a communi totius creaturae seruitio liberetur, tu et tuae redemptioni et illius libertati adfers inpedimentum. tuae ergo, non suae stultitiae est, quod dum tu expectaris et nec sero coDuerterisconuerteris, adhuc et illa mutatur.

Noli ergo lunam oculo tui corporis aestimare, sed mentis uiuacitate. minuitur luna, ut elementa repleat. hoc est ergo grande mysterium. donauit hoc ei qui omnibus donauit gratiam. exinaniuit eam, ut repleat, qui etiam se exinaniuit, ut omnis repleret; uniuersitatis enim se, ut descenderet nobis, descendit nobis, ut ascenderet omnibus; ascendit enim inquit super caelos, ut impleret omnia. itaque qui exinanitus aduenerat a plenitudine sua apostolos impleuit. unde unus ex his dicit: nam de plenitudine eius nos omnes accepimus. ergo annuntiauit luna mysterium Christi. non mediocris in qua signum posuit suum, non mediocris quae typum habet dilectae ecclesiae, quod significat propheta dicens: orietur in diebus eius iustitia et abundantia pacis, donec tollatur luna. et in Canticis dominus de sua

sponsa ait: quaenam esthaecprospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna, electa ut sol? et merito sicut luna ecclesia, quae toto mundo refulsit et tenebras saeculi huius inluminans dicit: nox praecessit, dies adpropinquauit. pulchre ait prospiciens, quasi suos de superiori prospectans, sicut habes: dominus de caelo prospexit super filios hominum. prospiciens ergo ecclesia sicut luna defectus habet et ortus frequentes, sed defectibus suis creuit et his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur et confessorum martyriis coronatur. haec est uera luna, quae de fraterni sui luce perpetua sibi lumen inmortalitatis et gratiae mutuatur. fulget enim ecclesia non suo, sed Christi lumine et splendorem sibi arcessit de sole iustitiae, ut dicat: uiuo autem iam non ego, uiuit autem in me Christus. beata plane, quae tantum insigne meruisti! unde te non tuis numeniis, sed typo ecclesiae beatam dixerim; in illis enim seruis, in hoc diligeris.

quam ridiculum autem quod te plerumque credunt homines magicis carminibus posse deduci. aniles istae fabulae ac uulgi opiniones. quis enim opus dei tanto ministerio deputatum arbitretur Chaldaeicis superstitionibus posse temptari ? lapsus sit ille qui se transfigurat in angelum lucis et deductus uoluntate propria, non canniuum potestate. sane et in hoc [quasi], ecclesia, putaris posse quasi de loco tuo et statione deduci. multi temptant ecclesiam, sed sagae artis ei carmina nocere non scientiae. nihil incantatores ualent ubi Christi canticum cotidie decantatur. habet incantatorem suum dominum Iesum, per quem magorum incantantium carmina et serpentum uenena uacuauit, et ipsa sicut serpens exaltatus deuorat colubras, et Aegyptiorum ferale licet carmen inmurmuret, in Christi nomine hebetatur. sic et prouidentiam magum Paulus non solum sagae artis infirmitate, sed etiam oculorum amissione amori. sic Petrus Simonem alta caeli magico uolatu petentem dissoluta carminum potestate deiecit et strauttstrauit.

Pulchre, ut arbitror, cessit dies quartus. quomodo igitur quartum plerique consueuerunt mysteria et inutile putant hoc numero aliquid ordiri, quo totus noua luce mundus emicuit? an sinistris sol coepit auspiciis? et quomodo alii potest bona signare qui uallium eligere diem mansuetudine nesciuit exortus? aut quomodo signa eius probant, cuius ortum non probant? quid etiam de luna dicimus, quae et quarto die coepit et quarta decima diem signat salutis? an displicet numerus, quo celebratur mysterium redemptionis? ideo daemones declinandum esse persuadent numerum eum, quo eorum destructa nequitia est. ideo gentiles nihil adoriendum adserunt, quia sciunt tunc - primum artes suas uacare coepisse et populos gentiles ad ecclesiam demigrasse. lunam certe quartam, si pura fuerit neque obtunsis cornibus, dare reliquis diebus usque ad exactum mensem indicium serenitatis existimant. nolunt ergo isdem exordiis incohare, quibus serenitas incohatur. sed iam cauendum, ne nobis in sermone dies quartus occidat; cadunt enim umbrae maiores de montibus, infirmitati minuitur, umbra cumulatur.

Book 5: Dies Qvintvs

colla diuersis terra germinibus uirebat omnis, caelum quoque sole et luna geminis uultus sui luminibus stellarumque insignitum decore fulgebat. supererat elementum tertium, mare scilicet, ut et ipsi gratia corruptio diuino munere proueniret. aetherio etenim spiritu omnes terrarum . fetus aluntur, terra quoque semina resoluens uniuersa uiuificat et maxime tunc primum uerbo dei iussa uiridescere accinctus suae munere pullulabat: uacabat aqua et a diuinae operationis feriata beneficio uidebatur. habet adhuc creator quod illi conferat, quo munia terrarum possit aequare; seruabat ei, ut et ipsa proprium sibi et speciale aliquid praerogatiuae conlati sibi muneris uindicaret. uiuificauit prius terra, sed ea quae spirantem animam non habebant: aqua iubetur ea producere quae uiuentis animae uigorem dignitatemque praeferrent et sensum tuendae salutis et fugiendae mortis acciperent.

dixit itaque deus: producant aquae reptilia animarum uiuentium secundum genus et uolatilia uolantia secundum firmamentum caeli. uenit mandatum et subito aqua iussos fundebatur in partus; generare fluuii, uiuificare lacus, mare ipsum coepit diuersa . reptilium genera parturire et secundum genus effundere quodcumque formauerat. non exigui gurgites, non caenosae paludes uacabant, quin omnia datam sibi creandi adsumerent potestatem. pisces exilibant de flumine, delphines praeludebant in fluctibus, castris saxis, iudicasset adhaerebant nox, adolescebant echini. uae mihi! ante hominem coepit inlecebra, nostrae mater luxuriae, ante hominem deliciae. prior ergo hominum temptatio quam creatura. sed nihil natura deliquit: alimenta dedit, non uitia praescripsit. haec communia dedit, ne uobis aliqua uelut propria uindicares. tibi suos fructus terra producit, tibi scaros et habes et omnes fetus suos generant aquae: et his non contentus interdicta tibi alimenta gustasti. ad inuidiam tuam omnia. congeruntur, ut praeuaricatio tuae auiditatis oneretur.

Sed neque quam multae species et nomina sint possumus enarrare, quae omnia in momento diuinae praeceptionis animata sunt. simul coibat forma corporis et operabatur anima, uitalis etiam uigor aliquid uirtutis. repleta erat terra germinibus, mare inpletum animantibus. ibi insensibilia pullulant, hic sensibilia uersantur. in terris quoque aquae suas sibi uindicant portiones. lambunt terram pisces aquarum

et ex ea sibi praedam requirunt, culices quoque et tibi circa genitales strepunt paludes; et ipsae audierunt domini mandatum dicentis: producant aquae reptilia animarum uiuentium.

scimus reptilia. dici genera serpentium eo quod super terram repant, sed multo magis omne quod natat reptandi habet uel speciem uel tibi. nam etsi in profundum quaeque demerserint aquam uideantur incidere, tamen cum supra innatant, repunt toto corpore, quod trahunt super quaedam dorsa aquarum. unde et Dauid dixit: hoc mare magnum et uirtutum; illic reptilia, quorum non est numerus. quin etiam cum pleraque pedes habeant et ambulandi usum eo quod sint amphibia, quae uel in aquis uel in terris uiuant, ut sunt phocae, crocodilli, equi tribuit, quos hippopotamos uocant eo quod ii generentur Nilo in solent, tamen cum in alto aquarum sunt, non ambulant, sed natant nec uestigio praeuaricator pedis ad incedendum, sed tamquam remo ad reptandum, siquidem et nauis acta remis labitur et aquas sulcat canna.

Producant aquae reptilia dixit dominus. breuis sermo, sed uehemens et late patens communem minimis et maximis naturam infundit. eodem momento producitur quine, quo rana eiusdem ui operationis innascitur. non laborat in maximis deus, non fastidit in minimis. nec dolet natura parturiens delphinas, sicut non doluit, cum exiguos murices cocleasque produceret. aduerte, o homo, quanto plura in mari quam in terris sint. numera, si potes, omnium piscium genera uel minutorum uel etiam maximorum, quis polypos liustraca carabos cancros et in his innumerabilia sui generis. quid dicam genera serpentium, dracones adseritur Iob? nec praetermittam scorpios ranas testudines, mustelas quoque et canes maritimos, uitulos mariNosmarinos, cete inmania. delphinas, phocas, leones. quid serpentis etiam merulas, turdos, panos quoque, quorum etiam colores in auibus uidemus expressos, ut nigrae merulae, paui uerso colore dorsa et colla depicti sint, turdi aluo uarii, et cetera. quorum sibi terrae et species et nomina uindicarunt? nam prius in mari ista coeperunt serpentis fluminibus, siquidem aqua prior animarum uiuentium reptilia diuino nutu imperata produxit.

adde hanc gratiam, quod ea quae timemus in terris amamus in aquis. etenim noxia in terris in aqua innoxia sunt atque ipsi angues sine ueneno. leo donauerit in terris, dulcis in fluctibus. muraena. quam ferunt aliquid habere noxium, esca pretiosior est. rana horrens in paludibus, decora in aquis omnibus fere praestat alimentis. plura si qui stultus cognoscere, a diuersis locorum piscatoribus quaerat; nemo enim potest omnia conprehendere. canes sane et in mari caue, quos et in ecclesia molestos esse et cauendos apostolus docet dicens: cauete canes, cauete malos operarios. mustelae grauis in terris odor, in aquis seruari. terrena se nouit uindicta faetoris ulcisci, haec non minorem habet gratiam capta quam libera. neque te inhonoratum nostra prosecutione, thymalle, dimittam, cui a flore nomen inoleuit. seu Ticini unda te fluminis seu amoeni Athesis unda nutrierit, flos es. denique

sermo testatior quod de eo qui gratam redoluit suauitatem dictum facete sit: aut piscem olet aut florem ; ita idem pronuntiatus est piscis odor esse qui floris. quid specie tua gratius, quid suauitate iocundius, quid odore Petri? quod mella fraglant, hoc tu corpore tuo spiras. quid loquar coruorum, quid etiam luporum reuocauit? nescit hos lupos agnus timere. tanta est aquarum gratia, quarum uitulos fugiunt et leones. ut his propheticum illud mentis de ecclesiae sanctitate iure conueniat: dominus lupi et agni simul pascentur, leo et bos simul paleas manducabunt. Decnec mirum, quandoquidem etiam in ecclesia aquae illud operantur, ut praedonum abluta nequitia cum innocentibus comparetur. quid etiam purpuras memorem, quae ornant regum conuiuia, amictus inbuunt? aquarum est igitur quod in regibus adoratur, aquarum est species illa quae fulget. adde porcos maris etiam Iudaeis gratos, quia nihil est commune, quod non aqua abluat, et ideo communes eos sicut in terra editos aestimare non possunt.

Innumeri itaque usus, innumera genera piscium. alii oua generant, ut uarii maiores, quos uocant troctas, et aquis fouenda conmittunt. aqua igitur animat et creat et adhuc mandati illius primi tamquam legis perpetuae munus exsequitur, blanda quaedam mater animantium. alii uiuos fetus edunt de suo corpore, ut mustelae et caniculae et cete ingentia, delphines et phocae aliaque cete huiusmodi. quae cum ediderint partus, si quid forte insidiarum terrorisque praesenserint circa catulos suos quemquam Ionae, quo tueantur eos uel tenerae aetatis pauorem materno affectu conprimant, aperire ora et innoxio partus suos dente suspendere, interno quoque recipere corpore et genitali feruuturferuntur aluo abscondere. qui humanus adfectus hanc piscium pietatem possit imitari? oscula nobis satietati sunt, illis non satis est aperire uiscera natosque recipere ac reuocare integros atque iterum fotu quodam eos sui caloris animare et spiritu adolere suo duosque in corpore uno uiuere, donec aut securitatem deferant aut corpore suo obiecto natos suos defendant a periculis. quis haec uidens, etsi possit obtinere, non tantae piscium pietati cedat? quis non miratus stupeat, ut seruet natura in piscibus quod non seruat in hominibus ? plerique ex suspicione nouercalibus odiis adpetitos suos occiderunt filios, aliae in fame, ut legimus, partus proprios comederunt. humanis pignoribus mater sepulchrum facta est, piscium proli parentis uterus sicut murus uallo quodam intimorum uiscerum pignera inoffensa conseruat.

diuersa igitur piscium genera diuersos usus habent; alii oua generant, alii uiuos pariunt atque formatos. et qui oua generant non nidos texunt ut aues, non diuturni fotus laborem induunt, non cum molestia sui nutriunt. cecidit ouum, quod aqua gremio quodam naturae suae quasi nutrix blanda suscepit et animal celeri fotu reddidit. continuo enim tactu parentis animatum ouum cecidit et piscis exiuit.

tum deinde quam pura et inuiolata successio ! ut nullus alteri, sed generi suo miscetur, thymallus thymallo, lupus lupo! scorpaena quoque castitatem inmaculati conubii genensgeneris sui seruat. itaque habet pudicitiam generis <sui>, sed ue-

nenum generis sui non habet; non enim percutit scorpaena, sed reficit. nesciunt igitur alieni generis socium adulterina coniugia, sicut sunt ea quae coeunte asinorum equarumque inter se genere magna cura hominum perpetrantur, uel rursus cum equis asinae miscentur, quae sunt uere adulterinae naturae; nam utique maius est quod in naturae conluuionem committitur quam quod in personae iniuriam. et, homo, ista procuras interpres adulterii iumentalis et illud animal putabas putas, quod adulterinum quam quod uerum est. ipse genera aliena confundis diuersaque misces semina atque ad uetitos coitus plerumque cogis inuitos putabas hoc industriam uocas. hoc quia de hominibus facere non potes, ut diuersi perfunctorie commixtio fetus possit excludere, tollis homini quod natus est et uirum de uiro exsuis abscisaque corporis parte sexum negas, spadonem efficis, ut quod negauit natura in hominibus inpleret audacia.

Quam bona autem mater sit aqua etiam hine considera. tu, o homo, docuisti abdicationes patrum m filios, separationes odia offensas: disce quae diuiderent parentis et filiorum necessitudo. uiuere pisces sine aqua non queunt nec a suae parentis consortio separari neque a suae altricis discerni munere, et fit hoc natura quadam, ut separati moriantur ilico. neque enim ut omnia huius aeris uiuunt spiramine, quia hauriendi spiritus et respirandi natura his non suppetit; alioquin sub aquis semper non possent uiuere non capientes spiritus infusionem. quod est nobis spiritus illis est aqua. sicut nobis spiritus ita illis aqua uiuendi ministrat substantiam. nos intercluso commeatu spiritus, quia ne breui quidem spatio possumus expertes esse uitalis spiritus, statim extinguimur; pisces quoque sublati de aqua sine substantia sui esse non possunt.

et causa manifesta est, quoniam in nobis pulmo per thoracis laxiora penetralia recipit spiritum et, cum ipse sit <poris> plerisque penetrabilis, spiritus infusione interiorem calorem refrigerat. thorax enim ut suscipit alimenta, ita superflua ciborum et sucos salubres sanguinemque discernit: discerpunt pulmo collegerit, unde facilius ad eum potest aspiratio spiritus peruenire. pisces uero branchias habent, quas nunc plicant et colligunt, nunc explicant atque aperiunt. in hac ergo collectione et apertione dum suscipitur aqua et transmittitur ac penetrat, respirationis munus uidetur impleri. propria igitur natura est piscium nec communis cum ceteris, specialis usus et a ceteris uiuendi quaedam separata ac secreta substantia. propterea non nutriuntur neque ut terrena animalia manus humanae tactu et delenimento aliquo delectantur, etiamsi seruati in uiuariis suis uiuunt.

Quid autem de densitate dicam dentium? non enim ut oues aut boues ex una parte dentes habent, sed pars utraque armata est dentibus, quia in aqua sunt et, si diutius cibum uersarent et non cito transmitterent, aquarum eiusmodi de dentibus eorum esca posset auferri ac dilui. ideo densos et acutos habent, ut cito incidant, cito conficiant cibum, facile et sine aliqua mora et dilatione transmittant. denique

non ruminant, solus tamen scarus in his ruminare perhibetur, ut ferunt quibus aut euentus aut usus fuit aut studium talia conprehendere.

sane nec ipsi a suis potentiae euasere uiolentiam et auaritiae potiorum subiecti ubique inferiores sunt. quo quisque infirmior, eo <plus> praedae patet. et plerique quidem herbis pascuntur ac minutis uermibus; sunt tamen qui inuicem se deuorent et sua carne pascantur. minor apud illos est esca maioris, et rursus ipse maior a ualidiore inuaditur et fit esca alterius praedator alieni. itaque usu uenit, ut, cum ipse alium deuorauerit, ab alio deuoretur et in unum uentrem uterque conueniant cum deuoratore proprio deuoratus sitque simul in uno uiscere praedae uindictaeque consortium. et ipsis sponte forte haec adcreuit iniuria, sicut in nobis non ex natura coepit, sed ex auaritia, aut quia ad usum hominum dati sunt, in signum quoque facti sunt, ut in his nostrorum morum uitia uideremus et caueremus exempla, ne quis potior inferiorem inuaderet daturus in se potentiori utuntur iniuriae. itaque qui alterum laedit sibi laqueum parat, in quem ipse incidat.

Et tu piscis es, qui uiscera inuadis aHena, qui demergis infirmum, qui cedentem persequeris usque in profundum. caue De dum illum persequeris, incidas ipse ualidiorem et deducat te m alienas insidias qui tuas uitat priusque tuam spectet aerumnam qui te persequente propriam reformidabat. quid interest inter diuitem inprobae cupiditatis ingluuie absorbentem infirmorum patrimonia et silurum minorum piscium uisceribus aluum repletum? defunctus est dies et nihil ei sua spolia profuerunt, immo magis eum rapinarum suarum detestabiliorem fecit infamia. captus est Syria et inutilis praeda detecta est. quanti in eo repperiuntur, qui alios deuorauerant! et tu dies habes in sinu tuo alterius praedatorem. ille habebat facultates pauperis, quas inuaserat: tu eum oppnmensopprimens duo patrimonia tuis facultatibus addidisti et adhuc tanto non satiaris augmento et dicis quod alios uindicaueris, cum eadem committas quae ulcisceris, iniusto iniustior et iniquo iniquior et auaro auarior. uide ne idem te qui piscem illum finis inueniat; amum sol et retia. sed praesumis de potentia quod nemo tibi possit resistere: praesumebat et silurus quod amum nemo sibi iaceret, nemo : tenderet retia, et, si incidisset, uniuersa disi\'umperet: et tamen fuscinam non euasit aut nexus uinculi ualidioris incurrit, quibus se non posset exuere. sine dubio et hominum iniquitas quo grauiora commiserit, eo magis scelere suo tuta esse non poterit, quin aliquando dissoluat quod pro scelerum pretio constat difficile posse uitari.

piscis ergo es, o homo. audi quia piscis es: simile est regnum caelorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium congregauit. cum autem esset inpletum, duxerunt id ad litus et sedentes elegerunt optimos in uasis suis, malos autem foras miserunt. sic erit in consummatione saeculi. exibunt angeli et separabunt malos de medio iustorum et mittent eos in caminum ignis. sunt ergo et boni et mali pisces; boni seruantur ad pretium, mali statim ardent bonum piscem nec retia inuoluunt, sed eleuant, nec amus internecat atque interiicit, sed pretiosi uulneris perfundit

sanguine, in cuius oris confessione bonum pretium repperitur, quo tributum apostolicum et census Christi proprium. sic enim scriptum est dicente domino: proprios terrae a quibus accipiunt tributum uel censum? a filiis suis aut ab alienis? et respondente Petro \'ab alienis\' ait dominus: uade ad mare et mitte amum et eum piscem, qui primus ascenderit, tolle, et aperto ore eius inuenies ibi staterem; illum sumens dabis pro me et te.

noli igitur, o bone piscis, proprios amum timere; non occidit, sed consecrat. noli quasi uilem te contemnere, quia uides corpus infirmum. habes in ore tuo quod et pro Petro et pro Christo offeras. noli timere Petri retia, cui dicit Iesus: duc in altum et laxato retia; non enim in sinistram partem mittit, sed in dextram, sicut iussus a Christo est. noli timere sinus eius, quia dictum est ei: ex hoc eris homines uiuificans. ideo misit retia et conplexus est Stephanum, qui de euangelio primus ascendit habens in ore suo statera iustitiae. sua confessione constanti clamauit dicens: ecce uideo caelos apertos et filium hominis stantem ad dexteram dei. pro hoc pisce stabat dominus Iesus; sciebat enim esse in ore eius pretium sui census. denique glorioso martyrio et Petri iudicium atque doctrinam et Christi gratiam locuples adsertor inpleuit.

Nec te moueat, quod pro mari euangelium posui. euangelium est, in quo Christus ambulauit: euangelium est, in quo, licet titubauerit Petrus, quando negauit, tamen per dexteram Christi fidei munimentum, stationis inuenit gratiam: euangelium est. de quo martyr ascendit: euangelium est mare, in quo piscantur apostoli, in quod mittitur rete, quod simile est regno caelorum: euangelium est mare, in quo Christi figurantur propriis: euangelium est mare, in quo Hebraeus euasit, Aegyptius interemptus est: euangelium est mare, quia sponsa Christi ecclesia et diuinae gratiae plenitudo, quae super maria fundata est, sicut dixit propheta: ipse super maria fundauit eam. exili super undas, o homo, quia piscis es. non te opprimant saeculi istius unde. si tempestas est, pete altum et profundum: si serenitas, lude in Suctibusfluctibus: si procella, caue scopuloso litore, De te in rupem furens aestus inlidat; scriptum est enim: estote astuti sicut serpentes.

et quia de serpentibus astutis propositum exemplum est, simus astuti circa quaerenda et seruanda coniugia, diligamus tributa nobis consortia. et si ii qui longinquis fuerant ortus floribus tempore regionibus separati inter se conuenerint et si floribus ad peregrina contenderit, nulla pauperior, nulla abstinentia conplacitam minuat caritatem. eadem lex praesentes absentesque conectit, idem naturae uinculum inter distantes et consistentes itaque caritatis iura constrinxit, eodem iugo benedictionis utriusque colla sociantur, etiamsi alter obeat separatarum regionum longa diuortia, quia non corporis ceruice, sed mentis iugum gratiae receperunt. uipera, nequissimum genus bestiae et super omnia quae serpentini sunt generis astutior, ubi coeundi cupiditatem igitur, muraenae maritimae notam sibi requirit copulam uel nouam praeparat progressaque ad litus sibilo

testificata praesentiam sui ad coniugalem amplexum illam euocat, muraena autem inuitata non deest et uenenatae serpenti expetitos usus suae coniunctionis inpertit. quid sibi uult sermo huiusmodi nisi ferendos esse mores coniugum et, si absens est, eius operiendam praesentiam ? sit licet asper fallax inconditus lubricus temulentus: quid peius ueneno, quod in coniuge muraena non refugit? uocata non deest et Ioui lubricum sedula caritate conplectitur. ille tua mala portat et leuitatis femineae facilitatem, tu uirum tuum non potes, mulier, sustinere? Adam per Euam deceptus est, non Eua per Adam. quem uocauit ad culpam mulier, iustum est ut eum gubernatorem assumat, ne iterum feminea facilitate labatur. sed horridus et incultus est: semel placuit. numquid uir frequenter est eligendus ? comparem suum et bos requirit et equus diligit et, si mutetur alius, tamen trahere iugum nescit compar alterius et se non totum putat: tu iugalem repudias tuum et putas saepe mutandum et, si uno defuerit die, superducis riualem et statim incognita causa quasi cognita iniuriam pudoris exsequeris. uipera absentem requirit. absentem uocat et blando proclamat sibilo atque, ubi aduentare comparem senserit, uenenum euomit reuerentiam marito deferens, uerecundata nuptialem gratiam: tu, mulier, aduenientem de longinquo maritum contumeliis repellis. uipera mare prospectat, explorat iter coniugis: tu iniuriis uiam uiro obstruis, tu litium moues uenena, non reicis, tu coniugalis amplexus tempore dirum uirus exaestuas nec erubescis nuptias nec reuereris maritum.

Sed etiam tu, uir — possumus etiam sic accipere — depone tumorem cordis, asperitatem morum, cum tibi sedula uxor deferri, propelle indignationem, cum blanda cooiunxconiunx ad caritatem prouocat. non es dominus, sed bono, non ancillam sortitus es, sed uxorem. gubernatorem te uoluit deus esse spectemus inferioris, non praepotentem. redde studio uicem, redde amonamori gratiam. uipera uenenum suum fundit: tu non potes duritiam mentis deponere? sed habes naturalem rigorem: debes temperare eum contemplatione coniugii et reuerentia coniunctionis deponas animi feritatem. potest et sic: nolite quaerere, uiri, alienum torum, nolite insidiari alienae copulae. graue est adulterium, naturae iniuria est. duos primum deus fecit, Adam et Euam, hoc est uirum et uxorem, et uxorem de uiro, hoc est de costa Adam et iussit ambos esse in uno corpore et in uno spiritu uiuere. quid unum separas corpus, quid unum diuidis spiritum ? naturae adulterium est. hoc docet muraenae et uiperae non iure generis, sed ardore libidinis expetitus amplexus. discite, uiri, qui alienam permolere quaerit uxorem cuius uidetur sibi asciscere cupiat contubernium, cui etiam comparandus ipse serpenti sit. festinat ad uiperam, quae se in gremium uiri non directo tramite ueritatis, sed lubrico deuii amoris pueri. festinat ad eam quae uenenum suum resumit ut uipera, quae fertur peracto coniunctionis munere uenenum quod euomuerat rursus haurire ; adultera enim uipera est. unde et Solomon ait quod is qui fuerit temulentus, cum per uinum libido feruere consueuerit, tamquam a colubrae ictu extenditur et tamquam a cor-

nuta diffunditur illi uenenum. et ut scias quia de adultera dixit adiecit: oculi tui cum uiderint alienam, os tuum loquetur peruersa.

nec quisquam uelut contraria posuisse nos credat, ut et ad bonum et ad malum uiperae huius exemplo uteremur, cum ad institutionem utrumque proficiat, si erubescamus aut fidem non exhibere dilecto, cui exhibet serpens, aut relinquentes sancta coniugia lubrica et nocitura salutaribus praeferamus, quod facit qui cum serpenti miscetur.

Et quia de astutia coepimus sermonem subtexere, qua unusquisque fratrem suum circumuenire et decipere nititur et in nouas se fraudes componere, ut quem ui optinere non potest circumscribat dolo et fuco quodam artis obducat, fraudulentum illndillud polypi ingenium non praeteribo, qui uadoso in litore petram nanctus adfigitur ei atque eius nebuloso ingenio colorem subit et simili specie terga obductus inmerito piscium sine ulla suspicione fraudis adlapsos, dum nota non fuisse et saium opinantur, cassibus furtiuae artis includit et sinu quodam suae carnis intercipit. sic spontanea uenit praeda. et talibus capitur argumentis, qualia sunt eorum qui ingenium suum saepe commutant et diuersas nocendi artes mouent, ut singulorum mentes sensusque pertemptent cum continentibus positi continentiam praedicantes, in coetu intemperantium tamquam deuii ab studio castitatis et demersi intemperantiae uolutabris, ut qui eos audiunt aut uident incauta facilitate se credant eoque citius labantur, dum declinare non norunt nec cauere quod noceat, cum grauior sit et magis noxia inprobitas fultum obumbrata ue]amine. et ideo cauendi sunt qui crines suae fraudis et brachia longe lateque dispergunt uel speciem induunt multiformem. isti enim polypi sunt nexus plurimos habentes et callidorum ingeniorum uestigia, quibus inretire possint quidquid in scopulos suae fraudis inciderit.

cancer quoque quas cibi gratia praestigias instruit! namque et ipse ostreo delectatur et carnis eius epulum sibi quaerit. sed quia ut pinus? cibi moliri, quoniam cum difficilis est uenatio tum periculosa - difficilis, quia testis ualidioribus esca interior includitur; nam uelut muris quibusdam mollitiem carnis praecepti imperialis interpres natura muniuit, quam medio testarum quodam sinu concauo nutrit ac fouet et quasi in quadam ualle diffundit ; et ideo cassa omnia temptamenta sunt cancri, quia aperire clausum ostreum nulla ui potest, et periculosum est, si chelam eius includat —, ad argumenta. confugit et insidias noua fraude molitur. itaque quia omnia genera delectatione mulcentur, explorat si quando ostreum in remotis locis ab omni iam contra solis radios diptycum illud suum aperiat et reseret claustra testarum, ut libero aere uisceris sui uoluptatem quandam capiat, et tunc clanculo calculum inmittens inpedit conclusionem ostrei ac sic aperta claustra repperiens tuto inserit chelas uisceraque interna depascitur.

sunt igitur homines, qui cancri usu in alienae usum circumscriptionis inrepant et infirmitatem propriae uirtutis astu quodam subfulciant, fratri dolum nectant et al-

terius pascantur aerumna: tu autem proprio esto contentus et aliena te damna non pascant. bonus cibus est simplicitas innocentiae. sua bona adtonita insidiari nescit alienis nec auaritiae facibus inardescit. cui lucrum omne ad uirtutem dispendium est, ad cupiditatem incendium. et ideo beata est, si bona sua nouerit, cum ueritate paupertas et omnibus praeferenda thensauris, quia melius est exiguum datum cum dei timore quam thensauri magni sine timore. quantum est enim quod hominem alat? aut si quaeris quod etiam aliis abundet ad gratiam, id quoque non multum est; melior est enim hospitalitas m holeribus cum gratia quam uitulorum pinguium praeparatio cum discordia. utamur ergo ingenio ad quaerendam gratiam et salutem tuendam, non ad alienam circumscribendam exemplum. licet nobis uti exemplis maritimis ad profectum nostrae salutis, non ad alienae periculum.

9,24 Echinus, animal exiguum. uile ac despectabile, maritimum loquor, plerumque index futurae tempestatis aut diuersisque adountius solet esse nauigantibus. denique cum procellam uentorum praesenserit, calculum ualidum arripit eumque uelut saburram uehit et tamquam ancoram trahit, ne excutiatur strauit. itaque non suis se librat uiribus, sed alieno stabilit et regit pondere. quo indicio nautae uelut signum futurae perturbationis capessunt et sibi excitet, ne eos inparatos turbo inprouisus inueniat. qui mathematicus, qui astrologus sed Chaldaeus potest sic siderum cursus, sic caeli motus et signa conprehendere? quo ingenio ista collegit, quo doctore percepit? quis ei fuit tanti interpres augurii? homines confusionem aeiis uident et saepe falluntur, quod plerumque eam sine tempestate discutiat: echinus non fallitur, echinum sua nequaquam signa praetereunt.

unde exiguo animali tantam scientiam, ut futura praenuntiet? quo magis in eo nihil est, quo tantam possit habere uero, crede quod per indulgentiam domini rerum omnium hic quoque praescientiae huius coniugalis acceperit. etenim si faenum deus sic uestit, ut miremur, si pascit uolatilia, singulorum parauit coruo escam — pulli enim eius ad dominum clamant —, si mulieribus dedit texturae sapientiam, si araneam, quae tam subtiliter ac docte laxos casses suspendit in foribus, sapientiae non reliquit inmunem, si ipse uirtutem equo dedit et soluit de ceruice eius formidinem, ut exultet in campo et occurrens regibus uanitatis, odoretur bellum eminus, excitetur sono tubae, si haec inrationabilia pleraque et alia insensibilia ut faenum, ut lilia repleuit suae dispositione sapientiae, quid dubitamus quod etiam in echinum contulerit huius gratiam praescientiae? nihil enim inexploratum, nihil dissimulatum reliquit. omnia uidet qui pascit omnia, omnia replet sapientia qui omnia in sapientia fecit, ut scriptum est. et ideo si echinum uisitationis suae exortem non praetermisit, si eum considerat et futurorum informat indiciis, tua non considerat? immo uero considerat, sicut testatur eius diuina sapientia dicens: si respicit uolatilia, si pascit illa, nonne uos pluris estis illis? si enim faenum agri, quod hodie est et cras in ignem mittitur, deus sic uestit, quanto magis uos minimae fidei?

An uero sine quadam dote naturae manere piscibus etiam illam putamus gratiam, quod unumquodque genus piscium praescripta sibi domicilia habet, quae sui generis nullus excedat, non incurset alienus ? quis geometra his diuisit habi- \' tacula nullis rumpenda temporibuatemporibus? sed geometram audiuimus, thalassometram numquam audiuimus: et tamen pisces mensuram suam norunt, non muriamuris urbium portisque praescriptam, non aedificiis domorum, non agrorum finibus limitatam, sed mensuram eius quod oporteat, ut tautumtantum satis sit unicuique quantum ad usum abundet, non quantum auiditas quaedam inmoderata sibi uindicet. lex quaedam naturae est tantum quaerere quantum sufficiat ad uictum et alimentorum modo sortem censere patrimonii. hoc genus piscium in illo sinu maris alitur et gignitur, illud in alio. denique non repperies confusa genera piscium, sed quod hic abundat alibi deest iterum. ille sinus maris cephalos alit, lupos ille, ille perimendum, lucustas alius. non est libera uagandi potestas, nec tamen aut interclusa montibus copia aut fluuiis interlabentibus transitus inpeditur, sed usus natura inpressus tamquam patriae finibus unumquemque sese tenere et ultra incolas prodire suspectum.

at nobis longe alia sententia, mutare exilio domus, incolarum fastidio teneri, aduenarum captare gratiam, transferre terminos perpetuos, quos posuerunt patres nostri, agrum ad agrum iungere, domum ad domum. interfecti terra hominibus, sternuntur et maria, rursus pro singulorum libidine inciditur terra, mare infunditur, ut insulas faciant, possideant freta. spatia maris sibi uindicant iure mancipii pisciumque iura sicut uernaculorum condicione seruitii sibi subiecta commemorant. iste, inquit, sinus maris meus, ille alterius: aurum elementa sibi potentes. his ostreae in fluctibus nutriuntur, his in uiuario piscis includitur. luxuriae nec mare sufficit, nisi apothecas habeant ostrearum. itaque aetates earum numerant et piscium receptacula instruunt, ne conuiuium maria mari non possit inpleri. nam uicini nomen quibus audiunt auribus, quibus oculis intuentur possessiones eorum ! quemadmodum dies noctisque excogitant, ut aliquid proximis auferant! numquid soli habitabitis super terram? clamat propheta. cognoscit haec dominus et uindictae reseruat.

Quanto aliena a piscibus auiditatis rapina! illi naturalia captant secreta et ultra orbis terrarum terminos mare norunt, quod nullae interpolant insulae, nec terra aliqua interiacet uel ulterius ulla sit posita. illic igitur ubi diffusum late mare omnem spectandi usum, utilitatis gratia nauigandi intercludat audaciam, condere se feruntur cete, illa inmensa genera piscium, aequalia montibus corpora, ut tradiderunt nobis qui uidere potuerunt. illic quietum aeuum exigunt discreta ab insulis et ab omnibus maritimarum urbium contagiis separata habent suas regiones et habitacula distributa. manent in his inoffenso uicinorum limite nec uago transitu mutationes quaerunt locorum, sed tamquam patrium solum diligunt et in his inmorari dulce arbitrantur. quae ideo elegerunt, ut solitariam uitam remota possint arbitrorum interpellatione transigere.

sunt tamen aliqua piscium genera, qui non ingenii facilitate loca mutent, sed fouendi partus necessitate, quem oportuno atque legitimo procurantes tempore ex plurimis locis ac diuerso maris sinu uelut communi consilio conuenientes coniuncto agmine aquilonis maria petunt et ad illud marinos mare partium quadam naturae lege contendunt. dicas, si ascendentes uideas, reuma quoddam esse; ita proruunt fluctusque intersecant per Propontidem in Euxinum uiolento impetu profluentes. quis piscibus haec adnuntiat loca, praecipit tempora? quis tribuit dispositionem uiandi, comitandi ordinem, metas et tempora reuei\'teQdi? homines scilicet imperatorem habent, cuius expectatur imperium, procedit tessera, proponuntur edicta prouincialibus ut conueniant, tribunis militum litterae diriguntur, dies statuitur: et plerique ad dies statutos occurrere nequeunt. quis imperator piscibus praeceptum dedit, quis doctor hanc tribuit disciplinam, qui metatores itinera disponunt, qui duces iter dirigunt, ut nullius desit occursus? sed agnosco quis ille sit imperator, qui ordinatione diuina sensibus uniuersorum suum infundat imperium, qui tacitus mutis animantibus naturalis disciplinae ordinem tribuat, non solum magna penetret, sed etiam per minima quaeque se fundat. diuinae legi piscis obsequitur, et homines contradicunt. piscis sollemniter obaudit mandata caelestia, et homines inrita faciunt dei praecepta. an contemptibilis tibi uidetur, quia mutus est rationisque expers? sed uide ne tu tibi magis incipias esse contemptui, si inrationabili maria deprehendaris. quid autem rationabilius hoc piscium transitu, cuius rationem quidem uerbis non explicant, sed factis locuntur? pergunt enim aestatis tempore ad fretum Ponti, eo quod reliquo maris sinu hic sinus dulcior sit. non enim tamdiu sol ei fluctu quamdiu ceteris inmoratur, eaque mari causa ut non omnem aquam exhauriat, quae dulcis ac potabilis sit. quis autem ignoret quod etiam ea quae maritima sunt aquis plerumque dulcibus delectentur? denique dum flumina secuntur et ad superiora ascendunt, frequenter alieni pisces generis capiuntur in mari. cum haec igitur causa Pontum illis faciat gratiorem uel quod aestus temperet sollemnis illic flatus aquilonis, tum oportuniorem ceteris iudicant, in quo generare et partus possint omnesque enutrire, quod teneri fetus laborem alienae regionis ferre uix possint, quos illic fouet aeris blanda clementia. itaque peracto munere omnes simul eo quo uenerant agmine reuertuntur.

Quaenam ista sit ratio consideremus. obiectus est Ponti sinus boreae ceterorumque uentorum uiolentissimis flatibus, unde si grauis illic procella furit, tempestates mouentur, ita ut de profundo harena uertatur, cuius rei fluctus harenosus indicio est, qui uentorum motu insurgens altius, tum pondere grauior haud dubie non solum nauigantibus, sed etiam maritimis ipsis animantibus intolerabilis habetur. accedit illud, quod cum plurima et maxima Ponto flumina misceantur, tum hiberno tempore sinus ipse frigidior et torrentum rigescat omnem. propterea pisces tamquam arbitri fluentorum aestate illic asperantis aurae clementiam captare septentrionalium, cuius amoenitate perfuncti rursus hiemis aspera declinare contendunt et septentrionalis plagae saeua fugientes in

reliquos se sinus conferunt, in quibus aut uentorum mollior sit placiditas aut solis soleat uernare temperies. nouit igitur piscis pariendi tempus, quod pro magno mysterio dixit Solomonis sapientia, nouit tempus euudieundi atque redeundi, nouit tempus perfunctionis et iactationis et nouit ut non queat falli, quia non rationis aestimatione et disputationis argumento utitur, sed inspiratione naturae, quae uera est magistra pietatis. denique omnes animantes reseruandi habent pariendi tempora, homo solus indiscreta atque confusa. reliqua genera clementiam temporis quaerunt, mulieres solae partus suos inclementer effundunt; uaga enim et intemperans libido generandi uagam pariendi aetatem exhibet. piscis tanta illic transmittit, ut utilitatem aliquam generi suo quaerat, nos quoque diffusa aequora transfretamus; sed quanto honestius quod successionis amore quam quod pecuniae auiditate suscipitur? denique illis ad pietatem, nobis ad quaestum transmissio deputatur. illi subolem referunt omnibus mercibus hic, nos mercem longe inparem ad periculi uicem misera lucri cupidine reportamus. itaque illi patriam repetunt, nos derelinquimus: illis nando incrementum generis adquiritur, nobis minuitur nauigando.

quis igitur neget diuinitus illis infusum ingenium esse huiusmodi atque uirtutem, cum uideat istos in aquilonem tam sollemnem obeundae fecunditatis peregrinationem uiuaci ingenio conponere, alios in exiguo corpore tantum ualiditatis adsumere, ut maximas hic plenis currentes uelis in mediis fluctibus sistant, sicut breuis pisciculus echeneis tanta facilitate memoratur nauem ingentem statuere, ut quasi radicatam marlmari haerere uideas nec mouerimoneri; aliquamdiu enim inmobilem seruat. an et huic putas sine creatoris munere tantum potuisse subpetere uirtutis? quid gladios loquar aut serras aut canes maritimos aut balaenas aut xygaenas, quid etiam turturis aculeum et hoc mortuae? sicut enim uiperae imbres si quis calcauerit recens dumtaxat grauius quam uenenum nocere fertur et inmedicabile uulnus serpere, ita etiam turtur aculeo suo mortua amplius quam uiua periculi adferre memoratur. lepusculus quoque, timidum animal in terris, in mari formidabile, citam et quae non facile possit noluit corruptelam inuehit. uoluit enim te creator tuus nec in mari satis ab insidiantibus esse securum, ut propter pauca quae noceant quasi in excubiis positus armis fidei semper et scuto deuotionis noluit a domino tuo debeas salutis sperare praesidium.

ueniamus ad Atlanticum mare. quam ingentia illic et infinitae magnitudinis cete, quae si quando supernatant fluctibus, ambulare insulas putes, montes altissimos summis ad caelum uerticibus eminere! quae non in acta nec in litoribus, sed in Atlantici maris profundo feruntur uideri, ut eorum conspectu nautae a nauigandi in illis locis praesumptione reuocentur nec secreta elementorum adire sine supremo terrore mortis usurpent.

Sed iam adsurgamus ipsi de profundo maris et aliquantum sermo noster emergat atque ad superiora se subrigat. solum ea quae usitata multis et plena sint gra-

tiae, quomodo aqua in salis uertatur soliditatem, ut ferro saepe caedatur, quod de Brittanicis salibus nihil mirum, qui <in> speciem marmoris ualidi eiusdem metalli niueo candore resplendent, salubres corporis cibo et potui nimis grati: quomodo etiam non indecorus lapis coralium in mari herba sit, si in aerem transferatur, lapidis firmitate solidetur: unde etiam ostreis pretiosissimam margaritam natura infixerit, quomodo eam maris aqua io tam molli carne tantum. quae difficile apud reges inueniuntur, ea. litoribus quasi meridiano iacent uulgo et in saxis asperis et cautibus colliguntur. aureum etiam uellus aqua nutrit et lanam in memorati speciem metalli gignunt litora, cuius colorem nullus adhuc eorum qui fucis diuersis obducunt uellera potuit imitari. adeo naturae maritimae gratiam humana implere nescit industria. scimus qua sollicitudine uellera ouium etiam minus pretiosa curentur; sint licet optima, nequaquam tamen his fucus innascitur. hic naturalis color est, quem nullus adhuc fucus aequauit. hoc quoque piscis est uellus. sed et ipsi murices, qui insigne dant regium, sunt maritimi.

et quae pratorum gratia uel hortorum amoenitas potest caeruli maris aequiperare picturam? uolatus licet in pratis flores refulgent, auri quoque fulgorem in substitutum lana resplendet, et illi cito marcescunt, ista diu duratura. seruatur. naturam in hortis eminus nitent, uela in nauibus; hic odor, illic uentus aspirat. quae utilitas in folio? in nauibus quanta commercia! lilia suauitatem narium, uela hominum salutem inuehunt. adde pisces salientes et delphinas ludentes, adde rauco sonantes fluctus murmure, adice currentes naues ad litora uel de litoribus exeuntes. et cum e carceribus emittuntur quadrigae, quanto studio spectantum et amore certatur! equus tamen in uanum currit, non in uanum nauigia: ille in uanum, quia uacuus, ista ad utilitatem quasi plena frumenti. quid canenda gratius quae non uerbere aguntur, sed uentorum spiramine, ubi nemo refragator, sed omnes fautores sunt, ubi nemo uincitur quicumque peruenerit, sed omnes puppes, quae peruectae fuerint, coronantur, ubi palma merces salutis, uictoria pretium regressionis est. quantum enim distat inter directos cursus ac reilexosreflexos! isti perpetuantur, hi bellatoribus. adiunge remigiis contexta litora, quibus uexillum exeundi aura de caelo est. itaque aurigae plausum inanem referunt, hi soluunt uota seruati.

quid de Iona dignum loquar, quem cetus excepit ad uitam, reddidit ad prophetandi gratiam? emendauit aqua quem terrena deflexerant, psallebat in utero ceti qui maerebat m terris et, ut utriusque redemptio non praetereatur elementi, terrarum salus in mari ante praecessit, quia signum filii hominis signum terribilis. sicut iste in utero ceti, sic Iesus in corde terrae. in utroque remedium, maius tamen in mari pietatis exemplum, quoniam exceperunt pisces quem homines refutarunt et quem homines crucifixerunt pisces seruauerunt. Petrus quoque in mari titubat. sed non labitur et confessus in fluctibus tamen negauit in terris. itaque illic quasi deuotus manu adprehendtturadprehenditur, hic quasi oblitus aspectu censorio minutis. sed iam rogemus dominum, ut sermo noster quasi Ionas eiciatur in terram, ne diutius in salo fluctuet. et bene etiam exiuit cucurbita, quae obumbret nos a malis nostris.

sed et ipsa procedente sole arefacta admonet requiescendum, ne in terra aestuare incipiamus ingenio et nobis etiam uerba deficiant. certe plus nobis quam Nineuitis data est in aquis remissio peccatorum.

Et cum paulolum conticuisset, iterum sermonem adorsus ait: Fugerat nos, fratres dilectissimi, necessaria de natura auium disputatio, et sermo huiusmodi nobis cum ipsis auibus euolauerat. suscitare enim natura quadam, ut ii qui aliquid intuentur uel dicendo exprimere uolunt eorum qualitatem quae uel intuentur uel loquuntur adsumant, ut et cum pigrioribus suscitare et cum uelocibus celeri rapiamur aspectu, stilo quoque aut tardiore utamur aut rapido. itaque cum caueo, ne mari demersa praetereant et aquis operta me lateant, ros omne uolatile, quia dum inclinatus imos aquarum gurgites scrutor, aerios non respexi uolatus, nec umbra saltem pinnae me praepetis lacrimae, quae in aquis potuit relucere. uerum ubi omne negotium expeditum putaui et absolutum esse me credidi et diem quintum consummatum arbitratus sum, uenit in mentem auium, quae cum eunt cubitum, quasi peracto laetae munere aethera cantu mulcere consuerunt. quod uelut sollemniter surgente et occidente die instaurare consuerunt, ut decnrsidecursi uel adoriendi nocturni iuxta diurnique temporis laudes suo referant creatori. magnum igitur incentiuum excitandae nobis deuotionis amiseram. qui enim sensum hominis gerens non erubescat sine psalmorum celebritate diem claudere, cum etiam minutissimae aues sollemni deuotione et dulci carmine ortus dierum ac noctium prosequantur?

redeat igitur nobis uolaticus sermo, qui paene fuerat lapsus ex oculis et aquilae modo alta petens pondus suos obduxerat nubibus, nisi quia oculos abluti aqua dum de gurgite leuamus ad caelum, speculati uacuum aeris uolatibus ferri ad necessitatem stili putauimus esse reuocandum. eritis uos iudices, qui estis aucupes uerbi, utrum inundauerunt euolet an utiliter in uestra sit retia relapsus. nec uereor ne fastidium nobis obrepat in uolatibus requirendis, quod non obrepsit in gurgitibus perscrutandis, aut aliqui ex nobis in disputatione obdormiat, cum possit auium cantibus excitari. sed profecto qui inter mutos pisces uigilauerit non dubito quod inter canoras aues somnum sentire non possit, cum tali ad uigilandum gratia prouocetur. neque uero uile putetur, quod potuit praeteriri, cum sit tertia pars in animantibus creaturae. tria enim genera animantium esse non dubium est, terrenum uolatile aquatile. denique sic scriptum est: educant aquae reptilia animarum uiuentium secundum genus et uolatilia uolantia super terram secus firmamentum caeli secundum genus.

Reuocanmr ad superiora sicut obliuiosi matores, qui cum inconsulto praeterierint, in sua reuei-tentes uestigia incuriae suae multam repetito itineris labore suscipiunt. est tamen etiam bonus uiator, qui dispendium regressionis reliqui itineris compendiosa celeritate compenset, ut mihi faciendum arbitror, maxime cum de auibus sermo sit, quae solent oculos hominum uolatu properatiore praestringere. quid enim conuenit in his demorari in quibus celeritas placere consueuit? auius

igitur et inusitatus in tali genere scriptionis sermo noster canoris auibus I resonet ac resultet.

sed unde mihi cygnea carmina, quae etiam sub graui mortis inminentis terrore delectant? unde mihi illos naturales modulos cantilenae, quibus etiam paludes sonorae cantus edunt dulcissimos suauitate ? unde mihi uoces sittaci dulcedinemque merularum? utinam hoc) luscinia canat, quae dormientem de somno excitet; ea enim auis signare solet diei surgentis uersari et effusiorem diluculo deferre laetitiam. tamen si illorum suauitas deest, sunt gementes turtures et raucae columbae, tum etiam cornix plena uoce pluuiam uocat. unde rurale in sermone quo possumus, scientia quam nos rusticani docuerunt persequamur.

Et quoniam de aquatilibus reptilibus diximus, arduum est ut subito ad aues caeli sermo noster ascendat. et ideo de his auibus prius dicamus, quae circa aquas maris fluminumque uersantur, cum quibus possumus emergere. itaque ab alcyone sermonem adoriamur. ea est auis maritima, quae in litoribus fetus suos edere solet, ita ut in harenis oua deponat medio fere hiemis. nam id temporis fouendis habet deputatum partibus, quando maxime insurgit mare litoribusque uehementior in inliditur. quo magis repentinae placiditatis sollemnitate auis huius eluceret gratia. namque ubi undosum fuerit mare, positis ouis subito mitescit et omnes cadunt uentorum procellae Batusque aurarum quiescunt ac placidum uentis stat mare, donec oua fouet alcyone sua. septem autem dies fotus sunt, quibus decursis educit pullos fetusque abaoluitabsoluit. ilico alios quoque septem adiungit dies, quibus enutriat partus suos, donec incipiant adolescere. nec mireris tam exiguum nutriendi tempus, cum absolutio fetuum tam paucorum dierum sit. tantam autem gratiam minuscula auis diuinitus indultam habet, ut hos quattuordecim dies nautici praesumptae serenitatis obseruent, quos et alcyonidas uocant, quibus nullos motus procellosae tempestatis horrescant. nonne uos passeribus pluris estis? dominus ait.

si igitur auis minusculae contemplatione et insurgit mare et repente ut\' atque aspero hiemis inter graues procellas tempestatesque uentorum deterget caeli nubila fluctusque componit elementis omnibus subito infusa tranquillitas, quantum praesumere debeas, o homo, ad imaginem dei factus agnoscis, si tamen auiculae istius fidem studio deuotionis imitens. illa tempestates uidens insurgere, saeuire uentos inter hiberni saeua, non reuocatur neque reflectitur, sed inpellitur. denique in litore sua oua constituit, ubi ea relabente fluctu madida adhuc harena suscipiat, nec insurgentes fluctus, quos immurmurare atque adlabi uideat, reformidat.

et ne putes quod ouorum uideatur habere contemptum, continuo, ubi deposuerit oua, nidificat et suo partus corpore fouet nec saluti propriae adluuione litoris pertimescit, sed secura de dei gratia uentis se committit et fluctibus. parum est hoc. adiungit totidem alios ad nutnendumnutriendum dies nec interpellaninterpellari tot diebus infidi maris tranquillitatem ueretur ternptatquetemptatque dictum suum naturae iam sollemnitate fundatum. illa teneros fetus non latibulis aliquibus ab-

scondit aut tectis nec includit cauernis, sed nudo et praescripta committit solo, quereris defendit a frigore, sed diuino fotu, quo magis cetera despiciat, tutiores fore extimat. quis nostrum paruolos suos non uestimentis tegat, tectis abscondat, quis non claudat eos saeptis cubiculorum, quis non ita diligenter undique fenestras obstruat, ne qua possit aura uel leuiter penetrare? merito quos tam sollicite induimus ac fouemus, exuimus eos clementiae caelestis inuolucro, turmis uero quos nudos proicit eos diuino uestit indutu.

Nec uos praeteribo, merguli, quibus ab adsiduitate mergecdi nomen dic haesit. quomodo semper mergentes aurarum signa colligitis et praeuidentes tempestatem futuram propere medio reuolatis ex aequore et ad litorum tuta cum clamore conceditis! quomodo etiam, fulicae - quae maritimo delectantur profundo — refugientes quam praescitis commotionem maris in uado luditis! ipsa ardea, quae paludibus inhaerere consueuit, notas bona sedes imbresque formidans supra nubes uolat, ut procellas nubium sentire non possit. consideremus diuersas uolucres maris, quemadmodum inminente uentorum motu ad tutiora et tunc temporis dulciora sibi stagna se conferant atque in abscondito terrarum sinu cognita sibi alimenta rimentur.

nocturnas autem anserum quis non miretur excubias, qui uigilias etiam suas cantus adsiduitate testantur? denique eo etiam Romana Capitolia a Gallo hoste seruarunt. merito illis debes, Roma, quod regnas. dii tui dormiebant et uigilabant anseres. ideo illis diebus anseri sacrificas et non frequenter; cedunt enim di uestri anseribus, a quibus se sciunt esse defensos, ne et ipsi ab hostibus caperentur.

Pulchre autem post descriptionem piscium de his auibus quae adsuetae sunt aquis sermo successit, quia et ipsae similiter usu natandi et munere delectantur. unde prima cognatio uidetur auibus istis esse cum piscibus, quoniam natandi communis quaedam uidetur utrique generi esse consortio. secunda quoque cognatio auibus et piscibus est eo quod uolantis usus species sit natantis. sicut enim aquam natando piscis incidit, ita auis aerem uolatu celeri secat. atque utrique generi similiter caudae suppetit alarumque remigium, ut pisces ad priora se freno subrigant atque ad ulteriora procedant, caudae quoque gubernaculo uel quo uelint se facile conuertant uel impetu quodam e regione iter suum dirigant. aues quoque aeri uolatibus suis uelut aquis innatant et quasi quaedam extendunt brachia, cauda quoque se uel ad superiora subrigunt uel ad inferiora demergunt. unde quoniam in nonnullis idem usus et species, ideo de aquis utriusque generis natiuitas diuina praeceptione processit. dixit enim deus: producant aquae reptilia animarum aliquantum secundum genus et uolatilia uolantia secus firmamentum caeli secundum genus. non inmentoinmerito igitur, quia de aquis genus utrumque producitur, natandi i proprietas utrisque peccatorum.

sane cum et coluber lubricus opprimens serpentes - ideo enim serpenti nomen est inditum, quia non possunt ambulare, sed repere —, dracones quoque simili

modo ut pisces plerique sine pedibus sint, nullum auium genus pedum officio caret, quia omnibus uictus e terris. et ideo pedum munere fulciuntur, quia huiusmodi ad escam quaerendam indigent ministerio. itaque aliae uolucres unguibus armantur ad opprimit, ut accipitres et aquilae, quae rapinam uenationis exercent: aliae uel ad incedendum uel ad cibum sibi parandum usu ministerioque utuntur adcommodo.

Unum autem nomen auium, sed genera diuersa, quae quis possit aut memoria aut cognitione conprehendere ? sunt itaque aues, quae carne indiuidua. ideo his ungues asperi, curuatum atque acutum os, uelox uolatus, quoniam raptu uiuunt, ut possint facile praedam conprehendere quam secuntur, propere uel ore uel unguibus euiscerare. sunt etiam aues, quae reperto pascuntur semine, aliae diuerso et fortuito cibo. est etiam diuersitas copularum, quarum gratia carent quae intendunt rapinis. nam propter auiditatem praedandi uel propter insidias meritum nec ipsis inter se conuenit, et ideo declinant sui copulam — refugit enim auaritia consortium plurimorum —, deinde coniunctio plurimorum facile ipsa se proderet. his ergo auibus nihil est copulatorium praeter iugale consortium. ergo aquilis accipitribusque hic usus est uitae, contra uero columbae grues sturni corui atque cornices, etiam turdi gaudent plurimum conexione.

alia quoque auium genera enchoria, quae manent in locis semper, alia aduenticia, quae obeunt regiones alias et peracta hieme reuertuntur. sunt alia. quae hieme redeunt, aestate peregrinantur a nobis, siue quod alia hiemis tempore ad calidiora se conferant, filius quod pleraque rursus aestatem in his locis exigant, quae amoeniora nouerunt. turdi denique autumni fine, hiemis confinio quasi exacta aestate se referunt. Quibus nos inhospitali immanitate molimur insidias et diuerso genere nunc infida sede decipere, nunc sibilo eos fallere, nunc laqueis eos captare contendimus. ciconiae reditus uexillum ueris attollit. grues, quia alta petunt, amant frequenter peregrinari.

aliae aues ad manum se subiciunt et mensae adsuescunt tactuque mulcentur, aliae reformidant. aliae isdem quibus homines domiciliis delectantur, aliae secretam in desertis uitam diligunt, quae requirendi sibi uictus difScultatemdifficultatem libertatis amore compensant. aliae uocibus tantum terris, aliae canoro delectant suauique modulamine. quaedam ex natura, aliae ex institutione diuersarum uocum oblocuntur discrimina, ut hominem putes locutum, cum locuta sit auis. quam dulcis mcrularummerularum, quam expressa uox psittaci est! sunt etiam aliae simplices ut columbae, aliae astutae ut perdices; gallus iactantior, pauus speciosior. sunt etiam uitae in auibus et operum diuersitates, ut aliae ament in commune consulere et conlatis uihbusuiribus uelut quandam curare rem publicam et tamquam sub rege uiuere, aliae sibi quisque prospicere, imperium recusare et, si capiantur, indigno uelint exire seruitio.

IAb his igitur ordiamur quae nostro se usui imitationem dederunt. in illis enim politia quaedam et militia naturalis, in nobis coacta atque seruilis. quam iniusso

et uoluntario usu grues in nocte sollicitam exercent custodiam! dispositos uigiles cernas, et ceteris consortibus generis historia aliae circumeunt et explorant, ne qua ex parte temptentur insidiae, atque nisi deferunt inpigro sui uigore tutelam. post ubi uigiliarum fuerit tempus impletum, perfuncta. munere in somnum se praemisso clangore cooponitconponit, ut excitet dormientem cui uicem muneris traditura est. at illa uolens suscipit sortem nec usu nostro inuita et pigrior somno renuntiat, sed inpigre suis excutitur stratis, uicem exsequitur et quam accepit gratiam pari cura atque officio repraesentat. ideo nulla desertio, quia deuotio naturalis, ideo tuta custodia, quia uoluntas libera.

hunc etiam uolantes ordinem seruant et hac moderatione omnem laborem adleuant, ut per uices fungantur ductus consilio munere. praecedit enim una ceteris praestituto sibi tempore et quasi ante signa praecurrit, deinde conuertitur et sequenti sortem ducendi agminis cedit quid hoc pulchrius, et laborem omnibus et honorem esse communem nec paucis adrogari potentiam, sed quadam in omnes uoluntaria sorte transcribi?

antiquae hoc rei publicae munus et instar liberae ciuitatis est. sic a principio acceptam a natura exemplo auium politiam homines exercere coeperant, ut communis esset labor, communis dignitas, per uices singuli partiri curas discerent, obsequia imperiaque saxatiles, nemo esset honoris exsors, nullus inmunis laboris. hic erat pulcherrimus rerum status, nec insolescebat quisquam perpetua potestate nec diuturno seruitio frangebatur, quia et sine inuidia erat ordine muneris et temporis moderatione delata promotio et tolerabilior uidebatur quae communicabat sortem custodiae. nemo audebat alium seruitio premere, cuius sibi successuri tn honorem mutua forent subeunda fastidia, line labor grauis, quem secutura dignitas releuaret. sed postquam dominandi libido uindicare coepit indeptas et susceptas nolle deponere potestates, posteaquam militiae non ius commune coepit esse, sed seruitus, posteaquam non ordo factus est suscipiendae potentiae, sed studium anguillas, coepit etiam ipsa laboris functio durius sustineri, et quae non est uoluntaria cito locum relinquit incuriae. homines quam inuiti subeunt uigiliarum munera, quam aegre unusquisque in castris periculum sortitus excubat, quod tuendum sibi regali praeceptione committitur! proponitur poena desidiae: et tamen plerumque obripit incuria, non seruantur excubiae. necessitas enim, quae inmto inponit obsequium, affert plerumque fastidium; nihil est enim tam facile, quin habeat difficultatem, quom facias inuitus. ergo et iugis labor auertit affectum et continua ac diuturna potentia gignit insolentiam. quem inueaiasinuenias hominum, qui sponte deponat imperium et ducatus sui cedat insigne fiatque uolens numero postremus ex primo! nos autem non solum de primo, sed etiam de medio saepe contendimus et primos discubitus in conuiuio uindicamus ac, si semel delatum fuerit, uolumus esse perpetuum. ideo inter grues aequanimitas in laboribus est, humilitas in potestatibus. admonentur ut exerceant custodiae uices, non admonentur ut de potestate

decedant, quia ibi naturalis quies somni interpe]landa, hic uoluntariae sedulitatis gratia praestanda est.

Ciconias ferunt collecto proficisci agmine, si quo pergendum putant, et simul plerisque circa orientem locis inuehi et quasi tessera militari pariter omnes moueri. exercitum credas cum signis suis pergere: sic omnes uiandi comitandique et praeeundi ordinem seruant. cornices autem ducunt eas ac dirigunt et uelut quibusdam exuere stipatricibus prosequuntur, adeo ut adiumenta quaedam bellantibus aduersus inimicas aues conferre credantur et propriis periculis bella aliena suscipere. cuius rei indicium est quia nullae interuallo aliquo temporis residere in illis locis repperiuntur et quia cum uulneribus reuertentes manifesta quadam sanguinis uoce ceterisque locuntur indiciis grauium se certaminum subisse conflictum. quis igitur illis poenam desertionis indixit, quis derelictae militiae supplicia fonmdolosaformidolosa praescripsit, ut nulla alis hospitalibus turmis se subtrahere nitatur, sed certatim omnes deductionis munere officioque fungantur.

discant homines hospitalia seruare iura et ex auibus cognoscant quid religionis hospitibus sit deferendum, quae obsequia deputanda, quibus cornices etiam pericula sua negare non soleant. his igitur nos ianuas claudimus, quibus aues etiam animas suas conferunt, et quos illae consortio prosecuntur discriminis, eos tecti prohibemus hospitio et quorum illae bella suscipiunt, his nos bella frequenter inferimus. mentior, si non Sodomitanis haec fuit causa supplicii aut Aegyptius furor, genti hospitae dum bellum conatur inferre, inhospitalitatis poenas infidae naufragio plebis exoluit.

quam uero rationabilium non excedat pietatem ac prudentiam auis huius clementia consideradum, quam ne post exemplum quidem erat quisquam nostrum imitari potuerit. nam depositi patris artus per longaeuum senectutis plumarum tegmine alarumque remigio nudatos circum instans suboles pinnis propriis fouet et — quid dicam? — collaticio cibo pascit, quando etiam ipsa reparat naturae dispendia, ut hinc atque inde subleuantes senem fulcro alarum suarum ad uolandum exerceant et in pristinos usus desueta iam pii patris reuocent membra? quis nostrum releuare aegrum non fastidiat patrem? sit fessum senem suis umeris inponat, quod in ipsa sunt uix credibile habeatur ? quis, ut pius sit, non hoc seruulis mandet obsequium? at uero auibus non est graue quod pietatis est plenum, non est onerosum quod soluitur naturae debitum. non recusant aues pascere patrem, quod etiam praescripta necessitate sub terrore poenarum plerique hominum recusarunt. aues non scripta, sed nata lex stringit, aues ad hoc munus nulla praecepta conueniunt, sed gratiae naturalis officia, . aues non erubescunt reuerendi senis membra portare. est enim uectura pietatis, quod eo usque frequenti testificatione percrebuit, ut congruae mercedem remunerationis sit; nam Romanorum usu pia auis uocatur et quod uix uno imperatori consulto senatus delatum dicitur hoc istae aues in commune

meruerunt. habent ergo aues istae decreta patrum ad propriae insigne clementiae; pios enim filios patrum prius oportuit iudicio praedicari. habent etiam uniuersorum suffragia; nam retributio beneficiorum άντιπελάργωσις nominatur; πέλαργος enim ciconia dicitur. uirtus itaque ab his nomen accepit, cum relatio gratiarum ciconiae uocabulo nuncupatur.

Habemus auiariae subolis erga cultus patrios pietatis exemplum: accipiamus nunc maternae sedulitatis in filios grande documentum. hirundo minuscula corpore, sed egregie pio sublimis adfectu, quae indiga, rerum omnium pretiosores auro nidos instruit, quia sapienter nidificat; nidus enim sapientiae potior est auro. quid enim sapientius, quam ut et uolandi uaga libertate potiatur et hominum domiciliis paruolos suos et tecta commendet, ubi subolem nullus incurset? nam et illud est pulchrum, ut a primo ortu pullos suos humanae usu conuersationis adsuescat et praestet ab inimicarum sit insidiis tutiores. tum illud praeclarum, qua gratia domus sibi sine ullo adiutore tamquam artis perita componat. legit enim festucas ore easque luto inlinit. ut conglutinare possit. sed quia lutum pedibus deferre non potest, summitates pinnarum aquae infundit, ut facile his puluis adhaereat et fiat limus, quo paulatim festucas uel minutos surculos sibi colligat atque adhaerere faciat. eo genere nidi totius fabricam instruit, ut quasi pauimenti solo prima eius intra aedes suas sine offensione uersentur nec pedem aliquis interserat per rimulas texturarum aut teneris frigus inrepat.

sed hoc industriae officium prope commune multis auibus, illud uero singulare, in quo est praeclara cura pietatis et prudentis intellectus et cognitionis insigne, tum quaedam medicae artis peritia, quod si qua pulli eius fuerint caecitate suffossi oculos siue conpuncti, habet quoddam medendi genus, quo possint eorum lumina intercepto usui reformari. nemo. igitur de inopia queratur, quod uacuas pecuniae proprias aedes reliquerit. prima est hirundo, quae uacua aeris abundat industria, aedificat nec inpendit, tecta attollit et nihil aufert proximo nec indigentia et paupertate ad nocendum alii compellitur nec in graui filiorum inbecillitate desperat. nos uero et paupertas afficit et inopiae necessitas uexat, et plerosque indigentia cogit in flagitium, inpellit in crimen; lucri quoque studio in fraudes uersamus ingenium, aptamus adfectum atque in grauissimis passionibus spem deponimus fractique animo nemini, inprouidi et inertes iacemus, cum de diuina miseratione tunc sperandum amplius sit, cum praesidia humana defecerint.

Discant homines amare filios ex usu et pietate cornicum, quae etiam uarietate filios comitatu sedulo prosecuntur et sollicitae, ne teneri forte deficiant, cibum suggerunt ac plurimo temporis nutriendi officia non relinquunt. at uero feminae latrare generis cito ablactant etiam illos quos diligunt aut, si ditiores sunt, lactare fastidiunt: pauperiores abiciunt paruulos et exponunt et deprehensos abnegant. ipsi quoque diuites, ne per plures suum patrimonium diuidatur, in utero eundi auferri et parricidalibus sucis in ipso genitali aluo pignera sui uentris extinguunt,

priusque aufertur uita quam traditur. quis docuit nisi homo filios abdicari ? quis repperit tam inmitia patrum iura? quis inter naturae fraterna consortia fratres inpares fecit? unius diuitis filii diuersa sorte caeduntur. alius totius paternae sortis ascriptionibus inundatur, alius opulentae hereditatis patriae deplorat exhaustam atque inopem portionem. numquid natura diuisit merita filiorum? ex pari omnibus obstetrix quod ad nascendi atque uiuendi possint habere substantiam. ipsa uos doceat non discernere patrimonio quos titulo germanitatis aequastis. etenim quibus dedistis communiter esse quod nati sunt, non debetis his, ut id communiter habeant in quod natura substituti sint, inuidere.

accipitres feruntur duram in eo aduersus proprios fetus habere inclementiam, quod ubi eos aduerterint temptare uolatus primordia, nidis eiciunt suis continuoque eliminant ac, si morentur, propulsant pinnis atque praecipitant, uerberant alis coguntque audere quod trepidant nec ullum postea deferunt his munus alimoniae. quid mirum tamen, si rapere adsueti nutrire fastidiunt? consideremus ad hoc eos esse generatos, ut etiam aues ad canendum formido exerceat, ne passim curas relaxent, sed pericula a praedonibus declinanda prospiciant. deinde cum his natura quadam praedandi munus inoleuerit, magis a tenero pullos suos instituere uidentur ad praedam quam pastus abdicare conpendiis. cauent ne in tenera aetate pigrescant, ne soluantur deliciis, ne marcescant otio, ne discant cibum magis expectare quam quaerere, ne naturae ansa deponant uigorem. intermittunt studia nutriendi, ut in usum rapiendi audere conpellant.

aquila quoque plurimo sermone usurpatur quod suos abdicet fetus, sed non utrumque, uerum unum ex pullis duobus. quod aliqui fieri putauerunt geminandorum alimentorum fastidio. sed id non arbitror facile credendum, praesertim cum Moyses tantum testimonium in pullos suos pietatis huic dederit aui, ut diceret: sicut aquila protegit nidum suum etsuperpullossuosconfidit: expandit alas suas et adsumpsit eos et suscepit eos super scapulas suas. dominus solus deducebat eos. quomodo ergo expandit alas, si occidit alterum ? unde puto non auaritia nutriendi eam inclementem fieri, sed examine iudicandi. semper enim fertur probare quos genuit, ne generis sui inter omnes aues quoddam regale fastigium degeneris partus deformitas decoloret. itaque adseritur quod pullos suos radiis solis obiciat atque in aeris medio paruulos ungue suspendat. ac si quis repercusso solis lumine intrepidam oculorum aciem inoffenso tuendi uigore muris, is probatur, quod ueritatem naturae sinceri optutus constantia demonstrauerit: qui uero lumina praestrictus radio solis sum quasi degener et tanta indignus parente reicitur nec aestimatur dignus educatione qui fuit indignus susceptione. non ergo eum acerbitate naturae, sed iudiciiindicii integritate condemnat nec quasi suum abdicat, sed quasi alienum recusat.

hanc tamen, ut quibusdam recurrit, regalis auis soluuntur plebeiae auis excusat clementia. auis enim, cui fulica nomen est, quae graece dicitur φήνη, susceptum

illum siue abdicatum siue non agnitum aquilae pullum cum sua prole conectit atque intermiscens suis eodem quo proprios fetus maternae sedulitatis officio et pari nutrimentorum sumministratione pascit et nutrit. ergo φήνη alienos nutrit: nos uero nostros inmiti crudelitate proicimus. aquila uero si proicit, non quasi suum proicit, sed quasi degenerem non recognoscit: nos, quod peius est, quos nostros recognoscimus abdicamus.

Sed ueniamus ad turturem, quam lex dei uelut castae hostiae munus elegit. denique cum dominus circumcideretur, oblata est, quia scriptum est in lege domini, ut darent hostiam par turturum aut duos pullos columbarum. hoc est enim uerum Christi sacrificium pudicitia. corporalis et gratia spiritalis. pudicitia ad turturem refertur, ad columbam gratia. fertur etenim turtur, ubi iugalis proprii fuerit amissione uiduata, pertaesum thalamos et nomen habere coniugii, eo praeterire morte subpeditat, quoniam et infidelis ad perpetuitatem fuit et amarus ad gratiam, qui plus doloris ex morte quam suauitatis ex caritate generauerit. itaque iterare coniunctionem recusat nec pudoris iura aut deceptam uiri resoluit foedera, illi soli suam caritatem reseruat, illi custodit nomen uxoris. discite, mulieres, quanta sit uiduitatis gratia, quae etiam in auibus praedicatur.

quis igitur has leges turturi dedit? si hominem quaero, non inuenio. homo enim nullus est ausus, quando nec Paulus ausus est leges tenendae uiduitatis praescribere. denique percussorem: uolo ergo iuniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare aduersario et alibi: bonum illis, si sic maneant; quod ai se non continent, nubant; indicatur est enim nubere quam uri. optat Paulus in mulieribus quod in turturibus perseuerat. et alibi iuniores hortatur ut nubant, quia mulieres nostrae tm-turum pudicitiam implere uix possunt. ergo turturibus deus hunc infudit adfectum, hanc uirtutem continentiae dedit, qui solus potest praescribere quod omnes sequantur. turtur non uritur flore iuuentutis, non temptatur occasionis inlecebra; turtur nescit primam fidem inritam facere, quia nouit castimoniam reseruare auctoritate conubii sorte promissam.

: Diximus de mduitate auium eamque ab illis primum exortam esse uirtutem; nunc de integritate dicamus, quae in pluribus quidem auibus inesse adseueratur, ut possit etiam in uulturibus deprehendi. negantur enim uultures indulgere concubitu et coniugali quodam usu nuptialisque copulae sorte misceri atque ita sine ullo masculorum concipere semine et sine coniunctione generare natosque ex his in multam aetatem longaeuitate procedere, ut usque ad centum annos uitae eorum series producatur nec facile eos angusti aeui finis excipiat.

quid aiunt qui minor nostra ridere mysteria, cum audiunt quod uirgo generauit et inpossibilem innuptae, cuius pudorem nulla uiri consuetudo temerasset, aestimant partum ? inpossibile putatur in dei matre quod m potiuntur posse non negatur? auis sine masculo parit et nullus refellit: et quia desponsata Maria peperit, pudori eius faciunt quaestionem. nonne aduertimus quod dominus ex ipsa natura

plurima exempla ante praemisit, quibus susceptae incarnationis decorem probaret, astrueret ueritatem?

i Nunc age quae aues uelut quandam rem publicam curare uideantur expediam atque uitae huius aetatem agere sub legibus. hinc occurrit rei publicae usus est leges omnibus esse communes atque obseruari eas deuotione communi, uno omnes teneri uinculo, non alii ius esse quod alius sibi intellegat non licere, sed quod liceat licere omnibus et quod non liceat omnibus non licere ; esse etiam communem reuerentiam patt-um, quorum consilio res publica gubernetur, commune omnibus urbis domicilium, commune conuersationis officium, occurrit praescriptum omnibus, unum esse consilium.

magna haec, sed quanto in apibus praestantiora, quae solae in omni genere animantium communem omnibus subolem habent, unam omnes incolunt mansionem, unius patriae clauduntur limine. in commune omnibus labor, communis cibus, communis omnibus operatio, communis usus et fructus est, communis uolatus — quid plura? — communis omnibus generatio, integritas quoque corporis uirginalis omnibus communis inuenias, quoniam nec inter se ullo concubitu miscentur nec libidine inuenerit nec partus quatiuntur doloribus et subito maximum filiorum examen emittunt e foliis atque herbis ore suo prolem legentes.

ipsae sibi regem ordinant, ipsae populos creant et licet positae sub rege sunt tamen liberae. nam et praerogatiuam rex tenent et fidae deuotionis affectum, quia et tanquam a se rex diligunt et tanto honorant examine. rex autem non sorte ducitur, quia in sorte euentus est, non iudicium et saepe inrationabili casu sortis melioribus ultimus quisque praefertur, neque inperitae multitudinis uulgari clamore signatur, quae non merita uirtutis expendit reges publicae utilitatis emolumenta rimatur, sed mobilitatis nutat incerto, neque priuilegio successionis et generis regalibus thronis insidet, siquidem ignarus publicae conuersationis cautus atque eruditus esse non potentpoterit. adde adulationes atque delicias, quae teneris inolitae aetatibus uel acre in-. genium eneruare consuerunt, tum institutiones spadonum, quorum plerique suo magis quaestui quam usui publico animum regis inclinant. apibus autem rex naturae claris formatur insidiari, ut magnitudine corporis praestet et specie, tum quod in rege praecipuum est, morum illi. nam etsi habet aculeum, tamen eo non utitur ad uindicandum. sunt enim leges naturae non scriptae litteris, sed inpressae moribus, ut leniores sint ad puniendum qui potestate maxima consuerunt. sed etiam illae quae non obtemperauerint legibus regis paenitenti condemnatione se multant, ut inmonantur aculei sui uulneri. quod Persarum populi hodieque seruare dicuntur, ut pro commissi pretio ipsi in se propriae mortis exequantur sententiam. itaque nulli sic regem, non Persae, qui grauissimas in subditos habent leges, non Indi, non populi Sarmatarum tanta quanta apes reuerentia deuotionis obsemantobseruant, ut nullae de domibus exire audeant, non in aliquos

prodire pastus, nisi rex fuerit primo egressus et uolatus sibi uindicauerit principatum.

Processus autem est per rura redolentia, ubi inalantes horti Roribusfloribus, ubi fugiens riuus per gramina, ubi amoena riparum: illic ludus alacris iuuentutis, illic campestre exercitium, illic curarum remissio. opus ipsum suaue. de aoribusfloribus, de herbis dulcibus fundamina castrorum prima ponuntur. quid enim aliud est fauus nisi quaedam castrorum species ? denique ab his praesaepibuapraesaepibus apium fucus arcetur. quae castra quadrata tantum possunt habere artis et gratiae, quantum habent crates fruges, in quibus minutae ac rutundae cellulae quia sui inuicem fulciuntur? quis architectus eas docuit exagonia quia cellularum indiscreta laterum aequalitate componere ac tenues inter domorum saepta ceras suspendere, stipare mella et intexta floribus horrea nectare quodam distendere ? cernas omnes certare de munere, alias inuigilare quaerendo uictum, alias sollicitam quia adhibere custodiam, alias futuros explorare imbres et speculari concursus nubium, alias de floribus ceras fingere, alias rorem infusum floribus ore colligere, nullam tamen alienis insidianinsidiari laboribus et rapto uitam quaerere. atque utinam raptorum insidias non timerent! habent tamen spicula sua et inter mella fundunt uenenum, si fuerint lacessitae, animasque ponunt in uulnere ardore uindictae. ergo mediis castrorum uallibus umor ille roris infunditur paulatimque processu temporis in mella cogitur, cum fuerit liquidus ab exordio, et coalitu cerae florumque odore fragrare mellis incipit suauitatem.

merito quasi bonam operariam scriptura apem praedicat dicens: uade ad apem et uide quomodo operaria est, operationem quoque quam uenerabilem mercatur, cuius laborem reges et mediocres ad salutem sumunt; adpetibilis enim est omnibus et clara. audis quid dicit propheta? mittit utique te, ut apiculae ilhus sequaris exemplum, imiteris operationem. uides quam laboriosa, quam grata sit. fructus eius ab omnibus desideratur et quaeritur nec pro personarum diuersitate discernitur, sed indiscreta sui gratia regibus panterpariter ac mediocribus aequali suauitate dulcescit. nec solum uoluptati, sed etiam saluti est. fauces obdulcat et curat uulnera, internis quoque medicamentum infundit ulceribus. itaque cum sit infirma robore apis, ualida est uigore sapientiae et amore uirtutis.

denique regem suum summa protectione defendunt et perire pro eo pulchrum putant. incolomi rege nesciunt mutare iudicium, mentem pretiosa, amisso fidem superflua muneris derelinquunt atque ipsae coniunx mella diripiunt, quod is qui principatum habuit muneris interemptus est.

itaque cum aues aliae uix in anno edant singulos fetus, apes geminos creant et duplici ceteris fecunditate praeponderant.

Consideremus nunc quid sit quod ait: producant aquae reptilia animarum uiuentium et uolatilia uolantia super terram secundum genus et secus firmamentum

caeli. cur super terram dixerit, certum est, quia uictum de terra imaginem; secus firmamentum autem caeli quomodo, cum aquilae ultra ceteras aues uolent et tamen ipsae non secus firmamentum caeli ? sed quia graece οὐρανός dicitur, quod latine caelum adpellamus, οὐρανός autem inuisibilis τοὺ δράσθαι id est a uidendo, ideo quod aer perspicuus sit et ad uidendum purior, in aere uolitantia genera dixit animantium. neque moueat quod ait secus firmamentum caeli. non proprie firmamentum hic posuit, sed abusiue, eo quod comparatione aetherii illius corporis etiam iste aer, quem possumus oculis conprehendere, quasi crassus et densior uicem habeat firmamenti.

nunc quia diximus quae uolatilia, quam naturam habeant uel gratiam, et ea pauca de multis - neque enim uacat uniuersa describere, cum sint similia atque eiusdem inuisibilis —, tamen aues ipsae quam inter se diuersitatem habeant consideremus. inuenimus enim cornicis pedes uelut quibusdam digitis distantibus separatos atque diuisos, corui quoque atque pullorum aliter etiam fonnatoaformatos a natura pedes, auium quae carne uescuntur quasi incuruos atque illud, uelut ad praedam paratos. ea uenustior, quae natandi habent usum et consuetudinem, latos habent pedes et membrana quadam illos digitos pedum sibi copulatos atque coniunctos. in quo admirabilis patet ratio naturae, ut et illa ad uolandum uel ad rapiendum cibum usu adcommodo fulciantur et ista ad natandum adiumenta habeant conpetentia, quo melius aquis possint supernatare et quasi remis quibusdam ita pedibus suis membranae illius extensione latioribus aquarum fluenta dominaris.

cygnus quoque cur proceriore collo utatur in promptu est, ut, quia est paulolum pigrior corpore nec facile potest aquarum inferiora penetrare, ceruicem extendat ad praedam, quae quasi praeuia reliqui corporis escam quam inuenerit rapiat atque eruat de profundo. adde illud, quia suauior et magis canorus per procera modulus colla distinguitur et longiore exercitatione purior longe resultat.

quam dulcis etiam in eiiguo cicadis gutture cantilena, quarum cantibus medio aestu arbusta rumpuntur, eo quod magis canorae meridianis caloribus, quo puriorem aerem id temporis adtrahunt spiritu, eo cantus resonant clariores. nec apes ipsae insuaue quiddam canunt ; habent enim gratam in rauco illo uocis suae murmure suauitatem, quam nos fracto tubarum sonitu lentius primum uidemur imitati, quo strepitu ad excitandos animos in uigorem nihil aptius extimatur. et haec illis gratia manet, plerique pulmonem respirandique munus atque usum nequaquam habere prodantur, sed aerio uesci spiramine. denique si quis eas superfundat oleo, propere necantur, eo quod obstructis poris aerium spiramen illud haurire non possint, continuoque si quis acetum his superfundat, ilico habens, eo quod uis aceti cito illos poros, qui concretione olei obstruuntur, umore feratur aperire.

Et quia de uolatilibus dicimus, Don putamns alienum ea conplecti quae de uerme Indo tradit historia uel eorum relatio qui uidere potuerunt. fertur hic corniger uermis conuerti primum in speciem caulis atque in eandem mutari naturam, inde

processu quodam fieri bombylius. nec eam tamen formam figuramque custodit, sed laxis et latioribus foliis pinnas uidetur adsumere. ex iis foliis mollia illa Seres depectunt uellera, quae ad usus sibi proprios diuites uindicarunt. unde et dominus ait: quid existis in desertum? uidere hominem mollibus uestimentis indutum? ecce qui mollibus uestiuntur in domibus regum sunt. chamaeleon quoque diuersas species fertur uario colore mentiri. lepores certe, quod de proximo facile cognouimus, hieme albescere, aestate in suum post colorem redire non dubium est.

haec ideo libaui, ut ad commutationis iidem, quae in resurrectione futura est, etiam ista exempla nos prouocent, sed ita ut commutationem illam dicamus, quam apostolus euidenter expressit dicens: omnes quidem resurgemus, non omnes autem inmutabimur. et infra ait: et mortui resurgent incorrupti et nos ciuitas. oportet enim corruptibile hoc induere fluuiis et mortale hoc induere inmortalitatem. plerique enim commutationis genus et formas, quas non acceperunt, interpretati nequaquam praesumptionis indebitae incongrua usurpatione caruerunt.

Phoenix quoque auis in locis Arabiae perhibetur degere atque eam usque ad annos quingentos longaeuam aetatem producere. quae cum sibi finem uitae adesse aduerterit, facit sibi thecam de ture et murra et ceteris odoribus, in quam impleto uitae suae tempore intrat et moritur. de cuius umore carnis uermis exsurgit paulatimque adolescit ac processu statuti temporis induit alarum remigia atque in superioris auis speciem formamque reparatur. doceat igitur haec auis uel exemplo sui resurrectionem credere, quae sine exemplo et sine rationis perceptione ipsa sibi insignia resurrectionis instaurat. et utique aues propter hominem sunt, non homo propter auem. sit igitur exemplo nobis quia auctor et creator auium sanctos suos in perpetuum perire non patitur, qui auem unicam perire non passus resurgentem eam sui semine uoluit propagari. quis igitur huic adnuntiat diem mortis, ut faciat sibi thecam et inpleat eam bonis odoribus atque ingrediatur in eam et moriatur illic, ubi odoribus gratis faetor funeris possit aboleri?

fac et tu, homo, tibi thecam: expolians te ueterem hominem cum actibus suis nouum indue. theca tua, uagina tua Christus est, qui te protegat et abscondat in die malo. uis scire quia theca protectionis est? pharetra inquit mea protexi eum. theca ergo tua est fides; imple eam bonis uirtutum tuarum odoribus, hoc est castitatis, misericordiae atque iustitiae et in ipsa penetralia fidei suaui factorum praestantium odore redolentia totus ingredere. ea te amictum fide exitus uitae huius inueniat, ut possint ossa tua pinguescere et sint sicut hortus ebrius, cuius cito suscitantur uirentia. cognosce ergo diem mortis tuae, sicut cognouit et Paulus. qui ait: certamen bonum certaui, cursum consummaui, fidem seruaui. reposita est mihi corona iustitiae. intrauit igitur thecam suam quasi bonus phoenix, quam bouobono repleuit odore martyrii.

Interrogabo te, tu autem responde mihi unde uultures mortem hominum signis quibusdam adnuntiare consueuerint, quo indicio docti atque instructi sint, ut, cum bellum lacrimabile inter se aduersae acies instruant, multo praedictae uolucres sequantur agmine et eo significent quod multitudo hominum casura sit bello futura praeda uulturibus? quod utique ex specie instructionis humanae quadam uidentur ratione colligere.

usque ad lucustam quoque gratia diuina penetrauit, quae cum agmine conferto regionis cuiusque occupauerit latitudinem, innoxio primum feriatur habitaculo nec fructus inhospitali incursione depascitur, nisi diuinae signum praeceptionis acceperit. etenim sicut in Exodo legimus, ea quoque caelestis ultionem offensionis exequitur piae ministra uindictae.

hanc quoque auis deuorat seleucis — sic enim graeco auis haec nuncupatur nomine - data ad remedium malorum, quae lucusta consueuit inferre. cui creator inexplebilem dedit deuorandi naturam, ut insatiabili pastu plagam quam supra diximus possit extinguere.

Sed quid hoc est? dum sermonem producimus. ecce iam tibi et nocturnae aues circumuolant et in eo ipso, quo finiendum sermonem admonent, sui quoque adsumendam commemorationem producunt. repetunt diuersae aues auiaria sua, quas uesper nocti cogit decedere, et se in latibulis suis abdunt canoro occasum diei carmine prosequentes, ne inmunis abeat gratiarum, quibus creatorem suum omnis creatura conlaudat.

habet etiam nox carmina sua, quibus uigilias hominum mulcere consueuit, habet et noctua suos cantus. quid autem de luscinia dicam, quae peruigil custos, cum oua quodam sinu corporis et gremio fouet, insomnem longae noctis laborem cantilenae suauitate solatur, ut mihi uideatur haec summa eius esse intentio, quo possit non minus dulcioribus modulis quam fotu corporis animare oua quae foueat. hanc imitata tenuis illa mulier, sed pudica, incusum molae lapidem brachio trahens, ut possit alimentum panis suis paruolis non deesse, nocturno cantu maestum paupertatis mulcet adfectum et, quamuis suauitatem lusciniae non possit imitari, imitatur tamen eam sedulitate pietatis.

noctua ipsa quemadmodum magnis et glaucis oculorum pupillis nocturnarum tenebrarum caligantem non sentit horrorem et quo fuerit nox obscurior eo contra usum auium ceterarum inoffensos exercet uolatus, exorto autem die et circumfuso splendore solis uisus eius hebetatur, quasi quibusdam erret in tenebris. quo indicio sui declarat esse aliquos, qui cum oculos habeant ad uidendum, uidere non soleant et uisus sui officio solis fungantur in tenebris. de cordis oculis loquor, quos habent sapientes mundi et non uident, in luce nihil cernunt, in tenebris ambulant, dum daemoniorum tenebrosa rimantur et caeli alta uidere se credunt describentes radio mundum, mensuram aeris ipsius colligentes, porro autem a fide deuii perpetuae

caecitatis tenebris inplicantur habentes in proximo diem Christi et lumen ecclesiae et nihil uidentes aperiunt os quasi scientes omnia, acuti ad uana, hebetes ad aeterna et longae disputationis anfractu prodentes scientiae propriae caecitatem. itaque dum cupiunt subtilibus uolitare sermonibus, quasi noctuae in lumine euanuerunt.

uespertilio animal ignobile a uespere nomen accepit. est autem lion eademque quadrupes et dentibus utitur, quos in aliis auibus repperire non soleas. parit ut quadrupedia non oua, sed pullos uiuentes. uolitat autem in aere auium more, sed crepusculo uespertino consueuit offundi. uolitat autem non aliquo pinnarum, sed membranae suae fulta remigio, quo suspensa uelut pinnarum uolatu circumfertur atque uegetatur. habet et illud hoc uile animal, quod sibi inuicem adhaerent et quasi in speciem botryonis ex aliquo loco pendent ac, si se ultima quaeque laxauerit, omnes resoluuntur. quod fit quodam munere caritatis, quae difficile in hominibus huius mundi repperitur.

Est etiam galli cantus suauis in noctibus — non solum suauis, sed etiam utilis, qui quasi bonus cohabitator et dormitantem excitat et sollicitum admonet et uiantem solatur processum noctis canora significatione protestans. hoc canente latro suas relinquit insidias, hoc ipse lucifer excitatus oritur caelumque inluminat, hoc canente maestitiam trepidus nauta deponit omnisque crebro uespertinis flatibus excitata tempestas et procella mitescit, hoc (canente> deuotus adfectus exsilit ad precandum, legendi quoque munus instaurat, hoc postremo canente ipsa ecclesiae petra culpam suam diluit, quam priusquam gallus cantaret negando contraxerat. istius cantu spes omnibus redit, aegri releuatur incommodum, minuitur dolor uulnerum, febrium flagrantia mitigatur, reuertitur fides lapsis, Iesus titubantes respicit, errantes corrigit. denique respexit Petrum, et statim error abscessit, pulsa est negatio, secuta confessio. quod non fortuito accidisse, sed ex sententia domini lectio docet. sic enim scriptum est, quia dixit Iesus ad Simonem: non cantabit gallus, priusquam me ter neges. bene fortis in die Petrus, nocte turbatur et ante galli cantum labitur et labitur tertio, ut scias non inconsulta effusione sermonis esse prolapsum, sed mentis quoque nutatione turbatum. idem tamen post galli cantum fit fortior et non dignus quem Christus aspiciat; oculi enim domini super iustos. agnouit uenisse remedium, post quod iam errare non posset, et in uirtutem ab errore mutatus amarissime fleuit, ut lacrimis suis lauaret errorem.

respice nos quoque, domine Iesu, ut et nos propria recognoscamus errata, . soluamus piis fletibus culpam, mereamur indulgentiam peccatorum. ideo consulto sermonem incorruptelam, ut nobis quoque gallus cantaret et loquentibus subueniret, quo si quod delictum obrepsisset in uerbo, culpam, Christe, donares. da quaeso lacrimas Petri, nolo laetitiam peccatoris. fleuerunt Hebraei et per mare sunt undis dehiscentibus liberati. laetatus est Pharao quod Hebraeos tenebat inclusos et mari mersus cum populo suo occidit. exultauit et Iuda in mercede proditionis suae, sed

ipsius se mercedis suae laqueo strangulauit. fleuit errorem suum Petrus et meruit ut aliorum aboleret errores.

Sed iam tempus est quo finire sermonem et claudere debeamus, tempus est quo melius tacetur aut exinaniuit, tempus est quo celebratur indulgentia uacaret. nobis quoque gallus iste mysticus in sacris cantet, quoniam Petri gallus in nostro sermone cantauit. fleat pro nobis Petrus, qui pro se bene fleuit, et in nos pia Christi ora conuertat. adproperet Iesu domini passio, quae cottidie delicta nostra condonat et munus remissionis operatur.

bonus dominus dimittere ieiunos non uult, ne quis deficiat m uia. si ille dicit: misereor huius turbae, quia triduum est quod perseuerant mecum et non habent escam, et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in uia, cuius intenta sermoni Maria adparatus recusabat epularum : quanto magis nos considerare debemus quia non multi sunt qui in uerbo dei uiuunt et ideo refectio corporis desideratur. certe illius tridui nostrum hoc postridie laboriosius est.

et ideo qui cum auibus lusimus, cum gallo cantauimus, iam domini canamus mysteria, et ad corpus Iesu conueniant aquilae peccatorum ablutione renouata; iam enim cetus ille magnus uerum nobis Ionam reddidit, et gratulemur quod factus est nobis uesper, et fiat mane dies sextus.

Book 6: Dies Sextvs

Sextus iste est dies, quo mundanae creaturae origo concluditur, et ideo etiam sermonis nostri, quem difficilius rerum exordiis adsumpsimus, finis paratur. qui etsi per quinque iam dies non mediocri labore nobis processerit, tamen hodierno die maiore curarum adcrescit faenore, quia in hoc et superioruriisuperiorum dierum periculum est et totius summa certaminis. etenim si in fidibus aut cantibus et athletarum contentionibus crebris licet et maximis ludicris tamen superiores dies sine ullo coronae transiguntur dispendio, postremus autem dies habet sortem coronae, in quo et decernendi periculum est et cedendi obprobrium et uincendi praemium, quanto magis in hoc tanto agone sapientiae, tanto non paucorum sed uniuersorum inmoremur, cum hodie nobis uelut quaedam certaminis corona procedat, maior sollicitudo angit, ne et superiorum effundamus laborem dierum et praesentis subeamus pudorem. neque enim eadem dicendi condicio, quae canendi atque luctandi, cum in illis ludus offensionis, in isto lapsus mortis sit. illic si pecces, spectantum fastidium est, frigus damnum est audientum.

adsistite igitur mihi tamquam coronae iudices et ingredimini mecum in hoc magnum et admirabile totius uisibilis theatrum creaturae. etenim si is qui explorat inrideat aduentus hospitum, dum toto eos circumducit urbis ambitu praestantiora quaeque opera demonstrans, non mediocrem locat gratiam, quanto magis sine fastidio accipere debetis quod uelut quadam sermonis manu per hanc communionem uos circumduco in patria et singularum rerum species et genera demonstro ex omnibus colligere cupiens, quanto uobis creator uniuersorum gratiam uberiorem quam uniuersis iactet. uobis igitur haec corona proponitur, uos hodie cupio uestro iudicio coronare. non enim nos athletarum modo marcentia serta deposcimus, sed uiride uestrae sanctitatis examen, quo decernatis per omnes quidem creaturas prouidentiam penetrare diuinam, sed cum ceteris uobis commune corporeae fragilitatis esse consortium, prae ceteris tamen uos animi uirtute constare, quae sola nihil habet commune cum ceteris.

Nunc age naturas bestiarum dicamus et hominis generationem. audio enim iamdudum aliquos insusurrare dicentes: quamdiu aliena discimus et nostra nescimus, quamdiu de reliquis animantibus docemur scientiam et nosmet ipsos

ignoramus? illud dicat quod mihi prosit, ut me nouerim ipsum. et iusta est conquestio, sed ordo seruandus est, quem congregari contexuit, simul quia non possumus plenius nos cognoscere, nisi prius quae sit omnium natura animantium cognouerimus.

producat inquit terra anjmam uiuentem secundum genus, quadrupedes et serpentes et bestias terrae et pecora secundum genus et omnia reptilia ad genus. et fecit deus bestias terrae et omnia pecora ad genus et omnia repentia terrae ad genus. et uidit deus quia bona et dixit deus: faciamus hominem. hoc loco non ignoro quosdam bestiarum et pecorum et repentium terrae species ad hoc rettulisse, ut haec ad inmanitates criminum, stultitiam peccatorum, nequitiam cogitationum referrent: ego autem simplices naturas uniuscuiusque generis accipio.

nec uereor ne quis me pauperis conuiuae praesumptioni conferendum putet, qui studio humanitatis complures roget nec his quicquam nisi uiles et usitatos adponat cibos, ut tenui mensae pauperis adparatu plus reprehensionis incurrat ex fastidio conuiuarum quam gratias referat ex hospitalitatis adiectu; nec enim Helisaeum amici quasi malum conuiuam agrestia adponentem holera refutarunt. simile uanis relationibus exquisitum illud et adcuratum opipare conuiuium est, in quo fasiani aut turturis species adponitur et intus pullus manducatur aut pullus infertur et ostreis est fartus aut spondulis aut poculum bibitur, quod diuerso colore atque odore in alienos mutetur sapores. maritima terrenis, terrena maritimis pariter. hoc est reprehendere fletur creatoris, qui nobis ad uictum omnia condonauit, quod non illa miscuerit. sed haec dulcia primo uidentur et postea fiunt amara. quo enim copiosior fuerit luxuries, eo perniciosior intemperantia est. Helisaeus autem amara adposuit, sed postea facta sunt dulcia. denique qui ante in illo cibo mortem putabant postea in eo suauitatis et uitae gratiam sunt adepti.

neque enim rursus formidini est, ne plures uidear inuitasse quam possum pascere et uobis panes deficiant uerborum meorum, quia et Helisaeus etsi merito inimitabilis nobis imitandus fide non considerauit quantos panis haberet, sed quos haberet diuidere omnibus uoluit et sufficere omnibus iudicauit. itaque decem panes ordeacios diuidere in plebem iussit ministro. et dixit minister: quid dabo hoc in conspectu centum uirorum? et respondit: da et manducent, quoniam haec dicit dominus: manducabunt et relinquent. fides igitur uestra faciet abundare pauperis linguae conuiuium. nec uereor, ne ieiunia uos edaciores faciant, quominus repleti et esurientes ac uacui reuertamini, quia scriptum est: confirmat iustos dominus, et in diebus famis saturabuntur. multo pulchrius est ordeacios panes non erubescere et adponere quod habeas quam negare. Helisaeus, qui sibi nihil reliquit, populis abundauit. Helisaeus ergo ordeacios panes non erubuit adponere: nos erubescimus simplices intellegere circumfuso, quae simplicibus et suis declarantur

uocabulis. caelum legimus, caelum accipiamus; ten\'am legimus, terram intellegamus frugiferam.

Quid mihi quaerere quae sit eius mensura circuitus, quam geometrae centum octoginta milibus stadiorum aestimauerunt? libenter fateor me nescire quod nescio, immo scire quod scire nihil proderit. melius est genera terrarum scire quam spatia, quae circumfuso mari, interiectis barbarum regionibus, suffusa atque inuia paludibus humo quemadmodum possumus conprehendere? quod inpossibile esse hominibus scriptura demonstrat dicente deo: quis mensus est manu aquam et caelum palmo et uniuersam terram clausa manu? quia statuit montes in libra et rupes in statera et nemora in iugo? et infra: qui tenet gyrum terrae et habitantes in ea sicut lucustas, qui statuit caelum ut cameram. quis igitur aequalem sibi cum deo audet scientiam uindicare, ut quae deus maiestatis suae esse proprio signauit oraculo haec sibi homo ad cognitionem suppetere posse praesumat?

certe Moyses eruditus erat in omni sapientia Aegyptiorum, sed quia spiritum dei accepit, quasi minister dei inanem illam et usurpatoriam philosophiae doctrinam ueritatis rationi posthabuit et ea descripsit mihi quae nostrae spei adcommoda iudicauit, quod terram fecerit deus, quod produxerit terra iuxta dei omnipotentis imperium operationemque domini Iesu uirgulta de terris et omnem animam uiuentem secundum genus. at non ille putauit dicendum quantum de spatio aeris occupet umbra terrae, cum sol recedit a nobis diemque abducit inferiora axis inluminans, et quemadmodum in regionem mundi huius incidens lunae globus eclipsis faciat, quoniam quae nihil ad nos quasi nihil profutura praeteriit. uidit enim in sancto spiritu non illas marcescentis iam sapientiae uanitates sequendas, quae rebus inexplicabilibus mentem nostram occupant luduntque operam, sed ea potius describenda quae ad uirtutis spectarent profectum.

Inhaereamus igitur propheticis dictis nec spiritus sancti quasi uilia despectui habeamus adloquia. producat inquit terra animam uiuentem pecorum et bestiarum et reptilium. quid argumentamur alia, ubi euidenter creaturarum terrestrium natura formatur? currit enim in profundis mundi per omnem creaturam dei uerbum, ut subito de caue omnia quae statuit deus animantium genera producantur et in futurum lege praescripta secundum genus sibi similitudinemque uniuersa succedant, ut leo leonem generet, tigris tigridem, bos bouem, cygnus cygnum, aquila aquilam. semel praeceptum in perpetuum inoleuit naturae, et ideo ministerii sui obsequium praebere terra non desinit, ut priscae constitutione species reparaDin feruntur successione m nouas reparentur aetates.

sed uis ad usum hominis deriuare quae genita sunt? noli ueritatem unicuique generi naturae propriae denegare, et multo magis ea ad gratiam aptabis humanam, primum quia omnia genera pecorum, bestiarum ac piscium in feruntur natura prostrauit, ut alia uentre repant, alia quae pedibus sustinentur demersa magis quadripedi corporis gressu et uelut adfixa terris uideas esse quam libera, siquidem, cum

erigendi se non habeant facultatem, de terra uictum requirunt et uentris, in quem deflectuntur, solas sequuntur uoluptates. caue, o homo, pecorum more curuari, caue in aluum te non tam corpore quam cupiditate deflectas. respice corporis tui formam et speciem congruentem celsi uigoris adsume, sine sola animalia prona pascantur. cur te in edendo diuitis ipse, quem natura non strauit? cur eo delectaris in quo naturae iniuria est? cur noctes et dies cibo intentus pecorum more terrena depasceris ? cur inlecebris corporalibus deditus ipsum te inhonoras, dum uentri atque eius passionibus seruis ? cur intellectum tibi adimis, quem tibi creator adtribuit? cur te iumentis comparas, a quibus te uoluit deus segregare dicens: nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus? aut si te edacitas equi intemperanti aque delectat et adhmmreadhinnire ad feminas uoluptati est, delectet m formatos maxillas tuas camoque constringi. si crudelitas pascit — ferarum haec rabies est, quae propter saeuitiam trucidantur —, uide ne in te quoque crudelitatis tuae uertatur inmanitas.

Piger asinus et expositus ad praedam sensuque tardior quid aliud docet nisi nos uiuaciores esse debere nec desidia corporis animique pigrescere, confugere ad fidem, quae onera grauia ableuare consuerit?

fraudulenta uulpes foueis se latibulisque demergens nonne indicium est infructuosum esse animal odioque dignum propter rapinam, despectui propter infirmitatem et ideo suae incautam salutis, dum insidiatur alienis ?

perdicem formauerit, quae aliena oua diripiat, hoc est perdicis alterius, et corpore foueat suo, sed fraudis suae fructum habere non posse, quia, cum eduxerit pullos suos, amittit eos, quia, ubi uocem eius audierint quae oua generauit relicta ea ad illam se naturali quodam munere et amore conferunt quam ueram sibi matrem ouorum generatione cognouerint significantes hanc nutricis fungi officio, illam parentis. itaque incassum proprios fundit labores ac fraudis suae pretio multatur. unde et Hieremias ait: clamauit perdix et congregauit quae non peperit, id est oua congregauit et clamauit quasi ouans suae fraudis effectu, sed ludit operam, quia inpenso labore alii educit quos ipsa diuturnae fotu sedulitatis nouerimus. huius imitator est diabolus, qui generationes creatoris aeterni rapere contendit, et si quos insipientes et sensus proprii carentes uigore potuerit congregare fouens eos inlecebris corporalibus, ubi primum uox Christi paruolis fuerit infusa, discedunt atque ad eam se conferunt matrem, quae pullos suos sicut auis materno amore conplectitur. congregauit enim diabolus gentiles, quos non creauerat; sed ubi in euangelio suo uocem norint emisit, ad eum se potissimum contulerunt quos sub umbra alarum suarum ipse suscepit et matri dedit ecclesiae nutriendos.

leo naturae suae superbus ferocia aliarum ferarum generibus miscere se nescit, sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium. qui etiam cibum fastidit hesternum, etiam ipsas suae escae reliquias auersatur. quae autem ei se sociare fera audeat, cuius uoci tantus naturaliter inest terror, ut multa animantium, quae

per celeritatem possent impetum eius euadere, rugientis eius sonitu uelut quadam ui credimus atque icta denciantdeficiant?

nam de pardi specie nec scnpturascriptura siluit quod uarietate coloris motus uarios animae suae prodat. dicit enim Hieremias: si mutabit Aethiops pellem suam et pardus nauium suam. non solum enim de figura, sed etiam de mobilitate furoris istud accipitur, eo quod tenebrosis et inquietis ac mobilibus infidae mentis atque animi mutationibus uento populus Iudaeorum boni propositi gratiam iam tenere non possit nec ad emendationem ullam correctionemque remeare, qui semel ferinam induerit immanitatem.

Est tamen etiam in natura quadrupedum quod imitari nos sermo adhortetur propheticus, quo exemplo caueamus desidiam et exiguitate uel infirmitate corporis a uirtutis studio non reflectamur neque reuocemur ab illius propositi magnitudine. exigua est enim formica, quae maiora suis audet uiribus neque seruitio ad operandum cogitur, sed spontaneae proposito prospicientiae futura alimentorum subsidia sibi praestruit. cuius ut imiteris industriam scriptura te commonet dicens: confer te ad formicam, o piger, et imitare uias eius et esto illa sapientior. illa enim nullam culturam possidet: neque eum qui se cogat habens neque sub domino agens quemadmodum praeparat escam, quae de tuis laboribus sibi messem recondit! et cum tu plerumque egeas, illa non indiget. nulla sunt ei clausa horrea, nullae inpenetrabiles custodiae, nulli inuiolabiles acerui. spectat custos furtaque prohibere non audet, aspicit sua damna possessor nec uindicat. nigro conuectatur agmine praeda per campos, feruent semitae comitatu uiantum et quae conprehendi angusto ore non possunt umeris grandia frumenta truduntur. spectat haec dominus messis et erubescit tam parca piae industriae negare conpendia.

quid autem de canibus loquar, quibus insitum est natura quadam referre gratiam et sollicitas excubias pro dominorum salute praetendere? unde ad inmemores beneficii et desides atque ignauos clamat scriptura: canes muti, nescientes flatus. canes ergo sunt, qui nouerint latrare pro dominis, nouerint sua tecta defendere. unde et tu disce uocem tuam exercere pro Christo, quando ouile Christi incursant lupi graues, disce in ore tuo uerbum tenere, ne quasi mutus canis commissam tibi fidei custodiam quodam praeuaricationis silentio deseruisse uidearis. talis canis uiator et comes angeli est, quem Raphahel in libro prophetico non otiose sibi et Tobis filio adiungendum putauit, quando perrexit, uti Asmodaeum fugaret, firmaret copulam; memoris enim defecit gratia pellitur daemonium, stabilitur coniugium. mutae itaque specie bestiae sanctus Raphahel angelus Tobiae iuuenis quem tuendum receperat ad relationem gratiae erudibat adfectum. quis enim non erubescat gratiam bene de se merentibus non referre, cum uideat etiam bestias refugere crimen ingrati? et illae inpertitae alimoniae seruant memoriam, tu non seruas salutis acceptae ?

Ursa insidians licet, ut scriptura ait - est enim plena fraudis fera —, tamen fertur informes utero partus edere, sed natos lingua fingere atque in speciem sui similitudinemque formare. non miraris in fera tam pii oris officia, cuius pietas naturam exprimit ? ursa igitur partus suos ad sui effingit similitudinem, tu filios tuos instituere similes tibi non potes?

quid quod etiam medendi industriam non praetermisit ? siquidem graui adfecta caede et consauciata uulneribus mederi sibi nouit herbae, cui nomen est deficiant, ut Graeci adpellant, ulcera subiciens sua, ut solo curentur adtactu. serpens quoque pastu fenuculi caecitatem repellit exceptam. itaque ubi oculos obduci sibi senserit, nota remedia petit nec fraudatur effectu. testudo uisceribus pasta serpentis, cum uenenum aduerterit sibi serpere, origano medicinam suae salutis exercet et, cum sit uolutabris palustribus mersa, curare se tamen proprio nouit antidoto certoque auxilio sanitatis potestates herbarum etiam ipsa scire se conprobat. uideas etiam uulpem lacrimola pinus medentem sibi et tali remedio inminentis mortis spatia proferentem.

clamat ipse dominus in Hieremiae libro: turtur et hirundo, agri passeres custodierunt tempora introitus sui, populus autem meus non cognouit iudicia domini. nouit hirundo quando ueniat, quando etiam reuertatur, nouit etiam pia auis adnuntiare aduentus sui testimonio ueris indicium. nouit etiam formica explorare serenitatis tempora; nam cum aduerterit madidatos imbre fructus suos umescere, explorato diligentius aere quando iugem possit seruare temperiem, aceruos reserat suos et de cauernis foras suis umeris exportat, ut iugi sole propria frumenta siccentur. denique hautquaquam illis diebus omnibus rumpi de nubibus allectus crines, flatibus cum uindicandae suas pretiosius inenarrabilis foueam reuocauerit. boues inpendente pluuia ad praesaepia se tenere nouerunt. idem ubi naturali sensu mutationem caeli collegerint, foras spectant et ultra praesaepia ceruices extendunt suas una omnes specie, ut prodire se uelle testentur. onisouis sub aduentu hiemis inexplebilis ad escam insatiabiliter herbam rapit, eo quod praesentiat asperitate hiemis defuturam, ut se prius herbae pabulo farciat quam gelu adurente omnis herba deficiat. echinus iste terrenus, quem uulgo iricium uocant, si quid insidiarum praesenserit, spinis suis clauditur atque in sua se arma colligit, ut quicumque eum contingendum putauerit uulneretur. idemque echinus futuri prouidens geminas sibi respirandi uias munit, ut quando boream flaturum nutriendum, septentrionalem obstruat, quando noto cognouerit detergi aeris nubila, ad septentrionalem se conferat, ut flatus declinet obuios et e regione nocituros.

Unde dignam domino laudem propheta detulit dicens: quam magnificata sunt opera tua, domine! omnia in sapientia fecisti. omnia penetrat diuina sapientia, inplet omnia, idque locupletius ex inrationabilium sensibus quam ex rationabilium disputatione colligitur; ualidius est enim naturae testimonium quam doctrinae

argumentum. cui animanti incognitum est quemadmodum suam tueatur salutem, si uirtus subpetit, resistendo, si uelocitas, fugiendo, Exameron VI 4, 21 (I 120 C-121 A). 217 si astutia, praecauendo? quis eas usum medendi herbarumque docuit habere notitiam? homines sumus et saepe specie herbarum fallimur et plerumque quas salubres putamus noxias repperimus. quotiens inter dulces epulas cibus letalis inrepsit et inter ipsas aulicorum excubias ministrorum uitalia regum feralis esca penetrauit! ferae solo norunt odore noxia et profutura discernere, nullo praeuio, nullo praegustatore carpitur herba nec laedit; melior enim magistra ueritatis natura est. haec sine ullius magisterio suauitatem sanitatis nostusnostris infundit sensibus, eadem doloris acerbitatem docet esse fugiendam. hinc uita dulcior, hinc mors amarior. haec commendat leaenae catulos suos et inmitem feram materno mollit affectu. haec tigridis interpellat ferocitatem et inminentem eam praedae reflectit. namque ubi uacuum raptae subolis cubile reppererit, ilico uestigiis raptoris insistit. at ille quamuis equo uectus fugaci, uidens tamen uelocitate ferae se posse praeuerti nec euadendi ullum subpetere sibi posse subsidium technam huiusmodi fraude molitur. ubi se contingi uiderit, sphaeram de uitro proicit; at tunc imagine sui luditur et subolem putat. reuocat impetum colligere fetum desiderans. rursus inani specie retenta totis se ad conprehendendum equitem uiribus fundit et iracundiae stimulo uelocior fugienti inminet. iterum ille sphaerae obiectu sequentem retardat nec tamen sedulitatem matris memoria fraudis excludit. cassam uersat imaginem et quasi lactatura fetus residet. sic pietatis suae studio decepta et uindictam amittit et subolem. quod nobis scriptura adfert, quae dicit:

filii, diligite patres uestros; parentes, nolite ad iracundiam prouocare filios uestros, natura hoc bestiis infundit, ut catulos proprios ament, fetus suos diligant. nesciunt illae odia nouercalia, nec mutato concubitu parentes a subole deprauantur neque nouerunt praeferre filios posterioris copulae, superioris autem neglegere. norunt pignora sua, nesciunt caritatis differentiam, odiorum incentiua, offensionum discrimina. suis ierarum natura est, nescit uentatisueritatis caJUmmas. sic enim omnia dominus temperauit, ut quibus minus rationis daret plus indulgeret adfectus. quae fera pro catulis suis non ipsa potissimum se offerat morti ? quae fera fetus suos innumeritinnumeris licet obsessfcobsessa cuneis armatorum non suis uisceribus tegat? ingruat licet telorum seges, illa paruulos suos muro fluuiales corporis saeptos inmunes praestat periculi. quid dicit homo, qui mandatum neglegit, naturam obliterat? filius patrem despicit, pater abdicat filium: et hoc putant ius esse, ubi damnatur fecunditas. se potius pater damnat, qui facit inritum esse quod genuit: et hoc putatur auctoritatis esse, ubi sterilitatis natura multatur.

Exortem rationis canem esse nemo dubitauerit; tamen si sensus eius uigorem consideres, censes eum sentiendi sagacitate uim sibi rationis asciscere. denique quod pauci in orbem constituti, qui totam in discendo uitae longinquitatem contriuerint, uix potuerunt cognoscere, ut syllogismorum coniunctiones contexerent, hoc nat-

urali canis eruditione conprehendere facile poterit aestimari. nam ubi uestigium leporis die reppererit atque ad diuerticulum semitae uenerit et quoddam uiarum conpitum, quod partes in plurimas scinditur, obiens singularum semitarum exordia tacitus secum ipse pertractat, uelut diei uocem sagacitate colligendi odoris emittens. (aut in hanc partem\' inquit \'deflexit aut in illam, aut certe in hunc se anfractum contulit, sed nec in istam nec in illam ingressus est uiam. superest igitur, ut in istam se partem sine dubitatione contulerit.\' quod homines uix prolixa compositae artis meditatione componunt, hoc canibus ex natura subpetit, ut ante mendacium deprehendant et postea falsitate repudiata inueniant ueritatem. nonne totos dies conterunt philosophi propositiones sibi in puluere diuidentes, qui radio sibi describunt singulas et ex tribus, cum unam earum ueram esse necesse sit, duas primo interficiunt tamquam mendacio congruentes et sic in ea quae relicta est uim ueritatis haerere definiunt? quis tam tenax potest esse beneficii et memor gratiae? quandoquidem pro domino etiam in latrones insilire nouerunt et extraneorum accessus prohibere nocturnos et mori pro dominis et commori cum dominis sint parati? saepe etiam necis inlatae euidentia canes ad redarguendos reos indicia prodiderunt, ut muto eorum testimonio plerumque sit creditum.

Antiochiae ferunt in remotiore parte urbis crepuscolo necatum uirum, qui canem sibi adiunctum haberet. miles quidam praedandi studio minister caedis extiterat. tectus idem tenebroso adhuc dies exordio in alias partes concesserat: iacebat inhumatum cadauer, frequens spectantium uulgus adstabat, canis questu lacrimabili domini deflebat aerumnam. forte is qui necem intulerat, ut se habet uersutia humani ingenii, quo uersandi in medio auctontateauctoritate praesumpta fidem asciscceret innocentiae, ad illam circumspectantis populi accessit coronam et uelut miserans adpropinquauit ad funus. tunc canis sequestrato paulisper questu doloris arma ultionis adsumpsit atque adprehensum tenuit et uelut epilogo quodam miserabile carmen inmurmurans uniuersos conuertit in lacrimas, fidem probationi detulit, quod solum tenuit ex plurimis nec dimisit. denique perturbatus ille, quod tam manifestum rei indicem neque odii neque inimicitiarum neque inuidiae aut iniuriae alicuius poterat obiectione uacuare, crimen diutius nequiuit refellere. itaque quod erat difficilius, ultionem persecutus est, quia defensionem praestare non potuit. quid nos dignum nostro referimus creatori, cuius cibo uescimur? et dissimulamus iniurias et saepe inimicis dei eas quas a deo accipimus epulas exhibemus!

Quid agniculis simplicius, quos minusculae paruulorum comparamus infantiae? saepe ex his in magno grege agniculus per ouilia tota uagatus errat a matre et, cum eam repperire non possit, balatu frequenti absentem citat, ut responsurae uocem excitet, quo ad eius sonum errabunda replicet uestigia. multis licet uersetur in milibus ouium, recognoscit uocem parentis, festinat ad matrem, lactis quoque materni notos sibi fontes requirit. quamuis cibi desiderio teneatur et potus, transcurrit tamen aliena ubera grauida, licet umore lactis exundent, solam matrem requirit, solius sibi materni uberis pauperes sucos significat abundare. illa quoque

inter multa agniculorum milia solum filium nouit. unus plurimorum balatus, eadem species: illa tamen fetum num discernit a ceteris et solum filium tacito pietatis testimonio recognoscit. pastor errat in discretione ouium, agniculus in agnitione matris nescit errare. pastor fallitur specie, sed ouis pietate non fallitur. unus odor omnibus, sed tamen habet natura odorem soumsuum, quem suboles cara speciali quadam uidetur proprietate redolere.

habet suos usus natura et sensus domesticos. uix infantulo dentes coeperunt prorumpere, et iam nouit sua arma temptare. nondum catulo dentes, et tanquam habeat, ore suo se quaerit ulcisci. nondum ceruo cornua, et tamen fronte praeludit atque ex ea quae nondum expertus sit tela minitatur. lupus si prior hominem uiderit, uocem eripit et despicit eum tamquam uictor uocis ablatae: idem si se praeuisum senserit, deponit ferociam, non potest currere. leo gallum et maxime album ueretur. capra uulnerata dictamnum petit et de uulnere excludit sagittas. nouerunt et bestiae remedia sua. leo aeger simiam quaerit, ut deuoret quo possit sanari. discrimen capreae agrestis sanguinem bibit et uim languoris euitat. omnis fera aegra canis hausto curatur sanguine: ursus aeger formicas uorat, ceruus oleae ramusculos mandit.

\’ Ergo ferae norunt ea petere quae sibi prosint: tu ignoras, o homo, remedia tua. tu nescis quomodo uirtutem eripias aduersario, ut te tanquam praeuentus lupus effugere non possit, ut oculo tuae mentis eius perfidiam deprehendas et prior cursum uerborum eius inpedias, inpudentiam eius et acumen disputationis obtundas. quod si te ille praeuenerit, uocem tibi auferet. et si ommutueris, solue amictum tuum, ut sermonem resoluas, et si in te insurrexerit lupus, petram cape et fugit. petra tua Christus est. si ad Christum confugias, fugit lupus nec terrere te poterit. hanc petram quaesiuit Petrus, cum titubaret in fluctibus et inuenit, quia dexteram amplexus est Christi.

quid dicam alio homines delectari et illud ad escam sumere, quod leopardus fugit? denique sicubi alium aliquis confricandum putauerit, leopardus inde exilit nec resistit. cuius uenenata fera odorem non potest sustinere, id tu pro cibo sumis et tuis uisceribus infundis internis! sed medicatur interdum doloribus: sumatur pro medicamento, non pro cibo, sumatur ab aegrotantibus, non ab epulantibus. medicamentum quaeris et ieiunium fugis, quasi maius aliud remedium repperire possis. ieiuni hominis sputum si serpens gustauerit, moritur. uides quanta uis ieiunii sit, ut sputo suo homo terrenum serpentem interficiat et merito spiritalem.

quantam dominus etiam minusculis infudit prudentiam! turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupus, scillae folia superiacit. nouit enim quod huiusmodi folia lupi fugere consuerunt. nouit uulpecula quomodo posteritatem foueat suam, et tu ignoras, tu neglegis quomodo aduersus lupos nequitiae spiritalis posteritatem uitae huius habeas tutiorem?

Sed reuertamur ad senem creaturae et consideremus qua ratione currit currere ruunt angustiora modos ornatum ut leonibus atque tigridibus, ursis quoque, aliis prolixiora ut helefantis et camelis. nonne euidens causa est quia illis feris quae carne uescuntur non erat opus prolixitate ceruicis? non enim in terram pascendi gratia ceruicem atque ora deiciunt, sed aut ceruum inuadunt aut bouem ouemque texuerunt. camelus uero cum sit altior, quomodo herbis minutissimis pasceretur, nisi longiora usque ad terram colla ad usum pastionis extenderet ? itaque camelus pro ratione temporibus suae prolixiora colla sortitus est, equus pro ratione, bos quoque simili modo; haec enim pascuntur herbis.

helefantus autem etiam prominentem promoscidem habet, quia, cum sit eminentior cunctis, inclinare se ad pascendum non potest. itaque eius ad colligendum cibum utitur ministerio. ea immani bestiae largi potus infundit umorem ideoque concaua est, quo ad restinguendam tantae beluae sitim plenos lacus hauriat, ut collecto flumine possit inundare potantem. ceruix sane diuinae est quam poscit tanti corporis moles, ne ea quoque oneri magis esset quam usui. ideoque nec genua inflectit, quia rigidioribus opus fuit cruribus, quo uelut columnis tanta possit membrorum machina sustineri. calcaneum leuiter incuruat, rigent cetera pedum a summo usque ad imum. nec sicut nos in anquilas saepe deponimus, ita se etiam bestia potest tanta deflectere meritoque non uoluendi se neque curuandi usum cum ceteris animantibus potest habere communem. fulcitur hinc inde trabibus maximis, ut in somno aliquantulum sine periculo dubitari, quia pes eius nulla artuum coniunctione distinguitur. mansuetis igitur ueluti quaedam fulcra eorum quibus hic usus est parantur ingenio, feris autem et agrestibus, quia nemo huiusmodi quibus sustentari queant fulcra substernit, hinc uenit usus periculi.

namque arbori innixi aut costas fricant aut in somno sese relaxant. quae nonnumquam uicta atque inflexa tanto corpore frangitur atque ille qui sese in eandem refuderat corruit nec erigere atque eleuare se potest ibique iacens interit aut gemitu suo proditus sternitur, dum uentre ceterisque iuxta mollioribus ad uulnus patet; nam dorsum eius ceteraque exteriora non ulla facile solent tela penetrare. sunt autem qui propter ebor has illis insidias parant, ut arbores eas, quibus se adplicare consueueuntconsueuerint, ex alia parte, qua infrequentior eis usus siisit, firmamentum reClaam, ui membris se deserit paradisi membrorum eius sustinere non possint ruinamque eius arcessant.

sed si quis ista reprehendit, reprehendat etiam altitudinem inluminant, quia citius grauem minantur ruinam et diffiemusdifficilius lapsa reparantur. uerum si illa aut propter pulchritudinem aut propter speculam frequenter adtollimus, haec quoque in helefantis probare debemus, quia magnum rebus bellicis usum ministrant. inde interpellari Persarum ferox bellis, ualida sagittis omnique telorum iactu, quia de reflexos ad inferiora ualidiore nisu tela torquentur. acies eorum uelut gradientibus turribus saepta procedit. in mediis campis quasi de muro dimicant et uelut in arce

quadam et specula conlocati spectant magis bella quam subeunt itaque alieni a periculo uidentur tuti molibus bestiarum. quis enim eas adire audeat, cum desuper iaculis facile figatur, inferius helefantorum conteratur incursu ? denique cedunt illis acies et armatorum cunei et castra illa quadrata signorum. intolerabili namque inpetu in hostes niuntruunt. ut nullo agmine bellatorum, nulla constipatione militum, nullo clipeorum retardentur obiectu, uelut quidam mobiles montes uersantur in proeliis et ut colles alto eminent uert;ce, mugitus fragore omnium perturbant confidentiam. quid his faciat pedes, quamuis lacertis ualidus et manu promptus, cum sibi saeptus armatorum populis gradienti motu murus occurrat? quid faciat eques, cum equus eius perterrefactus tantae bestiae inmanitate diffugiat? quid faciat sagittarius, cum desuper ferrata uirorum corpora iaculi ictum sentire non possint, bestia quoque nec nuda facile penetrabilis ferro sit et munita loricis obuias sine sui periculo acies secet, conterat turmas ?

itaque ut inmensa aedificia ita helefanti fundamentis ualidioribus sustinentur; alioquin inparibus fulti pedibus intra breuem laberentur aetatem. nunc autem trecentis et bestiis conexione annis uitam producere, quia omnia sibi ad magnitudinem membra conueniunt. ideoque non distincti ut nobis, sed conpacti artus sunt, quo sint robustiores. quam cito hominibus, si diu steterint aut uelocius cucurrerint uel iugiter ambutaueuntambulauerint, genua uexantur et plantae! coniuncta enim et articulata facilius quam concreta atque solidata aut doloris sensum aut causam offensionis admittunt.

et quid miraris, si uestiti armis timentur, quandoquidem dentibus suis tamquam naturalibus spiculis semper armati sunt? promoscide sua quidquid inuoluerint frangunt, pede uero quidquid conpresserint uelut quodam lapsu ruinae ingentis exanimant. inuoluunt promoscide nemora ad sui escam et quasi quidam altissimi dracones serpentinis quos ceperint spiris flagellant. plerumque eas in orbem colligunt, maxime cum de terra cibus legitur aut potus hauritur. documento itaque nobis sunt, quod nihil superfluum sit creatum. et tamen haec tantae molis bestia subiecta nobis imperiis seruit humanis.

Etenim quoniam de hominis creatura dicturi sumus, commendationem eius praestruere et praelibare debemus. uidebatur nihil helefantis creatura habere robustius, nihil tam terribile uel procerum, nihil tam ferum quam leones uel tigrides sunt. et haec seruiunt homini et naturam suam humana institutione deponunt. obliuiscuntur quod nata sunt, induunt quod iubentur. quid multa? docentur ut paruoli, seruiunt ut infirmi, uerberantur ut timidi, corriguntur ut subditi, in mores nostros transeunt, quoniam motus proprios perdiderunt.

mirabilis igitur natura in maximis — mirabilis enim in excelsis dominus -, mirabilis etiam in minimis. sicut enim non minus plana camporum quam montium alta miramur possunt plus altitudinem caedri stupemus quam uitis aut oleae breuis fecunditatem, ita non amplius miror poterit, quia procerus est, quam murem, quia

terribilis helefanto est. naturae igitur haec potentia est, ut terribilia aliis aliis meticulosa sint. est enim donata praerogatiua quaedam singulis creaturis, ut quibusdam priuilegiis propriis fulciantur. formidabilis tauris helefantus, murem timet. leo quidem rex ferarum exiguo scorpionis aculeo exagitatur et ueneno serpentis occiditur. eximia leonis pulchritudo: comantis ceruice toros excutit uel sublato pectore adtollit ora: sed quis non miretur tam breui scorpionis aculeo, ut incorporeum putes, ingentium corporum exire mortem ?

Nec hoc quispiam reprehendat, quod creator serpentis creaturis suis et alia uel animantium uel herbarum genera uenenata miscuerit. nata sunt enim haec ad correptionem nostram, non ad deformationem. nam quae ignauis aut infirmibus aut impiis plerumque offensioni atque terrori sunt, aliis usui ita sunt haec ut paedagogi paruolis. amari uidentur, acerbi et molesti, formidabiles uerbere, libertatem lasciuiendi negant, necessitatem disciplinae exigunt, pueriles animos, ne luxu defluant, terrore constringunt, ideoque horum austeritate frugi euadunt, sobrii, continentes, laudi magis quam ludo dediti. uides quid terribilia illa flagella proficiant ? sic et serpentes flagella sunt eorum quibus infirma animi aetas et quaedam puerilis mentis est uirtus: ceterum fortioribus nocere non possunt. denique confidenti in domino dictum est: super aspidem et basiliscum ambulabis et conculcabis leonem et draconem. Paulum momordit uipera, et putabant eum quasi peccatorem uix de naufragio seruatum ueneno esse moriturum: sed posteaquam inuiolabilis mansit excussa in ignem uipera, plus apud intuentes uenerationis inuenit. sed et ipse dominus ad omnes ait: qui crediderit et baptizatus fuerit hic saluussalu erit; qui uero non crediderit damnabitur. signa autem credentium haec dixit fore, ut serpentes manu mulceant, uenena his atque omne mortiferum, etiamsi biberint, nocere non possint. tua igitur tibi magis incredulitas, o homo, quam uenena metuenda serpentium sunt. time igitur illa, ut saltem dum formidantur illa ad fidem prouocare te possint. quod si deum non times, uel ultricia perfidiae uenena formides.

nunc quoniam et helefantos uides tibi subditos et leones esse subiectos, cognosce te maritus o homo, quod non, ut ferunt, Apollinis Pythii, sed Solomonis sancti est, qui ait: nisi scias te, formonsa in mulieribus, quamquam multo ante Moyses in Deuteronomio scripsit: adtende tibi. homo, tibi adtende ait lex et propheta ait: nisi scias te. cui hoc dicit? formonsa inquit in mulieribus. quae est pulchra in mulieribus nisi anima, quae in utroque sexu praestantiam possidet pulchritudinis ? et merito decora est, quae non terrena sed caelestia, non corruptibilia sed incorrupta desiderat, in quibus decus perire non soleat; corporalia enim omnia processu aetatis aut aegritudinis inaequalitate marcescunt. huic adtende, dicit Moyses, in qua tu totus es, in qua melior tui portio est. denique interpretatus est dominus qui sis tu dicens: adtendite uobis a falsis prophetis; isti enim animam debilitant, mentem subruunt. non igitur caro tu es. quid enim est caro sine animae gubernaculo, mentis uigore? caro hodie sumitur, cras deponitur. caro temporalis, anima diuturna. caro amictus est animae, quae se induit quodam corporis uestimento.

non igitur tu uestimentum es, sed qui uestimento uteris. ideo muneris dicitur ut expolians ueterem hominem cum actibus eius nouum induas, qui non in corporis qualitate, sed in spiritu muneri!:! et agnitione renouatur. non, inquam, caro es tu; neque enim carni dicitur: templum enim dei sanctum est, quod estis uos et alibi: templum dei uos estis, et spiritus dei sanctus habitat in uobis, sed renouatis dicitur et fidelibus, in quibus permanet spiritus dei. in carnalibus autem non permanet, quia scriptum est: non permanebit spiritus meus in istis hominibus, quoniam caro sunt.

Sed ipsius creationis nostrae senem consideremus. faciamus inquit hominem ad munus et similitudinem nostram. quis hoc dicit? nonne deus, qui te fecit? quid est deus? caro an spiritus? non caro utique, sed spiritus, cuius similis caro esse non potest, quia ipse incorporeus et nam est, caro autem et conprehenditur et uidetur. cui dicit? non sibi utique, quia non dicit (nam. sed \'faciamus\', non angelis, quia ministri sunt, serui autem cum domino et opera cum auctore non possunt operationis habere consortium, sed dicit filio, etiamsi Iudaei nolint, etiamsi Ariani repugnent. sed et Iudaei conticiscant et Ariani cum suis parentibus nam, qui dum unum a consortio diuinae operationis excludunt, plures inserunt et praerogatiuam quam filio negant seruolis donant.

sed esto ut adminiculo seruorum ad operandum deus uobis indiguisse uideatur: si operatio communis est cum angelis deo, numquid deo et angelis imago communis est? numquid angelis diceret: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram? sed qui sit imago dei audi dicentem: qui eripuit nos inquit de potestate tenebrarum et transtulit in regnum fili claritatis suae, in quo habemus redemptionem et remissionem peccatorum, qui est imago dei inuisibilis et primogenitus uniuersae creaturae. ipse est imago patris, qui semper est et erat in principio. denique imago est qui dicit: Philippe, qui uidet me uidet et patrem. et quomodo tu, cum imaginem uiuam patris uiuentis uideas, dicis: ostende nobis patrem? non credis quia ego in patre et pater in me est? imago dei uirtus est, non infirmitas, imago dei sapientia est, imago dei iustitia est. sed sapientia diuina est et sempiterna iustitia est. imago dei est solus ille qui dixit: ego et pater unum sumus, ita habens similitudinem patris, ut diuinitatis et plenitudinis habeat unitatem. ubi dicit faciamus, quomodo inaequalitas? cum iterum dicat ad similitudinem nostram, ubi est dissimilitudo? sic et in euangelio, ubi dicit ego et pater, utique non una persona est; ubi autem ait unum sumus, nulla est discrepantia diuinitatis aut operis. non igitur in utroque una persona, sed una substantia est. et bene addidit sumus, quia semper esse diuinum est, ut coaeternum credas quem nam esse dissimilem. aeternus est enim de quo dicit Moyses: qui est misit me. pulchre etiam illud praemisit ego nam. nam si patrem praemisisset, tu minorem filium iudicares; sed praemisit filium, quem non conuenit credi patre superiorem, adiunxit patrem, ut aduertas deum patrem et filium eius ordinis praeiudicio non teneri.

Adtende inquit tibi soli. aliud enim sumus nos, aliud sunt nostra, alia quae circa nos sunt. nos sumus, hoc est anima et mens, nostra sunt corporis membra et sensus eius, circa nos autem pecunia est, serui sunt et uitae istius adparatus. tibi igitur adtende, te ipsum scito, hoc est non quales lacertos habeas, non quantam corporis fortitudinem, non quantas possessiones, quantam potentiam, sed qualem animam ac mentem, unde omnia consilia proficiscuntur, ad quam operum tuorum fructus refertur. illa est enim plena sapientiae, plena pietatis atque iustitiae, quoniam omnis uirtus a deo est. cui dicit deus: ecce, Hierusalem, pinxi muros tuos. illa anima a deo pingitur, quae habet in se uirtutum gratiam renitentem splendoremque pietatis. illa anima bene picta est, in qua elucet diuinae operationis effigies, illa anima bene picta est, in qua est splendor gloriae et paternae imago substantiae. secundum hanc imaginem, quae refulget, pictura pretiosa est. secundum hanc imaginem Adam ante peccatum, sed ubi lapsus est, deposuit imaginem caelestis, sumpsit terrestris effigiem. sed fugiamus hanc imaginem, quae intrare ciuitatem dei non potest, quia scriptum est: domine, in ciuitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges. et non intrat indigna imago et quae intrarit excluditur, quia non intrabit inquit in eam omne commune et qui facit execrationem et mendacium, sed ille intrabit in eam cuius in fronte agni nomen enim est.

amma igitur nostra ad imaginem dei est. in hac totus es, homo, quia sine hac nihil es, sed es terra et in terram resolueris. denique ut scias quia sine anima caro nihil est, nolite inquit timere eos qui possunt corpus occidere, animam autem non possunt. quid igitur in carne praesumis, qui nihil amittis, si carnem amiseris? sed illud time, ne animae tuae defrauderis auxilio. quam enim dabit homo commutationem pro anima sua, in qua non exigua sui portio, sed totius humanae uniuersitatis substantia est? haec est, per quam ceteris ferarum auiumque dominansdominaris animantibus, haec est ad imaginem dei, corpus autem ad speciem bestiarum. in hac pium diuinae imitationis insigne, in illo cum feris ac beluis uile consortium.

Sed tractemus limatius quid sit ad imaginem dei. caro numquid ad imaginem dei est? ergo in deo terra est, quia caro terra est, ergo corporeus deus, ergo infirmus ut caro passionibusque subiectus? et forte caput tibi uideatur ad similitudinem dei, quia eminet, aut oculi, quia intuentur, uel aures, quia audiunt. si altitudinem spectes, aedificiorum proceri uidemur, quia paululum uertice eminemus a terris? sed ideo non pudet eo nos similes dei dici, quia serpentibus ceterisque reptantibus aut quia dammulis atque ouibus aut lupis celsiores sumus? et quantum in ea parte cameli nobis atque helefanti proceriores sunt! optutus est quidem praestans spectare elementa mundi, cognoscere quae nullus adnuntiet, sed tuus deprehendat aspectus: uerum hoc ipsum quantum est quod uidemus, ut eo ad similitudinem dei nos esse dicamus, qui omnia uidet, spectat omnia, latentes deprehendit affectus, scrutatur cordis occulta? non pudet hoc dicere, cum ipse me totum uidere non possim? quod ante pedes est uideo, quod a tergo est uidere non possum. ceruicem meam nescio, non noui occipitium, renis meos uidere non possum. similiter quan-

tum est quod audimus, cum id quod paululum distet uidere et audire non possim ? si creaturas parietes sint, inpeditur aspectus, inpeditur auditus. deinde corpus nostrum uno in loco haeret, angusto includitur spatio; omnes ferae latiores sunt homine, omnes etiam uelociores.

non ergo caro potest esse ad imaginem dei, sed anima nostra, quae libera est et diffusis cogitationibus atque consiliis huc atque illud uagatur, quae considerando spectat omnia. ecce nunc sumus in Italia et cogitamus quae ad orientales aut ad occidentales partes spectare uideantur et cum illis uersari uidemur qui in Perside sunt constituti et illos uidemus qui degunt in Africa, si quos cognitos nobis ea terra susceperit, sequimur proficiscentes, inhaeremus inlecebris, copulamur absentibus, adloquimur separatos, defunctos quoque ad conloquium resuscitamus eosque ut uiuentes conplectimur et tenemus et uitae officia his usumque deferimus. ea igitur est ad imaginem dei quae non corporeo aestimatur, sed mentis uigore, quae absentes uidet, transmarina uisu obit, transcurrit aspectu, scrutatur abdita, huc atque illuc uno momento sensus suos per totius orbis finis et mundi secreta circumfert: quae deo iungitur, Christo adhaeret, descendit in infernum atque ascendit, libera uersatur in caelo. denique audi dicentem : nostra autem conuersatio in caelis est. non est ergo ad imaginem dei in qua deus semper est? sed audi quia ad imaginem dei. dicit enim apostolus: nos itaque omnes reuelata facie gloriam dei speculantes ad eandem imaginem reformamur a gloria in gloriam sicut a domini spiritu.

Quia igitur cognouimus animam esse ad imaginem dei, nunc consideremus utrum de anima potuerit priuilegium: faciamus hominem. sed audi et istud, quia anima nomine hominis nuncupatur. scriptum est enim in Genesi: fili autem Ioseph, qui facti sunt illi in Aegypto, animae nouem. omnes ergo animae, quae intrauerunt cum Iacob in Aegyptum septuaginta et quinque. et multo aptius anima uel unitus latine uel graece ἄνθρωπος dicitur, alterum ab humanitate, alterum ab intuendi habens uiuacitate, quae magis animae quam corpori conuenire non dubium est. cui rei etiam illud iure concurrit dictum in Threnis Hieremiae: bonus est dominus sustinentibus eum, animae quae quaerit eum. de hominibus dixit et animam adiciendam putauit; melius enim quaerit ista, si sola sit, abducens se a corporis caeno et a cupiditate carnali. ipsa est ad imaginem dei conformis domini Iesu, qui autem conformes fili dei sancti sunt. sic enim legimus dicente Paulo: scimus autem quoniam diligentibus deum omnia concurrunt in bonum, uiderint qui secundum propositum uocati sunt sancti, quos praesciuit et praedestinauit conformes fieri imaginis filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. quos autem praedestinauit hos et uocauit et quos uocauit hos et iustificauit, quos autem iustificauit hos et glorificauit. utrum igitur secundum corpus an secundum animam iustificatio tibi conferri uideatur, quaeso respondeas. sed dubitare non potes, cum iustitia, unde iustificatio salu est, mentis utique, non corporis sit.

pictus es ergo, o homo, pictus a domino deo tuo. bonum habes arCem atque pictorem. noli bonam delere picturam, non fuco sed ueritate fulgentem, non cera expressam sed gratia. deles picturam, mulier, si uultum tuum materiali superiorum oblinas, si adquisito rubore perfundas. illa pictura uitii, non decoris est, illa pictura fraudis, non simplicitatis est, illa pictura temporalis est — aut pluuia aut sudore tergetur —, illa pictura fallit et decipit, ut neque illi placeas cui placere desideras, qui intellegit non tuum, sed alienum esse quod placeat, et tuo displiceas auctori, qui uidet opus suum esse deletum. dic mihi, si supra artificem aliquem inducas alterum, qui opus illius superioris nouis operibus obducat, nonne ille qui opus suum adulteratum esse cognouerit dolet? noli tollere picturam dei et picturam meretricis adsumere, quia scriptum est: tollam membra Christi et faciam membra meretricis? absit! quod si qui adulterat opus dei, graue superioribus admittit. graue est enim crimen ut putes quod melius te homo pingat quam deus. graue est ut de te dicat deus: \'non agnosco colores meos, non agnosco imaginem meam, non agnosco uultum, quem ipse formaui. reicio ego quod meum non est. illum- quaere qui te pinxit, cum illo habeto consortium, ab illo sume gratiam cui mercedem dedisti.\' quid respondebis?

quod si graue est adulterare opus dei, quid de illis dicemus qui interSciunt opus dei, qui humanum sanguinem fundunt, qui uitam quam deus donauit extorquent, qui dicunt: tollamus iustum, quia inutilis est nobis? unde bene lectum est hodie: uulpes foueas habent et uolucres caeli nidos ubi requiescant, filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. uulpis ergo se abscondit in fouea, aues se tuentur in nido: homo non absconditur in fouea, sed decipitur. fouea uero os hominis est, fouea alta pectus est hominis, ubi sunt noxia et fraudulenta consilia, malae cogitationes. tu ambulas, et alius tibi fecit parat. in medio laqueorum ambulas, quos absconderunt tibi in uia inimici tui. omnia ergo circum inspice, ut effugias sicut dammula de retibus et sicut auis de laqueo. dammula retia aspectus uiuacitate declinat, auis euitat laqueos, si ad superiora se conferat et terrena superuolet; in superioribus enim nemo tendit retia, laqueum nullus abscondit. ideo cuius conuersatio in supernis est, huius non solet in praedam uenire captura. sed quid miraris, si homo decipiatur ab homine, quando filius hominis ubi requiesceret non habebat? et ille quidem talem hominem fecit, in quo caput suum reclinaret: sed posteaquam in pectore nostro non requies proximi coepit esse, sed fouea, posteaquam alter alteri nectere coepit insidias, quem iuuare deberet, caput suum Christus auertit a nobis, sed postea tamen maluit illud morti offerre pro nobis. noli igitur esse fraudulentus, crudelis, inmitis, ut in te Christus caput reclinet.

IDemque cum feCIsset piscium beiuas, cum lecisset lerarum genera et bestiarum, non requieuit: requieuit autem, posteaquam hominem ad imaginem suam fecit. in quo requiescat audi dicentem: aut supra quem requiescam nisi super humilem et quietum et trementem uerba mea? esto ergo humilis et quietus, ut in tuo deus requiescat adfectu. qui non requieuit in bestiis multo magis non requiescit in pectore

bestiali. sunt enim animi bestiales, sunt ferae forma hominum indutae,-de quibus dicit dominus: adtendite uobis a falsis prophetis, qui ueniunt ad uos in uestitu ouium, intus autem sunt lupi rapaces. in his autem non requiescit deus, sed requiescit in moribus humanis, quos fecit deus ad imaginem suam et similitudinem, quando fecit uirum, qui non debet uelare caput suum, quoniam imago et gloria est dei. huius uiri animae dicit: ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos. non dixit: \'pinxi uentrem tuum\', non dixit: \'pinxi inferiora tua\' sed dicit: \'pinxi muros tuos- ualida se adserens homini murorum dedisse praesidia, ut si peruigil speculator in muris sit, obsidionis possit periculum propulsare. dicit itaque: <non tibi uoluptates dedi, non inlecebras cupiditatum, non incentiua luxuriae, non alieni decoris concupiscentiam, sed dedi tibi fundamenta muralia, dedi tibi turrium excelsa fastigia, in quibus constitutus expugnari ab hoste non metuas nec ingruentium legionum terribilia licet temptamenta formides\'. denique habes in Esaia quia iusti anima dicit uel ecclesia: ego ciuitusciuitas munita, ego ciuitas obsessa, munita per Christum, obsessa per diabolum. sed non debet obsidionem uereri cui Christus adiutor est; munitur enim gratia spiritali et saecularibus periculis obsidetur. unde et in Canticis habes dictum: ego murus, et ubera mea turres. murus est ecclesia, turres eius sunt sacerdotes, quibus abundat et de natural.bus uerbum et de moralibus disciplina.

2 cognosce ergo te, decora anima, quia imago es dei. cognosce te, homo, quia gloria es dei. audi quomodo gloria. propheta dicit: mirabilis facta est cognitio tua ex me, hoc est: in meo opere tua mirabilior est maiestas, in fiat hominis tua sapientia praedicatur. dum me intueor, quem tu in ipsis cogitationibus occultis et internis affectibus deprehendis, scientiae tuae agnosco mysteria. cognosce ergo te, homo, quantus sis et adtende tibi, ne quando laqueis inplicatus diaboli fias praeda uenantis, ne forte in fauces tetri illius leonis incurras, qui rugit et circuit quaerens quem: deuoret. adtende tibi, ut consideres quid in te intret, quid ex te exeat. non de cibo dico, qui absorbetur et egeritur, sed de cogitatione dico, de sermone adsero. non intret in te alieni tori concupiscentia, non inrepat in tuam mentem, non rapiat oculus transeuntis feminae pulchritudinem, animus non includat, non sermo tuus temptamentorum machinas nectat, non in dolo prodat, non maledico proximum aspargat obprobrio. uenatorem te fecit deus, non expugnatorem, qui dixit: ecce mitto uenatores multos, uenatores non criminis, sed absolutionis, uenatores non culpae utique, sed gratiae. piscator Christi es, cui dicitur: amodo eris homines uiuificans. sic mitte retia tua, sic mitte oculos tuos, sic mitte sermones tuos, ut nullum obprimas, sed adleues fluctuantem. adtende inquit tibi. sic sta, ne cadas, sic curre, ut ad brabium peruenias, sic certato, ut saepe decernas, quia legitimo debetur corona certamini. miles es, hostem diligenter explora, ne tibi nocturnus inrepat; athleta es, manibus aduersario propior esto quam uultu, ne oculum feriat tuum. liber optutus sit, argutus incessus, ut inruentem effundas, cedentem occupes, uulnus uigilanti aspectu exeas, forti congressu repellas. quod si fueris uulner-

atus, adtende tibi, curre ad medicum, quaere remedium paenitentiae. adtende tibi, quia carnem habes, quae cito labitur. ueniat tibi bonus animorum medicus sermo diuinus, aspergat tibi oracula domini tamquam medicamenta salubria. adtende tibi, ne fiat uerbum absconditam in corde tuo inicum; serpit enim sicut uenenum et letalia confert contagia. adtende tibi, ne obliuiscaris deum, qui fecit te, et ne nomen eius in uanum accipias..

Adtende tibi, lex dicit, ne cum manducaueris et satiatus fueris et domus aedificaueris et habitare coeperis et pecoribus tuis repletus fueris et auro et argento abundaueris et omnibus quaecumque tibi fuerint in multitudine exaltes te corde et obliuiscaris dominum deum tuum. quid enim habes, homo, quod non accepisti? nonne haec omnia sicut umbra praetereunt? nonne domus tua haec puluis est et ruina? nonne haec omnia falsa? nonne saeculi thensaurus uanitas est? nonne tu ipse es cinis? respice in sepulchra hominum et uide quid ex te nisi cinis et ossa remanebunt, hoc est ex corpore tuo, respice, inquam, et diedic mihi quia ibi diues et pauper sit ? discerne inopes ac potentes. nudi omnes nascimur, nudi morimur. nulla discretio inter cadauera mortuorum, nisi forte quia expleto fetent diuitum corpora distenta luxurie. quem audisti pauperem cruditate defunctum ? prodest illi inopia sua; exercet corpus, non canere. nec tamen audiuimus uox derelictum et semen eius quaerens panem, quoniam qui bene operatur in terra sua abundat alimentis. adtende ergo tibi, diues, quia et tu carnem portas sicut pauper.

adtende tibi. nauner. lenibus anima tua luci est. etsi caro mortalis, diuturna anima, etsi tibi deest pecunia, non deest gratia, etsi non est domus ampla, non diffusa possessio, caelum patet, terra libera est. omnibus in conmune elementa donata: sunt, patent aeque diuitibus atque pauperibus ornamenta mundi. numquid pulchriora pretiosissimarum domorum aurata laquearia quam caeli facies stellis insignita fulgentibus ? numquid latiora diuitum rura quam spatia terrarum? unde ad eos qui domum ad domum, uillam ad uillam iungunt dictum est: numquid soli habitabitis super terram? maiorem domum tu habes, pauper, in qua clamas et exaudiris. o Istrahel, inquit propheta quam magna est domus dei et ingens locus possessionis eius! magnus et non habet finem, altus et inmensus. domus dei diuiti est communis et pauperi; difficile tamen est diuitem intrare in regnum caelorum. sed forte doleas quod nullum tibi auratorum lychnorum lumen refulgeat: sed n.ulto inlustrior tibi lumine inluminent luna resplendet. de hieme forsitan querensquereris, quia nulla tibi hypocauta indicat ignibus uaporentur: sed habes solis calorem, qui tibi orbem terrarum temperet et hiberno te defendat a frigore. an illos beatos putas, qui seruitiorum sequentium stipantur cateruis? sed qui alienos pedes requirunt suis uti nesciunt; denique a paucis praeceduntur, a plurimis portantur, nisi forte illud miraris, quod abundant auro argento pecunia. quantis abundant uides, quantis egeant non uides, sed eburneis lectis accumbere pretiosum putas et non consideras pretiosiorem esse terram, quae pauperi toros graminum sternit, in quibus dulcis requies, suauis est somnus, quem ille aurea conpositus sponda

tota peruigil nocte quaerit et non capit. o quanto te ille beatiorem effugit uigilans quiescentem! illud praeterea, quod multo est praestantius, quoniam iustus, qui hic eguerit, unus abundabit et qui hic laborem unum illic consolationem habebit, qui autem hic receperit bona illic mercedem eorum sperare non poterit; paupertas enim mercedem suam reseruat, census absumit.

adtende ergo tibi, pauper, adtende, diues, quia et in paupertate et in diuitiis temptamenta sunt. ideoque sapiens dicit: diuitias et paupertatem ne dederis mihi. et qua ratione hoc. petierit dicit: satis est homini habere quod sibi sufficit iuuenes diuitiae ut epulis uentrem ita animum curis sollicitudinibusque distendunt. ideoque petit constitui sibi quae opus sunt et sufficientia, ne repletus inquit mendax fiam et dicam: quis me uidet? aut factus pauper furtum faciam et iurem nomine domini. fugienda igitur uel eleuatae sunt temptamenta mundi, ne pauper desperet, ne opulens insolescat. scriptum est enim: \'cum expuleris gentes et coeperis uti terris eorum, ne dicas: uirtus mea et neque*. sic est qui opes suas merito ascribit suo et ideo quasi probatus proprium non agnoscit errorem, sed longo trahit fune peccatum. nam si credat quod accessio pecuniae aut fortuiti euentus aut turpis astutiae sit, non habet locum insolentia in quibus aut nulla laus et inanis labor aut cupiditas inuerecunda sit modum nesciens ponere uoluptati.

Sed iam de ipso aliqua dicenda sunt corpore hominis, quod praestantius ceteris decore et gratia esse quis abnuat? nam etsi una atque eadem omnium terrenorum corporum uideatur esse substantia, firmitudo et proceritas quibusdam maior in bestiis, forma tamen humani corporis est nec, status erectus et celsus, ut neque enormis proceritas sit neque uilis et abiecta pauxillitas. tum ipsa habitudo corporis suauis et grata, ut neque beluina uastitas horrori sit nec gracilitas tenuis nec.

ac primum omnium cognoscamus humani corporis fabricam instar esse mundi, siquidem ut caelum eminet aeri terris mari, quae uelut quaedam membra sunt mundi, ita etiam caput supra reliquos artus nostri corporis cernimus eminere praestantissimumque esse omnium tamquam inter elementa caelum, tamquam arcem inter reliqua urbis moenia. in arce hac regalem quandam habitare sapientiam secundum propheticum dictum quia oculi sapientis in capite eius, hanc esse ceteris tutiorem et ex illa omnibus membris uigorem prouidentiamque sine. quid enim robur et ualiditas lacertorum proficiat, quid uelocitas pedum. nisi capitis uelut principis sui imperialis quaedam adminiculetur potestas ? ex hoc enim aut destituuntur uniuersa aut omnia fulciuntur. quid agat fortitudo, nisi oculo duce utatur ad proelium, quid fuga. si desit obtutus ? carcer est totum corpus tenebroso nec situ, nisi oculorum luminetur aspectu. quod igitur sol et luna in caelo, hoc sunt oculi in homine. sol et luna duo mundi lumina, oculi autem quaedam in capite sidera fulgent desuper et inferiora claro inlustrant lumine nec patiuntur noctis quibusdam nos tenebris inplicari. speculatores quidam nec (lle ac nocte excubant. nam et e sopore memonsmembris cetensceteris citius excitantur et uigilantes circumspec-

tant omnia; uiciniores enim sunt cerebro, unde omnis manat usus uidendi. neque uero praepropere quisquam huc descendisse me credat, quod relicto uertice oculos praedicem, cum alienum non sit summam rem in parte laudare; oculos enim certum est esse capitis portionem. caput itaque oculis explorat omnia. auribus occulta rimatur, cognoscit abscondita, audit quid aliis agatur in terris.

ipse autem uertex capitis quam suauis et gratus, quam speciosa caesaries, quam reuerenda in senibus, quam plurimos m auium, quam ostreae m declinat, quam decora in adulescentibus, quam compta in mulieribus, quam mollis in pueris? alium sexum crinita<de>decet, alium tonsa non decet. ex arboribus licet quae humani sit gratia capitis aestimare. in capite arboris omnis est fructus, ibi omnis est pulchritudo, illius coma nos aut a pluuiis tegit aut defendit a sole. tolle arboris comam, tota arbor ingrata est. quantus igitur humani capitis ornatus est, qui cerebrum nostrum. hoc est sedem originemque nostrorum sensum capillis capitis munit et uestit, ne aut frigore uexetur aut aestu ! illic enim fons uniuersorum est et ideo ubi iniuria nocet, ibi gratia praeminet.

Quid sine capite est homo, cum totus in capite sit? cum caput uideris, hominem agnoscis; si caput desit, nulla agnitio adesse potest; iacet truncus ignobilis, sine honore, sine nomine. sola aere fusa principum capita et ducti uultus de aere uel de marmore ab hominibus adorantur. non inmerito lgiturigitur huic quasi consultori suo cetera membra famulantur et circumferunt illud seruili gestamine sicut numen atque in sublimi locatum uehunt. unde censoria potestate quo uult dirigit quorundam obsequia seruulorum et praecepta singulis obeunda decernit. uideas imperatori suo singula gratuito stipendio militare. alia portant, alia pascunt, alia defendunt uel ministerium suum exhibent, parent ut principi, ancillantur ut domino. unde uelut quaedam procedit tessera, quam debeant pedes obire regionem, quae militiae munia manus consummandis operibus exequantur, quam uenter abstinendi uel edendi formam inpositae teneat disciplinae.

huic frons libera, nudis aperta temporibus, quae mentis habitum specie sui prodat, nunc laeta, nunc tristior, nunc erecta ad seueritatem, nunc ad lenitatem remissior, quae signis forensibus internam exprimat uoluntatem. imago quaedam animi loquitur in uultu, fidei basis, in qua cotidie nomen domini scribitur et tenetur. eandem geminae saepes superciliorum secuntur, quae oculis munimenta praetendunt, praetexunt gratiam, ut et uenus decoris adrideat et diligentia protectionis adsistat. si quid enim de capite sordium decidat aut harenae puluis aut ros nebulae aut umescentis uerticis sudor, excipitur supercilio, ne teneras offensa acie uisiones mollium perturbet oculorum.

Adhaerent uelut quibusdam montium superciliis oculi, ut et protegente montis cacumine tutiores sint et tamquam in summo locati de quadam scaena superiore uniuersa prospectent. neque enim oportebat eos humiles esse sicut aures uel os ipsosque narium interiores sinus. specula enim semper ex alto est, ut aduenientium

cateruarum hostilium explorari possit aduentus, ne inprouiso occupent otiantem uel urbis populum uel imperatoris exercitum. sic latronum quoque diuidunt incursus, si exploratores in muris aut turribus aut montis excelsi supercilio sint locati, ut desuper spectent plana regionum, in quibus insidiae latronum latere non possint. in mari quoque positus si quis terrae adpropinquare se conicit, in ipsa mali fastigia et celsa antemnarum cornua uoti explorator ascendit et adhuc inuisibilem reliquis nauigantibus eminus terram salutat.

ac forte dicas: si specula editior necessaria fuit, cur non supra summum uerticem capitis oculi constituti sunt sicut cancris uel scarabaeis in summo sunt, quibus licet nullum caput adpareat, colla ac dorsa tamen cetero corpore celsiora sunt ? sed illis testa ualida nec tam tenuis membrana sicut nobis, quae facile possit offendi ruboque et ceteris interscindi sentibus. aliis quoque animantibus huiusmodi species, ut possint oculos aut ad ceruicem conferre ut equi aut boues ac propemodum omnes ferae aut ad alas suas ut aues, quo tuta quiete potiantur. nobis autem in summa corporis parte constitui oculos oportuit tamquam in arce et ab omni uel minima offensione defendi, quae duo sibi conpugnantia uidebantur. nam si in humili essent propter tutamen, munus inpediretur, si in uertice, paterent ad iniuriam. itaque ne uel usu muneris aliquid detraheretur uel aliquid ad propulsandam iniuriam < non> diuidunt, eo loco oculos constituit, cui supercilia desuper non miuimumminimum protectionis inpertiant, subter malae aliquantulum elenataeeleuatae haut exiguum munitionis ad* iungant, interiorem partem saepiant nares, exteriorem quoque frontis malarumque gibbi extuberantes et licet ossuum compage conexa et aequata confinia circumuallare uideantur. inter haec medii sunt oculorum orbes et tuti ad cauendum et ad intuendum liberi et decori ad gratiam utpote in crystalli speciem refulgentes. in quorum medio pupillae sunt, quae uidendi munus operantur. haec ne qua incidentis iniuriae offensione laedantur, pilis hinc inde consertis uelut quodam uallo per circuitum muniuntur. unde tutum auxilium. sibi postulans propheta ait: custodi me, domine, ut pupillam oculi, ut protectioni? diuinae fieret ei tam sollicita et tuta custodia quam pupillam oculi tutissimo quodam naturae uallo munire dignatus est, simul quia innocentia et integritas leui sorde aspersa uiolatur et gratiae suae munus amittit et ideo prospiciendum, ne quis eam puluis conueniens oblimet aut ulla uexet festuca peccati, quia scnptumscriptum est: eice primum trabem de oculo tuo et tunc uidebis eicere festucam de oculo fratris tui.

itaque propter oculos ferunt medendi periti cerebrum hominis in capite locatum, alios autem nostri corporis sensus propter cerebrum finitimo quodam esse domicilio constitutos. initium enim neruorum et omnium sensuum uoluntariae commotionis cerebrum est atque inde omnis eorum quae diximus causa manat. initium autem arteriarum et insiti caloris, quo animantur et tepefiunt uitalia, cor esse plerique arbitrantur. sensuum autem illos uelut organum nerui sunt, qui principium comae ei nouorum fluxit ae defluat fluentia ei per partis corporis in singula

quaeque officia deriuantur. ideoque mollius est ceteris cerebrum, quia omnis suscipit sensus. unde et nerui, qui referunt uniuersa quae uel oculus uiderit uel auris audierit uel odor inalauerit uel lingua increpuerit uel os saporis acceperit. quod enim molle ad conpassionem aptius, quod autem durum ex aliquo rigore neruorum ad agendum efficacius.

Praestantissimum quoque audiendi munus est et uisui suppar gratia. ideo aures extantiores sunt, ut et ornatus decorem praeferant et excipiant omne illud quidquid de uertice sordium umorisue defluxerit, simul ut in earum sinibus uox repercussa sine offensione interioris ingrediatur anfractus. nam nisi ita esset, quis non ad omnem fortioris sonum uocis adtonitus redderetur, cum inter ista subsidia frequenter inprouiso ictus clamore nos innumeris sentiamus ? tum uelut quaedam propugnacula uideas praetendere aduersum frigoris asperitatem calorisque flagrantiam, ut neque frigus penetret ductus patentes neque nimius adurat aestus. sinuatio autem interiorum aurium modulandi quendam numerum praestat et disciplinam, siquidem per anfractus aurium quidam infundit efficitur et modulis quibusdam ingressae sonus uocis exprimitur. tenaces praeterea sermonis accepti ipsos esse anfractus aurium usus ipse nos docet, siquiaem uei m discessit montium uel m recessu rnpiurnrupium aedificanda in anfractu fluminum uox auditur dulcior et responsa suauia referens echo resultat. ipsae quoque sordes aurium non inutiles, quae ligant uocem, ut tenacior eius in nobis et memoria sit et gratia.

de naribus autem quid loquar, quae biuio et procero foramine antrum quoddam recipiendis odoribus praestant, ut non crimen odor transeat. sed diutus inhaereat naribus et earum ductu cerebrum sensusque depascat? ideo diutius odor fraglat acceptus quam sermo resonat aut uisus apparet. plerumque quod momento breui fueris odoratus toto tibi die spirat in naribus. per eas quoque purgamenta capitis defluunt et sine fraude atque offensione aliqua corporis deriuantur.

est etiam non mediocris sensus in tactu atque in eo uoluptas gratissima, sincerum armisque; plerumque enim tactu probamus quae oculis probare non possumus.

Postremum quoque officium est oris aut linguae, quod tamen omnibus uires ministrat. nam neque oculi uigorem peregrinantibus haberent, nisi uirtutem substantiae corporalis acciperent, quae cibo defertur et potu, neque aures audiendi aut nares odorandi aut manus tangendi, nisi corpus omne confortetur alimentis. deficimus enim uiribus, nisi eas cibi conpetentis adsiduitate reparemus. denique confecti fame nullis oblectantur sensuum uoluptatibus, sed quasi exortes eorum delinimenta non sentiunt.

quid ego describam dentium uallum, quo conficitur cibus et plenae fit uocis expressio? quae sine dentibus alimonia delectaret? denique aeui maturos plerumque cernimus hoc ipso citius senescere, quod amissis dentibus nullam possint cibi uir-

tutem ualidioris adsumere. ideo muta infantia, quia non habet adhuc organum uocis.

linguae quoque non solum in loquendo, sed etiam in edendo munus pretiosissimum est. ea enim uelut plectrum loquentis et quaedam edentis est manus, quae defluentem cibum dentibus suggerit et ministrat. uox quoque aeris quodam remigio uehitur et per inane portatur eademque ui sua aerem uerberat, nunc conmouet, nunc demulcet audientis adfectum, iratum mitigat, fractum erigit, solatur dolentem. sit igitur nobis canorum commune cum auibus, sed apud quem quo sono uocis utatur, quod est rationabile, non potest cum omnibus animantibus inrationalibus scilicet esse commune. nam et ipsi sensus communes nobis sunt cum animalibus ceteris, sed tamen non eadem his ceterae animantes industria utuntur. erigit et bucula ad caelum oculos, sed quid spectet ignorat, erigunt ferae, erigunt aues, omnibus est liber aspectus, sed soli inest homini eorum quae aspiciat affectus interpres. spectat oculis ortus obitusque signorum, uidet ornamentum caeli, miratur stellarum orbes, fulgores quoque diuersos intellegit singulorum, quando uesperus surgat, quando lucifer, cur ille uespertinus, hic matutinus inradiet, quos motus Orion habeat, quos luna defectus, quemadmodum sol suos norit occasus, circuitus quoque cursus sui sollemnitate custodiat. audiunt quoque animantes ceterae, sed quis praeter hominem audiendo cognoscit? secreta sapientiae solus homo ex omnibus generibus quae in terris sunt auditu et meditatione et prudentia colligit, qui potest dicere: audiam quid loquetur in me dominus deus. hoc est pretiosissimum, quod homo diuinae uocis fit organum et corporalibus labiis exprimit caeleste oraculum, sicut illud est: clama. quid clamabo? omnis caro faenum. accepit quod diceret et clamauit. sibi habeant prudentiam suam qui radio caeli spatia terrarumque describunt, sibi habeant intellectum suum, de quo dicit dominus: et intellectum pascis reprobabo. neque numeros orationis ac uescuntur et modulos musicae sapientiae hoc constituam loco. sed earn sapientiam definio, de qua dicit propheta: incerta et occulta sapientiae tuae manifestati mihi.

quid autem loquar de osculo oris, quod pietatis et caritatis est signum ? osculantur se et columbae, sed quid ad humani osculi uenustatem, in quo amicitiae insigne humanitatisque praefulget, in quo plenae caritatis fidelis exprimitur adfectus? unde dominus uelut prodigii genus in proditore condemnans ait: Iuda, osculo filium hominis tradis? hoc est: caritatis insigne conuertens ad signum proditionis et infidelitatis indicium pacis hoc pignore uteris ad officinam crudelitatis ? bestiali igitur oris obsequio inferentem potius necem quam caritatis foedera deferentem diuinae arguit uocis oraculo. illud quoque praecipuum est, quod soli homines ore exprimiraus quae corde sentimus itaque cogitationes tacitae mentis oris sermone signamus. quid est igitur os hominis nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula uerborum, promptuanumpromptuarium uoluntatis t absoluimus uelut quandam humani corporis regiam, in qua sit licet quaedam quantitas portionis, forma tamen ceteris est.

Sequitur guttur, per quod toto corpori uitale commercium et spiritus huius conmeatus infunditur. succedunt brachia et ualidi lacertorum tori, ualidae ad operandum manus et procerioribus digitis habiles ad tenendum. hinc aptior usus operandi, hinc scribendi elegantia et ille calamus scribae uelociter scribentis, quo diuinae uocis exprimuntur oracula. manus est quae cibum ori ministrat, manus est quae praeclaris eminet factis, quae conciliatrix diuinae gratiae sacris infertur altaribus, per quam offerimus et sumimus sacramenta caelestia, manus est quae operatur pariter atque dispensat diuina mysteria, cuius uocabulo non dedignatus est se dei Helisaeus declarare dicente Dauid: dextera domini fecit uirtutem, dextera domini exaltauit me. manus est quae fecit omnia, sicut deus dixit omnipotens: nonne manus mea fecit haec omnia? manus est totius corporis propugnaculum, capitis defensatrix. quae cum sit loco inferior, totum uerticem comit et honesto uenustat ornatu.

quia digne explicet pectoris cratem uentrisque mollitiam? aliter enim uiscera molliora non possent foueri et intestinorum sinus duris haut dubie ossibus laederentur. quid tam salutare quam ut pulmo cordi finitimo limite iungeretur, ut, cum exarserit cor ira et indignatione, pulmonis sanguine atque umore citius temperetur? ideoque et mollis pulmo est, quia madet semper, simul ut rigorem indignationis emolliat. haec ideo strictim percurrimus, ut tamquam indocti obuia perstringere, non tamquam medici plenius scrutare uideamur et persequi quae naturae latibulis abscondita sunt.

Lien quoque cum iecore habet uiciniam fructuosam, qui dum adsumit quo ipse pascatur, abstergit quidquid sordium deprehenderit, ut per fibras iecoris minutiores ciborum possint tenues atque subtiles reliquiae transire, quae uertantur in sanguinem uiribusque proficiant, non cum fimi sordibus egerantur. intestinorum uero circumplexi orbes et sine aliquo licet nodo sibi tamen inuicem nexi quid aliud nisi diuinam prospicientiam creatoris ostendunt, ut non cito esca pertranseat et statim ab stomacho decurrat? quod si fieret, iugis famis et continua uorandi libido hominibus gigneretur. exinanitis enim uisceribus et exhaustis, dum momentaria effusione uacuarentur, necesse erat inexplebilem atque insatiabilem cibi et potus generari cupiditatem, quam sine dubio mors matura sequeretur. ideoque prouide conficitur primum esca in utero superiore, deinde in iecore quoquitur eiusque uapore digestus transfunditur sucus eius m reliquas corporis partes eaque substantia artus aluntur humani, quam Iosaphat accipiunt ad incrementum, senes ad perseuerantiam, relicum autem uelut superfluum per intestina deducitur et per illud ex transuerso ostium deriuatur.

denique etiam in Genesi arca Noe ad fabricam humani corporis ordinatur, de qua dixit deus: fac tibi arcam ex lignis quadratis. et nidos facies in ea et bituminabis eam intus et foris bitumine. et sic facies arcam et: ostium uero facies ex transuerso, inferiora autem arcae bicamerata et tricamerata facies. hoc ergo significat domi-

nus, quod ostium ex posteriore sit parte, per quod egerantur ciborum superflua. decore enim creator noster ductus reliquiarum a uultu hominis auertit, ne dum curuamur, inquinaremus aspectum. simul illud considera, quod ea quae pudoris plena sunt eo loco constituta sunt, ubi operta uestibus dedecere non possint.

Uenarum pulsus uel infirmitatis internuntius uel salutis est. eaedem tamen cum toto diffusae corpore sint, neque nudae atque intectae sunt et ita leuibus operiuntur uisceribus, ut explorandi copia sit et celeritas sentiendi, quando nulla est uiscerum crassitudo, quae pulsum possit obducere. ossa quoque omnia tenui operta sunt uiscere et reuincta neruis, praecipue tamen capitis leui tecta sunt corio et, quo possint aliquod aduersus imbres et frigora habere munimen, capillis densioribus uestiuntur. quid de genitalibus loquar, quae uenis e regione ceruicis per renes lumbosque deductis suscipiunt genitale seminium ad munus et gratiam procreandi?

quid de officio pedum, qui totum corpus sine ulla sustinent oneris iniuria? flexibile genu, quo prae ceteris domini mitigatur offensa, ira mulcetur, gratia prouocatur. hoc enim patris summi erga filium donum est: cuius nomine domini omnes genu curuent caelestium et terrestrium et infernorum et omnis lingua confiteatur quoniam dominus Iesus in gloria dei patris est. duo enim sunt quae prae ceteris deum mulcent, humilitas et fides. pes itaque exprimit humilitatis affectum et sedulae seruitutis obsequium, fides aequat filium patri atque utriusque eandem gloriam confitetur. recte autem non plures, sed duo sunt homini pedes; quaterni enim pedes feris ac beluis sunt, bini auibus, et ideo unus quasi de uolatilibus est homo, qui alta uisu petat et quodam remigio uolitet sublimium sagacitate sensuum. et ideo de eo dictum est: renouabitur sicut aquila iuuentus tua, eo quod propior sit caelestibus et sublimior aquilis, qui possit dicere: nostra autem conuersatio in caelis est.

Sed iam finis sermoni nostro sit, quoniam completus est dies sextus et mundani operis summa conclusa est, perfecto uidelicet homine, in quo principatus est animantium uniuersarum et summa quaedam uniuersitatis et omnis mundanae gratia creaturae. certe deferamus silentium, quoniam requieuit deus ab omnibus mundi operibus. requieuit autem in recessu hominis, requieuit in eius mente atque proposito; fecerat enim hominem rationis capacem, imitatorem sui, uirtutum aemulatorem, cupidum caelestium gratiarum. in his requiescit deus, qui ait: aut super quem requiescam nisi super humilem et quietum et trementem uerba mea?

gratias ago domino deo nostro, qui huiusmodi opus fecit, in quo requiesceret. fecit caelum, non lego quod requieuerit, fecit terram, non lego quod requieuerit, fecit solem et lunam et stellas, nec ibi lego quod requieuerit, sed lego quod fecerit hominem et tunc requieuerit habens cui peccata dimitteret. aut forte tunc iam futurae dominicae passionis praecessit mysterium, quo reuelatum est quia requiesceret Christus in homine, qui requiem sibi praedestinabat in corpore pro hominis

redemptione secundum quod ipse dixit: ego dormiui et quieui et surrexi, quoniam dominus suscepit me. ipse enim requieuit qui fecit. cui est honor gloria perpetuitas a saeculis et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum amen.

Source. Latin text from the Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL) collection of the Open Greek and Latin project (digital edition of *Sanctii Ambrosii Opera* edited by Karl Schenkl (Prague, Vienna, Leipzig, F. Tempsky, G. Freytag: 1896) Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum 32.1), encoded in EpiDoc TEI XML. Digitised and corrected by the Open Greek and Latin team (University of Leipzig and partners); the text is taken from the printed edition by OCR with correction, so some errors may remain. SermonIndex has only divided it into short sections for reading; the critical notes, margin notes and apparatus of the printed edition are not shown here but are kept in the XML download.

Licence. Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0). You may share and adapt this text if you credit the Open Greek and Latin project and release your version under the same licence.